

ASIAKKAAN TRAUMA SOSIAALITYÖN KYSYMYKSENÄ
Näkökulmana ammatillinen toimijuus

Kiira Kolehmainen
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021

TIIVISTELMÄ

ASIAKKAAN TRAUMA SOSIAALITYÖN KYSYMYKSENÄ Näkökulmana ammatillinen toimijuus

Kiira Kolehmainen
Sosiaalityö
Maisterintutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja Johanna Kiili
Kevät 2021
108 sivua + 4 liitettä

Tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä asiakastyössä ilmenevästä traumasta. Tavoitteena oli tuoda esiin, miten sosiaalityöntekijät jäsentävät traumaa ja sen seurausten näkymistä asiakastyössä. Lisäksi tavoitteena oli tarkastella, millaisia ammatillisen toimijuuden ulottuvuuksia trauman työssä huomioimiseen liittyy. Tutkimus pyrki tuomaan näkyväksi sitä, että trauma on suoraan tai välillisesti läsnä sosiaalityön arjessa, sekä sitä, mitä traumasta tiedetään sosiaalityössä. Laajempi yhteiskunnallinen merkitys kiinnittyy trauman näkyväksi tekemiseen ja sosiaalialan palveluiden kehittämiseen traumoja huomioivimmiksi esimerkiksi sosiaalityön ammatillisen toimijuuden kautta.

Tutkimus on kvalitatiivinen. Aineisto on kerätty haastattelupyynnön avulla ja koostuu yhdentoista sosiaalityöntekijän yksilöhaastattelusta. Tutkimushaastattelut on analysoitu aineistolähtöisen ja teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla. Tutkimusta ohjaavana teoreettisena viitekehyksenä on toiminut ammatillisen toimijuuden käsite.

Tutkimustulokset jakautuvat kahteen pääluokkaan, joista toinen on aineistolähtöinen ja toinen teorian ohjaama. Aineistolähtöiset tulokset jakaantuvat neljään yläluokkaan, jotka ovat trauman hahmottaminen, sosiaaliset ongelmat, ylisukupolvisuus sekä palveluiden joustamattomuus. Teorian ohjaamat tulokset jakaantuvat kolmeen yläluokkaan, jotka ovat työssä vaikuttaminen, työkäytäntöjen kehittäminen ja ammatillisen identiteetin neuvottelu.

Tutkimuksen perusteella sosiaalityöntekijät näkivät tärkeänä trauman ja traumatisoitumisen oireiden tunnistamisen ja traumatietoisuuden lisäämisen sosiaali- ja terveyspalveluissa. Traumatiedon ja -ymmärryksen kerryttäminen piiryy esiin haluna ymmärtää asiakkaiden monimutkaisia tilanteita, jotta asiakkaita osattaisiin tukea ja ohjata tarvittavan avun piiriin paremmin. Sosiaalityöntekijöiden ammatillinen toimijuus kiinnittyy näin myös ammattieettisiin arvoihin ja niiden mukaan toimimiseen.

Pyrkimys vahvaan ammatilliseen toimijuuteen näyttäytyy aineiston valossa sekä asiakkaiden aseman parantamiseen, että omaan osaamiseen ja työssä jaksamiseen kiinnittyvänä. Tutkimus lisää ymmärrystä sosiaalityön kentän monipuolisista osaamisvaatimuksista, sekä sosiaalityöntekijöiden toiveista saada lisää tietoa ja koulutusta traumaan liittyen.

Asiasanat: sosiaalityö, trauma, traumatieto, traumainformoitu työote, ammatillinen toimijuus

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Trauman kohtaaminen	4
2.1 Trauma ja traumatieto	4
2.2 Trauman seuraukset	6
2.3 Trauma ja sosiaalityö	12
2.4 Traumainformoitu työote	15
3 Ammatillinen toimijuus ja sosiaalityö	18
3.1 Toimijuus sosiaali- ja kasvatustieteissä	18
3.2 Sosiaalityö ja toimijuus	22
3.3 Ammatillinen toimijuus	24
3.4 Ammatillinen toimijuus sosiaalityöntekijän työssä	26
4 Tutkimuksen toteutus	30
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	30
4.2 Puolistrukturoidut haastattelut tiedonkeruumenetelmänä	31
4.3 Aineiston keruu	34
4.4 Tutkimusaineiston analyysi	37
4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	41
5 Trauman ilmiöt asiakastyössä	46
5.1 Trauman hahmottaminen sosiaalityössä	46
5.1.1 Trauman esiintyvyys sosiaalityössä	47
5.1.2 Trauman tunnistaminen	48
5.1.3 Trauman ja sen seurausten määrittely	50
5.2 Sosiaaliset ongelmat	51
5.2.1 Väkivalta	52
5.2.2 Päihteiden käytön haitat läheisille ja itselle	53
5.2.3 Toimintakyvyn ja elämänhallinnan haasteet	55
5.2.4 Määrittämätön ja paikantamaton oireilu	56
5.3 Ylisukupolvisuus ja trauman vaikutukset yksilön ulkopuolelle	58
5.3.1 Ylisukupolvisuus	58
5.3.2 Kuolemantapaukset	61
5.3.3 Kaksivaiheinen ja moninkertainen traumatisoituminen	61
5.4 Palveluiden joustamattomuus	62
5.4.1 Palveluiden pirstaleisuus ja joustamattomuus	63
5.4.2 Asiakkaiden sitoutuminen ja luottamus	65
5.4.3 Osaaminen ja resurssit	66

5.4.4 Osaamisen henkilöityminen	68
5.4.5 Traumaymmärrys palveluiden näkökulmasta	69
6 Sosiaalityöntekijän ammatillinen toimijuus trauman kohtaamisessa	72
6.1 Työkäytäntöjen kehittäminen	72
6.1.1 Työssä oppiminen ja ammatillinen yhteistyö	72
6.1.2 Sosiaalityön käytäntökeskeisyys.....	74
6.1.3 Traumaymmärryksen yhteys työhyvinvointiin	75
6.2 Ammatillisen identiteetin neuvottelu	79
6.2.1 Oma kiinnostus ja arvojen mukaan toimiminen.....	79
6.2.2 Sosiaalityön asema traumaan nähden	81
6.3 Työssä vaikuttaminen	84
6.3.1 Vaikuttamisen mahdollisuudet.....	84
6.3.2 Moniammatillisuuden mahdollisuudet	87
7 Johtopäätökset ja pohdinta	89
7.1 Tutkimustulosten yhteenveto ja tarkastelu	89
7.2 Tulosten merkitys	93
7.3 Tutkimusprosessin tarkastelu.....	95
7.4 Jatkotutkimusaiheet	97
Lähteet.....	99
Liitteet.....	109
Liite 1	109
Liite 2	110
Liite 3	113
Liite 4	116
Taulukko 1: Esimerkki analyysiprosessista	40

1 Johdanto

Päädyin tutkielmani aiheeseen sosiaalityöntekijän sijaisuuksia tehdessäni. Huomioni kiinnittyi siihen, että osalla asiakkaista erilaiset hyvinvointia vaarantavat tekijät ja haastavat elämäntilanteet olivat kertyneet joskus pitkältäkkin ajalta tavalla, joka näyttäytyi nykyhetkessä monimutkaisena, jopa uuvuttavana vyyhtinä. Sosiaalityössä saadaan usein tietoa asiakkaan tilanteesta eri palveluista, ja tämä tiedon kokoamisen prosessi sisältää toisinaan myös erittäin yksityiskohtaista kuvausta asiakkaan kokemasta kaltoinkohtelusta tai väkivallasta. Huomasin, että etenkin lasten kohdalla tätä materiaalia oli kuormittavaa lukea. Tämän lisäksi kiinnitin huomiota sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien ammatilliseen arkipuheeseen, jossa traumatisoituminen oli yksi viitekehys, jonka avulla asiakkaiden tilanteita pyritään hahmottamaan. Halusin tietää enemmän siitä, mitä sosiaalityöntekijät ajattelevat traumasta, traumaattisista kokemuksista, niiden seurauksista ja kohtaamisesta asiakastyössä. Heräsi kiinnostus siihen, millaista traumojen mahdollisuuden tiedostava, eli traumainformoitu sosiaalityö voisi olla.

Vaikka trauman diagnosoiminen ei ole sosiaalityölle kuuluva asia, asiakkaiden vaikeita kokemuksia määritellään sosiaalityössä myös trauman kautta. Kaikilla sosiaalityön asiakkaila tilanne ei ole tällainen, eikä kaikilla asiakkaila ole traumaattisia kokemuksia. Tilastot (Frans, Rimmö, Åberg & Fredrikson 2005; American Psychiatric Association 2013) kuitenkin näyttävät, että traumaattiset kokemukset ovat väestötasolla yleisiä, ja sosiaalityössä kohdattavien asiakasryhmien tasolla vielä yleisempiä, kuten Brian E. Bride (2007) on todennut. Sijaisuuksissa tekemäni havainnot kertovat, että monella asiakkaalla on ollut lapsuudessa, aikuisuudessa tai molemmissa tilanteita ja kokemuksia, jotka voidaan määritellä traumaattisiksi ja jotka voivat aiheuttaa haasteita tässä hetkessä sekä tulevaisuudessa, jollei asiakas saa tukea. Aiempi tutkimus tukee tätä havaintoa. Jill Levenson (2017) on todennut, että sosiaalityötä tehdään köyhyyden, sorretuksi tulemisen ja trauman risteyksissä. Briden (2007) näkemys on, että asiakkaiden kärsimyksen todistaminen ja altistuminen asiakkaiden traumaattisille kokemuksille on osa sosiaalityötä. Tutkielmallani haluan selvittää mitä traumasta tiedetään sosiaalityössä ja osallistua keskusteluun siitä, miten sosiaalityössä voitaisiin huomioida traumaattista kuormaa kantavia asiakkaita.

Tässä tutkielmassa trauma käsitetään sosiaalisena ongelmana. Sosiaaliset ongelmat määrittyvät usein alan keskusteluissa sosiaalityön kohteena oleviksi ilmiöiksi, jopa sosiaalityön identiteetin perustaksi. Sosiaalisista ongelmista puhuttaessa viitataan usein köyhyyden, päihdeongelmien, väkivallan ja syrjäytymisen kaltaisiin tekijöihin. Näen trauman olevan määriteltävissä psykososiaaliseksi

ongelmaksi sekä hyvinvointiin ja elinympäristöön kiinnittyväksi riskitekijäksi. (Kataja ym. 2014; Jokinen & Juhila 2008; Michailakis & Schirmer 2014.) Traumatisoituminen voi myös altistaa muiden sosiaalisten ongelmien kertymiselle, kuten seuraavassa luvussa tarkemmin ilmenee. Trauman määrittäminen sosiaalisesti ongelmaksi tekee mielestäni näkyväksi sen, miten traumaa voidaan sosiaalityössä hahmottaa ilman psykiatrisen sairausluokituksen kautta kehystämistä.

Stephen Joseph & David Murphy (2014) ovat tuoneet esiin, että enenevässä määrin huomataan sosiaalityötä tehtävän traumaattisten olosuhteiden, traumatisoituneiden ihmisten ja heidän elinympäristöjensä äärellä. Heidän mielestään sosiaalityöllä voi olla merkittävä rooli siinä, että traumaa ymmärretään myös muista näkökulmista, kuin post- traumaattiseen stressiin keskittyvästä länsimaisen medikalisaation näkökulmasta. Sosiaalisesta näkökulmasta tarkastellen ihmisen ahdinko voidaan hahmottaa eriarvoisuuden, köyhyyden ja syrjäytymisen kaltaisista tekijöistä nousevana, jolloin se kiinnittyy myös sosiaaliseen todellisuuteen ja yhteiskunnan rakenteisiin. (Joseph & Murphy 2014, 1095, 1099.) Tarkastelen tässä tutkielmassa traumainformoitua ja traumaa huomioivaa työskentelyotetta, jonka ytimessä on Levensonin (2017) mukaan ymmärrys siitä, että traumaa esiintyy sosiaalityössä, ja että sen huomioiminen voidaan liittää sosiaalityön ydinarvoihin, kuten sosiaalisen tasa-arvon ajamiseen heikommassa asemassa olevien eduksi. Kuten Anna Metteri (2012, 217) kuvaa, sosiaalityössä pyritään tarkastelemaan asiakasta ja tämän elämäntilannetta kokonaisuutena, jossa huomioidaan hyvinvointiin, arjen sujumiseen ja elämän laatuun liittyvät seikat ja näkökulmat, vaikka vain osa niistä olisi sosiaalityön työskentelyn kohteena.

Asiakastyöskentelyssä kohdattavat raskaat tapahtumat kiinnittävät trauman myös sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin. Sosiaalityöntekijöiden sijais- eli sekundaaritraumatisoitumisen riskiä lisäävät työn vaativuus, työssä koetut järkyttävät tilanteet ja psyykkinen kuormittuneisuus (Salo & Rantonen 2016). Sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamisen näkökulmasta traumaa on tutkittu maisterintutkielmissa jonkin verran (esim. Forsman 2010; Arvelin 2017). Muita lähestymistapoja ovat tarkastelleet esimerkiksi Laura Kilpelä (2013) otsikolla *Vanhempien traumatisoituminen tutkimuskirjallisuudessa ja Lasten traumapsykiatrian yksikön asiakasdokumenteissa*, sekä Sanna Laine (2015) otsikolla *Ylisukupolvisen trauman huomioiminen läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa*. Myös esimerkiksi Anu Kankareen (2017) maisterintutkielma *Sosiaalityöntekijä akuutin kriisityön tekijänä sosiaalipäivystystyössä* sivuaa traumatisoitumista. Ammattikorkeakoulun sosionomi- linjan opinnäytetöistä mainittakoon Taru Kullaksen ja Annukka Laaksosen (2018) opas, joka käsittelee nuorten maahanmuuttajien traumoja ja niiden hoitoa. Lisäksi esimerkiksi Salla Manninen (2017) on käsitellyt yhteiskuntapolitiikan

maisterintutkielmassaan sosiaalialalla koetun asiakasväkivallan jälkikäsitteilyä väkivallan kokemuksen traumaattisuuden sekä post-traumaattisen stressioireyhtymän näkökulmia huomioiden. Jaana Miettinen (2019) taas on tutkinut sosiaalipsykologian maisterintutkielmassaan lapsuuden traumaattisten tapahtumien selviytymistarinoita. Trauma on ilmiönä jonkin verran maisterintutkielmissa esiintyvä, mutta sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä traumasta ja sen ilmenemisestä asiakastyössä ei ole toistaiseksi juurikaan tutkittu.

Laadullisen tutkimuksen kautta pyrin kuvaamaan haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä sosiaalityössä kohdattavista asioista traumaan liittyen (Yin 2011, 9) ja osallistumaan näin yllä mainitun tutkimusaukon täyttämiseen. Jäsentämällä traumaa ammatillisen toimijuuden teoreettisen viitekehyksen avulla pyrin tuomaan esiin, millaista toimijuutta sosiaalityöntekijöillä on trauman kontekstissa. Ammatillisen toimijuuden kautta perehdyn sosiaalityöntekijöiden työssä vaikuttamisen, työkäytäntöjen kehittämisen ja ammatillisen identiteetin neuvottelun näkökulmiin (Vähäsantanen, Paloniemi, Räikkönen & Hökkä 2017b).

Tässä tutkielmassa painotus on trauman ja sen vaikutusten hahmottamisessa asiakkaiden kanssa työskentelyn kannalta. Tutkielman tavoitteena on tuoda näkyväksi sekä sitä, että trauma on suoraan tai välillisesti läsnä sosiaalityön arjessa, sekä sitä, mitä traumasta tiedetään sosiaalityössä. Tieteellinen merkitys kiinnittyy sosiaalityön ammatilliseen toimijuuteen ja sen vahvistamiseen. Laajempi yhteiskunnallinen merkitys kiinnittyy trauman näkyväksi tekemiseen ja sosiaalialan palveluiden kehittämiseen traumoja huomioivimmiksi. Lisäksi traumataakan seuraavalle sukupolvelle siirtämisen ehkäiseminen on tärkeä rakenteellinen asia, jossa etenkin lastensuojelun sosiaalityöllä on tärkeä rooli (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016).

Johdannon jälkeen perehdyn trauman ilmiöön ja traumainformoituun työotteeseen luvussa kaksi. Sen jälkeen käsittelen toimijuutta ja ammatillista toimijuutta luvussa kolme. Luvussa neljä esittelen tutkimuksen toteutusta ja siihen liittyviä eettisiä näkökulmia. Luvut viisi ja kuusi ovat tuloslukuja, joista ensimmäinen ilmiöön nojaava ja jälkimmäinen teoreettiseen viitekehykseen pohjautuva. Niiden jälkeen luku seitsemän on pohdintaa ja luku kahdeksan johtopäätöksiä sekä jatkotutkimusideoita.

2 Trauman kohtaaminen

Tutkielmassa tarkastelen asiakkaiden traumaattisten kokemusten kohtaamista sosiaalityön asiakastyössä ammattilaisten näkökulmasta. Tästä syystä on tärkeää avata trauman kohtaamista laajemmin, jotta hahmottuu, millaisesta ilmiöstä traumassa on kyse ja miten asiakastyössä kohdattavaa traumaa on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu. Käytän ilmiön kuvaamisessa käsitteitä trauma, traumaattisuus, traumatieto ja traumainformoitu työote.

Aloitan lyhyellä katsauksella traumaan ja traumatiedon historiaan. Tämän jälkeen avaan trauman kohtaamista sosiaalityön kontekstissa ja luvun lopuksi esittelen traumainformoidun työskentelyn pääpiirteet.

2.1 Trauma ja traumatieto

Traumaa ja traumatisoitumista voidaan lähestyä useista näkökulmista. Trauma ja traumaperäiset stressihäiriöt ovat ensisijaisesti sairausluokituksia, ja sisältävät näin ollen tarkat kriteerit, joiden mukaan lääkärit niitä diagnosoivat. Tästä syystä on oleellista käsitellä lääketieteellisiä määritelmiä traumalle ja traumatisoitumiselle, vaikka tutkielmani keskittyykin sosiaalityössä tehtyihin havaintoihin aiheesta. Traumaattisuus on myös puhekielessä esiintyvä adjektiivi, jolla viitataan yleisesti järkyttäviin, häiritseviin tai epämiellyttäviin asioihin, jotka eivät kuitenkaan varsinaisesti ole trauman lääketieteellisen määritelmän mukaisia.

American Psychiatric Associationin (APA 2013, 271, 275) määrittelemänä traumatisoituminen on psykologista ahdinkoa, joka on seurausta altistumisesta katastrofiselle tai vastenmieliselle tapahtumalle. Tällaisiksi tapahtumiksi katsotaan väkivallan kokeminen tai todistaminen, tiedon vastaanottaminen läheisen vakavasta onnettomuudesta tai kuolemasta, sekä toistuva traumaattisten tapahtumien yksityiskohtien todistaminen esimerkiksi työtehtävissä. Usein kyseessä on kuolema tai kuoleman vaara, vakava vammautuminen tai seksuaalinen väkivalta tai niiden uhka. Myös esimerkiksi sodalle altistuminen, terroristihyökkäykset, kidutus, luonnonkatastrofit ja vakavat liikenneonnettomuudet ovat traumaattisia. Puhutaan poikkeuksellisista tapahtumista ja järkyttävistä kokemuksista, jotka voivat käynnistää psyykkisen prosessin (Käypä hoito 2020).

Saari (2015) kuvaa traumaattisen tapahtuman keskeisiksi piirteiksi ennakoimattomuuden, kontrolloimattomuuden, kaiken muuttavuuden sekä arvojen ja prioriteettien koettelevuuden. Tällä

Saari tarkoittaa, että tapahtumaan ei voida valmistautua psykologisesti ja että tapahtuma on luonteeltaan sellainen, ettei siihen tai sen tapahtumiseen voi vaikuttaa, että se tekee voimakkaasti tietoiseksi yksilön tai yhteisön haavoittuvuudesta, muuttaa käsitystä maailmasta ja sen järjestyksestä, kyseenalaistaa elämässä tärkeiden asioiden merkityksen, ja pakottaa mukautumaan kaikkeen edellä mainittuun. (Saari 2015, 15–18.)

Traumaattiselle tapahtumalle altistumisesta seuraava psykologinen ahdinko ilmenee usein ahdistuksena, pelkona, vaikeuksina nauttia aiemmin merkityksellisistä asioista, aggressiivisuutena tai dissosiatiiivisina oireina, jotka voivat ilmetä esimerkiksi ajan ja paikan tajun kadottamisena. Ilmeneminen on yksilöllistä sekä muodoltaan, voimakkuudeltaan että kestoltaan. (APA 2013, 265.)

Traumaattiset tapahtumat ja kokemukset voidaan jakaa karkeasti kahteen kategoriaan; niihin, joiden tapahtuminen on sattumanvaraista ja joista kukaan ei ole suoranaisesti vastuussa (luonnonkatastrofit, onnettomuudet, sairaudet), sekä niihin, jotka ovat luonteeltaan enemmän suunniteltuja ja tahallisia, ja jotka ovat ihmisen aiheuttamia, kuten seksuaalinen ja fyysinen väkivalta, psykologinen ja sanallinen väkivalta, kiusaaminen, terroristiteot ja kidutus, taistelutilanteet ja kansanmurha sekä ihmiskauppa. (Courtois & Gold 2009, 5.)

Ihmisen toiselle ihmiselle aiheuttaman trauman, kuten väkivallan tai kaltoinkohtelun, on todettu aiheuttavan suurempaa psykologista vahinkoa kuin muunlaisen trauman. Teon tahallisuus ja toisten välinpitämätön kohtelu saattavat aiheuttaa syvää petetyksi tulemisen tunnetta. Tällainen ihmisten välinen traumaattinen tapahtuma voidaan jakaa vielä kahteen kategoriaan, joista toisessa tekijä on sukulainen tai muu läheinen ja toisessa lähipiirin ulkopuolinen henkilö. Läheisen aiheuttamat traumat sekä muut ylivoimaiset tapahtumat perheissä traumatisoivat enemmän kuin tapahtumat niiden ulkopuolella. Perhe- ja lähisuhdeväkivalta sekä lapsen kaltoinkohtelu, laiminlyönti ja hyväksi käyttäminen voidaan määritellä traumaattiseksi tapahtumaksi, johon liittyy petos läheisen taholta. Lapsuuden tapahtumina ne voivat aiheuttaa kompleksista traumatisoitumista. (Courtois & Gold 2009, 5–6; Suokas-Cunliffe 2006, 9.) Tämä ihmisten, pitkälti läheisten, aiheuttaman trauman kategoria painottuu tässä tutkielmassa.

Trauman merkitykseen keskittyvät määritelmät voidaan niin ikään jakaa kahteen kategoriaan. Ensimmäinen kategoria käsittää muutokset ympäröivää maailmaa koskeviin uskomuksiin. Voimakasta stressiä aiheuttava kokemus saattaa esimerkiksi rikkoa yleisen oikeudenmukaisuuden uskomuksen, mikä ilmenee traumana. Toinen kategoria koskee ihmisen käsitystä itsestään, mikä saattaa muuttua epätoivotulla tavalla esimerkiksi omaan liikuntakykyyn vaikuttavan onnettomuuden

tai puolison kuoleman seurauksena. (Dalenberg, Staus & Carlson 2017, 27.) Traumalla voi näin ollen olla vaikutus siihen, miten yksilö kokee olemassaolonsa osana maailmaa. (Reuther 2017, 535.)

Courtois & Gold (2009, 18) kuvaavat traumaa normaaliksi asiaksi, joka esiintyy ihmiskunnan historiassa toistuvasti. He painottavat, että trauman tunnistaminen vaikutusvaltaiseksi tekijäksi ihmisen kehityksessä on vielä kesken. Reuther (2017, 535) menee trauman eksistentiaalisessa pohdinnassaan vielä pidemmälle esittäen, että tragedia on olemisen tila, jota ihmisen on mahdotonta väistää.

Ruotsalaisessa koko väestöä koskevassa traumatutkimuksessa kysyttiin seitsemästä mahdollisesta traumaattisesta tapahtumasta. Nämä olivat ryöstö, fyysinen pahoinpitely, seksuaalinen pahoinpitely (mikä tahansa ei-toivottu seksuaalinen toiminta), läheisen äkillinen ja yllättävä kuolema, sotakokemus, liikenneonnettomuus sekä muu, itse nimettävä trauma. Tutkimuksessa ilmeni, että traumalle altistuminen oli yleisempää nuorille, korkeakoulutetuille ja ulkomailla syntyneille. Tutkimuksen mukaan trauman kokija oli useammin mies kuin nainen, ja miehet kokivat traumoja myös useammin kuin naiset, paitsi kun kyseessä oli seksuaalinen väkivalta, jota naiset kokivat useammin. Merkittävä tutkimustulos oli, että yksilöiden todennäköisyys kohdata traumaattinen tapahtuma on korkeampi, kuin se, että he eivät kohtaisi sellaista elämänsä aikana. (Frans ym. 2005, 293–296.) Kuten yllä olevat väitteet esittävät, traumaattisia tilanteita kohdataan laajasti. Seuraavassa luvussa käsittelen tarkemmin trauman seurauksia.

2.2 Trauman seuraukset

Traumaattisille tilanteille altistumisella voi olla sekä välittömiä että pitkän aikavälin psyykkisiä, sosiaalisia, fyysisiä ja käyttäytymiseen liittyviä seurauksia (Esim. Knight 2019, 80). Käsittelen tässä kappaleessa näitä seurauksia kootusti. Yleisesti tunnetuin trauman seuraus lienee traumaperäinen stressihäiriö (PTSD), jonka tarkasteluun paneudun luvussa erityisesti. Olen rajannut muut traumaperäiset mielenterveyden häiriöt kuten akuutin stressihäiriön tutkielmani ulkopuolelle, sillä pitempikestoiset traumatisoitumisen seuraukset ovat niitä, joihin tutkielmassani haluan keskittyä. Lisäksi pitempikestoisen altistuminen traumalle on keskiössä tutkielmani kannalta oleellisessa tutkimuskirjallisuudessa.

Arkipuheessa järkyttäviin tapahtumiin viitattaessa mainitaan usein traumaperäinen stressihäiriö. Siihen liittyvistä, tai siihen assosioitavista oireista, kuuluivat ne diagnostiseen määritelmään tai eivät, puhutaan melko paljon. (Kts. Esim. Fassin & Rechtman 2009.) Havaintojeni mukaan

traumaattisuudesta ja traumaperäisestä stressihäiriöstä puhutaan usein limittäin. Näistä syistä pidän tarpeellisena esitellä traumaperäisen stressihäiriön (PTSD) teemaa tässä luvussa melko kattavasti. Tuon myös esiin aiheellista kritiikkiä, jota tutkimuskirjallisuudessa on esitetty traumaperäisen stressihäiriön saamasta painoarvosta traumaa käsittelevässä keskustelussa. Avaan myös niitä muuttujia, joiden on todettu vaikuttavan trauman seurausten muotoon ja voimakkuuteen. Tutkielmassani olen erityisesti kiinnostunut niistä traumaattisille tapahtumille altistumisen seurauksista, joita sosiaalityössä saatetaan kohdata, ja joista sosiaalityössä olisi hyvä olla tietoa.

Nykyiset käsitykset trauman vaikutuksista ovat kehittyneet 1960–70-luvuilta alkaen. Tällöin trauman tutkimuksen keskiöön nostettiin kaksi uutta painopistettä. Nämä olivat Vietnamin sodan veteraanien post-traumaattiset reaktiot sekä naisliikkeen esiin tuomat naisten ja lasten kokeman väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön kysymykset. Tutkimukset näillä molemmilla tahoilla totesivat järkyttävät tapahtumat traumaa tuottaviksi ja niihin liittyvät reaktiot post-traumaattisiksi, mikä vahvisti ymmärrystä traumasta ja sen jälkiseurauksista. (Courtois & Gold 2009, 3, 13.) Suomessa katastrofien uhrien psykologisiin reaktioihin ja kokemuksesta selviytymiseen alettiin Salli Saaren (2005, 12) mukaan kiinnittää ensimmäistä kertaa huomiota Lapuan patruunatehtaan räjähdettyä vuonna 1976. Traumaattisten kokemusten käsittelemisen tärkeyttä on tuotu laajemmassa mittakaavassa esiin Suomessa vasta 1990-luvulta alkaen (Saari 2005, 7). Vuosikymmenten myötä on päästy tilanteeseen, jossa yksilön korkea todennäköisyys kohdata traumaattinen tapahtuma (Frans ym. 2005), sekä traumaperäisten stressireaktioiden ja -häiriöiden yleisyys (Käypä hoito 2020) tunnustetaan.

Millaisia trauman seuraukset sitten ovat? Courtois & Gold (2009, 11) kuvaavat traumaa ja traumaperäistä stressihäiriötä malliesimerkiksi tilasta, joka koskee sekä mieltä että kehoa. Trauma voi heidän kuvaamanaan olla fyysistä vahinkoa aiheuttava itsessään tai se voi aiheuttaa fyysisiä vaikutuksia, jotka voivat muodostua kroonisiksi. Verrattain yleisiä traumataustan omaavilla ja PTSD-oireilevilla yksilöillä esiintyviä haasteita on useita. Näistä emotionaalisia ja mielenterveyteen liittyviä ovat esimerkiksi masennus, ahdistus, itsetuhoiset ajatukset, alhainen itsetunto, paniikkioireet, kaksisuuntainen mielialahäiriö sekä dissosiativisuus. Käyttäytymiseen liittyviä yleisiä haasteita ovat päihteiden väärinkäyttö, syömishäiriöt, lähisuhdeväkivalta ja itsen vahingoittaminen. Lisäksi fyysisenä oireena ilmenee usein kroonista kipua. Traumaa kohdanneet kokevat ympäröivän maailman usein turvattomana, mikä heijastuu negatiivisesti useille elämän osa-alueille. (Knight 2015, 26, 82; Courtois & Gold 2009.)

Osalle traumaa kohdanneista muodostuu traumaperäinen stressihäiriö (PTSD), johon liittyy erilaisia traumaattisen tapahtuman jälkeen alkavia häiritseviä oireita, kuten toistuvia ja vastentahtoisia muistikuvia tai unia tapahtuneesta, takaumia tai dissosiativisia oireita, jotka aiheuttavat kokemuksen

siitä, että traumaattinen tapahtuma toistuu, sekä voimakasta tai pitkittynyttä psyykkistä ahdistumista asioista, jotka muistuttavat jollain tavalla tapahtuneesta. Lisäksi henkilö pyrkii määrätietoisesti välttelemään traumaattiseen tapahtumaan liittyviä ajatuksia, muistoja ja tunteita, sekä tapahtuneesta muistuttavia ihmisiä, paikkoja, tilanteita ja toimintoja. Myös negatiiviset muutokset kognitiossa ja mielialoissa tapahtumaan liittyen, kuten kyvyttömyys muistaa jokin tärkeä yksityiskohta tapahtuneesta, sitkeät ja huomattavan negatiiviset uskomukset ja odotukset koskien itseä, muita tai maailmaa sekä jatkuvat vääristyneet kognitiot tapahtuneen syistä tai seurauksista jotka yleensä johtavat itsen tai muiden syyttämiseen tapahtuneesta, jatkuva negatiivinen emotionaalinen tila kuten pelko, kauhu, viha, syyllisyys tai häpeä, alentunut kiinnostus tärkeitä aktiviteetteja kohtaan, eristäytyneisyyden tunne. Merkittävät reaktiivisuuden muutokset koskien traumaattista tapahtumaa, kuten ärsyyntyminen ja vihan purkaukset ilman provokaatiota, vastuuton tai itsetuhoinen käytös, keskittymisvaikeudet ja univaikeudet. (APA 2013, 271.)

Oireisto on pitkälti saman tyyppinen sekä lapsilla että aikuisilla. (APA 2013, 271–272.) Alkuperäisestä traumasta muistuttavat asiat, uudet stressiä aiheuttavat asiat tai traumaattiset tapahtumat voivat vaikuttaa oireiden esiintymiseen ja voimakkuuteen (APA 2013, 277). Yleisesti suurin PTSD- riski liittyy seksuaaliseen ja fyysiseen väkivaltaan, ja alhaisin riski liikenneonnettomuuksiin. (Frans ym. 2005, 296.) Seksuaalisen väkivallan ja kidutuksen kaltaiset ihmisen aiheuttamat, tahalliset tapahtumat ovat usein syynä myös erityisen vaikealle tai pitkäkestoiselle traumaperäiselle stressihäiriölle (APA 2013, 275). Myöhemmin muodostuvista ja pitempiketoisista oireista merkittävä on dissosiaatio, jossa henkilö irrottautuu ulkoisen maailman ärsykkeistä ja vetäytyy sisäiseen maailmaansa (Schore 2002, 450).

PTSD voi ilmetä missä tahansa iässä ensimmäisen elinvuoden jälkeen. Oireet alkavat yleensä kolmen kuukauden kuluessa traumasta, joskin ne voivat ilmetä myös viivästyneesti jopa vuosien päästä. PTSD- oireet ja niiden muoto voivat vaihdella ajan kuluessa. Myös niiden kestossa esiintyy vaihtelua muutamasta kuukaudesta yli viiteenkymmeneen vuoteen. (APA 2013, 276–77.) Traumaperäiseen stressihäiriöön sairastuneista viidesosa toipuu kolmen kuukauden, noin 30 prosenttia kuuden kuukauden, puolet kahden vuoden ja lähes 80 prosenttia kymmenen vuoden sisällä (Rosellini ym. 2018, 440). Yhdysvalloissa mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden diagnoosijärjestelmän kriteereiden mukaan arvioiden riskiennuste traumaperäiselle stressihäiriölle on noin yhdeksän prosenttia eliniän aikana. Vuoden ajanjaksoa tarkastellen ilmenevyys on yhdysvaltalaisilla aikuisilla noin 3,5 prosenttia. Euroopassa ja useissa Aasian, Afrikan ja latinalaisen Amerikan maissa luvut ovat matalampia. (APA 2013, 276.) Vaikka traumaattisten tapahtumien kokeminen on yleistä väestössä, suurin osa altistumisista ei johda traumaperäiseen stressihäiriöön. On kuitenkin huomioitava, että

koko väestöä koskevaa tutkimusta on tehty melko vähän, ja suurin osa siitä koskee Yhdysvaltoja. Lisäksi valtaosa traumaperäisen stressihäiriön tutkimuksesta on tehty erinäisiä yleisesti traumaattisiksi katsottuja kokemuksia omaavien kontekstissa. Vaikka traumaperäisen stressihäiriön esiintyvyys eliniän aikana vaikuttaa tutkimusten valossa olevan Ruotsissa hieman alhaisempaa (sukupuolten yhteinen keskiarvo 5.6 %) kuin Yhdysvalloissa (7.8–9 %), altistuminen traumaattisille kokemuksille on yhtä yleistä Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa, kuin Yhdysvalloissa tehdyissä vastaavissa tutkimuksissa, eli noin 7%. (Frans ym. 2005; APA 2013.) Vaikka traumaperäinen stressihäiriö ei ole kovin yleinen ilmiö väestötasolla, sitä kohdataan viimesijaisissa palveluissa kuten sosiaalityössä, joten on tärkeää tuntea ilmiö.

Lapsuudessa kohdatut traumaattiset kokemukset voivat olla erityisen haasteellisia toipumisen, mutta myös haasteiden taustalla vaikuttavan trauman tunnistamisen näkökulmista. Epäsuotuisissa lapsuuden ympäristöissä lapsi saattaa altistua toistuville tai samanaikaisille traumoille esimerkiksi pahoinpitelyn tai lähisuhdeväkivallan todistamisen kautta. Tällöin haasteena voi olla oireilun alkamisen tunnistaminen. Pitkittyneiden, toistuvien ja vakavien tapahtumien seurauksena saattaa esiintyä tunteiden säätelyn ja vakaiden ihmissuhteiden ylläpitämisen vaikeuksia. Lisäksi varhaisessa iässä kohdattu trauma voi aiheuttaa epäluottamusta hoivaa tai auktoriteettia edustavien henkilöiden suhteen. (APA 2013, 276–277; Levenson 2017, 109.) Kehityksellisen traumatologian tutkimuksissa on havaittu, että kokemukset traumatisoivan hoitajan kanssa vaikuttavat heikentävästi lapsen kiintymyksen turvallisuuteen, käsitykseen itsestä sekä oikean aivopuoliskon kehitykseen (Schore 2022, 439). Myös dissosiativiset, eli ajasta ja paikasta irrottautumisen prosessit, ja traumaattisen tapahtuman uudelleenkokemiseen viittaava oireilu leikin kautta ilmaisten ovat lapsilla havaittuja tunnusmerkkejä (APA 2013, 276). Päihdeperheissä tapahtunutta tyttöjen kokemaa seksuaalista väkivaltaa käsittelevässä tutkimuksessa on havaittu, että usein kaltoinkohtelu on monimuotoista sisältäen fyysistä ja henkistä väkivaltaa, laiminlyöntiä ja yleistä turvattomuutta lapsuudessa sekä nuoruudessa. Turvallisten perhesuhteiden puuttuessa traumaattisilla kokemuksilla voi olla aikuisuuteen asti vaikuttavia seurauksia. (Orjasniemi & Pirskanen 2017, 195.)

Trauma on asia, jota toiset väestönosat kohtaavat enemmän kuin toiset. Lisäksi trauman vaikutukset ovat syvempiä tietyille väestönosille. Yksittäisen tutkielman puitteissa ei ole mahdollista käsitellä kaikkia näitä ryhmiä, mutta teen tutkimuskirjallisuuden pohjalta joitakin nostoja. Traumaperäistä stressihäiriötä sairastavilla on huomattavasti suuremmalla todennäköisyydellä diagnosoitavissa myös jokin toinen mielenterveyden häiriö, kuin traumaperäistä stressihäiriötä sairastamattomalla. Usein kyseessä on masennus, ahdistus, kaksisuuntainen mielialahäiriö tai päihteiden ongelmakäyttö. (APA 2013, 280.) Tätä selittää osaltaan se, että mielenterveyden haasteet voivat altistaa

traumatisoitumiselle (Knight 2019, 80). Toisaalta traumatisoituminen altistaa esimerkiksi päihteiden väärinkäytölle. Rachel Harding ja Paul Hamilton (2009, 1120) ovat esittäneet, että kaduilla tapahtuvaa seksityötä harjoittavat naiset turvautuvat usein koviin huumeisiin stressaavaa ympäristöä paetakseen. Traumaperäisellä stressihäiriöllä on todettu olevan jopa suurempi vaikutus päihteiden haittakäyttöön kuin muilla haittakäytön kanssa rinnakkain ilmenevillä psykiatrisilla diagnooseilla. Traumaperäisen stressihäiriön on todettu myös heikentävän päihdehoidon onnistumista. (Ouimette, Brown & Najavits 1998, 788.)

Sukupuolella ja seksuaalisuudella on myös havaittu olevan vaikutusta siihen, minkä tyyppiselle traumalle altistutaan ja miten traumaan reagoidaan. Edellisessä luvussa mainitussa ruotsalaisessa tutkimuksessa havaittiin miesten kohtaavan traumaa naisia todennäköisemmin. Miesten todettiin myös kokevan traumaa naisia useammin, paitsi kun kontekstina oli seksuaalinen väkivalta. (Frans ym. 2005.) Sen sijaan *traumaperäistä stressihäiriötä* on todettu esiintyvän enemmän naisilla kuin miehillä. Myös sen kesto on pidempi naisilla. Osan tästä selittää suurempi todennäköisyys altistua seksuaaliselle väkivallalle. (APA 2013, 278.) Toisaalta Brewin, Andrews & Valentine (2000, 750) huomauttavat, että naissukupuolen tulkitseminen riskitekijäksi nojaa osittain tuloksiin, joissa tutkimuksen kohteena ovat olleet naiset, jotka ovat altistuneet seksuaaliselle väkivallalle, mikä on tapahtumana vahvasti traumaperäiselle stressihäiriölle altistava. Lisäksi tähän saattaa vaikuttaa se, että naiset raportoivat suurempaa koettua ahdingkoa traumaattisiin tapahtumiin liittyen kuin miehet. Ruotsalaistutkimuksen (Frans ym. 2005, 297) mukaan tämä on yksi vaikuttava tekijä sukupuolierojen muodostumiseen PTSD- oireiden kohdalla. Kyseisen tutkimuksen mukaan tämä kertoo todennäköisemmin vain naisten suuremmasta koetusta ahdingosta, eikä siitä, että PTSD- riski kohoaisi naisilla vähäisempien ahdingon tuntemuksien myötä kuin miehillä. Tätä tukee Soile Poijulan (2010) tutkimus perheenjäsenen henkirikoskuolemasta. Poijula havainnoi, että traumalle altistuneiden naisten riski sairastua traumaperäisiin psyykkisiin häiriöihin, sekä uusiin ruumiillisiin sairauksiin oli huomattavasti suurempi kuin miesten. Kaikissa tutkituissa traumaperäisen stressihäiriön oireulottuvuuksissa (välttämiskäyttäytyminen, mieleen tunkeutuvuus, traumaperäisen stressihäiriön oireet ja ylivireisyys) esiintyvyys oli suurempaa naisilla. (Mt., 35, 42.) Aiemmin mainittu päihteiden ongelmakäyttö taas on yleisempää traumalle altistuneilla miehillä (APA 2013, 280).

Myös seksuaalinen suuntautuminen ja marginalisoitu sukupuoli ovat huomioon otettavia tekijöitä. LGBTQ- nuoret kokevat monia trauman muotoja huomattavasti enemmän, kuin heteroseksuaaliset ja sukupuoltaan tyyppillisin tavoin ilmaisevat ikätoverinsa. LGBTQ- nuoret kokevat fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa, mutta lisäksi runsaasti torjuntaa, syrjintää ja marginalisointia, jotka taas

altistavat yhä enemmän muille kaltoinkohtelun ja trauman muodoille. Etenkin perheen taholta torjutuksi tuleminen ja siihen liittyvä kodittomuuden riski asettavat nuoret asemaan, jossa he ovat alttiimpia kokemaan lisää kaltoinkohtelua. Perheen torjumaksi joutuminen asettaa LGBTQ- nuoret myös huomattavaan itsemurhariskiin. Näistä syistä myös traumaperäisen stressihäiriön esiintyvyys on korkeampaa LGBTQ- nuorilla. Avoimen homofobian, bi-fobian ja transfobian lisäksi hienovaraisemmat mikroaggression muodot voivat kertyessään aiheuttaa yhtä lailla traumatisoitumista. (McCormick, Scheyed & Terrazas 2018, 161–65.)

Muita oireiden yleisyyteen ja voimakkuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi sosiaalinen luokka ja etnisyys. Ruotsalaisessa tutkimuksessa havaittiin, että ulkomailla syntyneillä oli lähes kolminkertainen PTSD- riski. Ulkomailla syntyneet raportoivat useampia kokemuksia ryöstöistä, fyysisestä väkivallasta, traagisesta kuolemasta ja sodasta. (Frans ym. 2005, 294) Myös American Psychiatric Association mainitsee etnisyyden vaikutukset. Latinalaisamerikkalaisilla, afroamerikkalaisilla sekä Amerikan alkuperäiskansoihin kuuluvilla esiintyy enemmän traumaperäistä stressihäiriötä kuin valkoisella väestöllä. Aasialaisamerikkalaisilla esiintyvyys taas on vähäisempää kuin valkoisilla. (APA 2013, 276.) Vähemmistöjen ja marginalisoitujen ihmisryhmien kokema pitkäaikainen syrjintä ja sorto aiheuttavat myös historiallista traumaa (Levenson 2017, 105). Suomessa on tältä osin syytä tiedostaa romaniyhteisön ja lastensuojelujärjestelmän synkkä historia (Luttinen 2007, 10; Friman-Korpela 2014, 91) sekä saamelaisväestöön kohdistettu assimilaatio (Fylling & Melboe, 2019). Huomion arvoisia ovat myös tutkimustulokset pakolaisten kokemista traumaista. Joshua P. Mersky, James Topitzes ja Linda Britz (2019) ovat esittäneet, että trauma tulisi nähdä sosiaalityössä yhtenä ihmisoikeuksia vaarantavana ilmiönä. He kirjoittavat, että traumaattiset kokemukset ovat yleensä henkilökohtaisen turvallisuuden vaarantumisen, alentavan kohtelun ja kidutuksen kysymyksiä. Pakolaisten ollessa kyseessä kokemukset voivat liittyä esimerkiksi pakon sanelemaan muuttoon omalta asuinalueelta tai aseelliseen konfliktiin. (Mersky ym. 2019, 646; kts. myös Atari-Khan, Covington, Gerstein ym. 2021.) Kansainvälisesti adoptoitujen psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin vajeet on yleensä yhdistetty adoptiota edeltäviin traumoihin, mutta myös kohdatun rasistisen mikroaggression psyykkistä kuormittavuutta on alettu huomioida (Koskinen 2014).

Myös ympäristöön liittyvillä tekijöillä on vaikutusta. Matalampi sosioekonominen asema, matalampi koulutus, psykiatristen ongelmien historia perhepiirissä ja lapsuuden vastoinkäymiset, kuten materiaalisessa puutteessa eläminen, perheen sisäiset ongelmat ja vanhemman kuolema, sekä aiemmin, etenkin lapsuudessa, koetut traumat altistavat traumaperäiselle stressihäiriölle. (APA 2013, 277.) Erityisen korkeassa riskissä ovat myös sotilaallisiin taisteluihin osallistuneet, etnisiin tai

poliittisiin motiiveihin kytkeytyvää eristämistä, vangitsemista tai kansanmurhaa kokeneet sekä raiskauksen kärsineet (APA 2013, 276).

Tietyissä ammateissa kohdataan toistuvasti vaikeita, etenkin ihmisten hyvinvointiin liittyviä, tilanteita, jotka voivat nostaa traumaperäisen stressihäiriön todennäköisyyttä. Tällaisia ammattiryhmiä ovat esimerkiksi poliisi, palomies ja ensihoito. (APA 2013, 276.) Sosiaalityöntekijöiden ammattiryhmää ei mainita tässä kontekstissa yhtä usein, vaikka sosiaalityöntekijät työskentelevät lasten hyväksikäytön, lähisuhdeväkivallan, väkivaltarikosten, katastrofien, sodan ja terrorismin teemojen äärellä (Bride 2007, 63).

Traumaattisten tapahtumien psykologiset vaikutukset eivät kohdistu ainoastaan niihin, jotka ovat tapahtuman välittömässä vaikutuspiirissä. Toissijainen altistuminen tai sijaistraumatisoituminen voi tapahtua esimerkiksi ammatillisessa kontekstissa, kuten ensihoitajana, sosiaalityöntekijänä, poliisina, mielenterveystyöntekijänä, tai omaisen ominaisuudessa. Lisäksi traumaattisen tapahtuman yksityiskohtaisille kuvauksille altistuminen voi aiheuttaa sijaistraumatisoitumista. (Courtois & Gold 2009, 6; Bride 2007, 63). Traumasta aiheutuvien seurausten välittyminen yksilön ulkopuolelle tuo näkyviin trauman laajemmat yhteiskunnalliset vaikutukset. Trauman on todettu vaikuttavan ihmissuhteisiin ja vanhemmuuteen (Nousiainen, Petrelius & Yliruka. 2016; Heikkilä ym. 2003), jolloin traumalla on ylisukupolvisia vaikutuksia (Harris & Fallo 2001). Törrönen (2009, 21, 38) on esittänyt, että merkittäväällä osalla väkivaltaisesti käyttäytyvistä naisista on kompleksinen traumatausta, johon liittyy sukupolvien jatkumo väkivaltaista perintöä. Ylisukupolvisuuden seuraukset näkyvät esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden tarpeena (Knight 2015). Traumaperäiset haitalliset vaikutukset myös voimistuvat ajan myötä ja vaikuttavat esimerkiksi päihteiden haittakäyttöön sekä psykososiaalisiin toiminta-alueisiin (Ouimette, Brown & Najavits 1998, 788.)

Siirryn seuraavaksi esittelemään, miten traumaa on tutkittu sosiaalityön kontekstissa.

2.3 Trauma ja sosiaalityö

Teija Karttunen on määritellyt, että ”sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa kohdataan asioita ja kokemuksia, jotka ovat kauheita, ahdistavia, kohtuuttomia, osin käsittämättömiä ja traumatisoivia. Tutkijan on nämä nimettävä, todettava ja kuvattava.” (Karttunen 2019, 83.) Trauma, traumaattiset kokemukset ja niiden suorat tai välilliset vaikutukset, sekä seuraukset ovat asioita, joita sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään toistuvasti. Traumaattisille tapahtumille altistuminen on

korkeaa väestössä muutenkin, mutta se on sitäkin yleisempää niissä ihmisryhmissä, joiden kanssa sosiaalityössä työskennellään. (Bride 2007; Levenson 2017.)

Alan kirjallisuudessa on esitetty arvioita, joiden mukaan huomattava osa sosiaalityössä kohdattavista asiakkaista on altistunut jollekin traumaattiselle kokemukselle elämänsä aikana (Bride 2007; Brown, Baker & Wilcox 2012). Trauman diagnosointi ja hoitaminen kuuluvat terveydenhoitoalan ammattilaisille, minkä seurauksena traumaan liittyvä tutkimus on painottunut ymmärrettävästi terveydenhoidon puolelle. Traumaa ja sen seurauksia kohdataan myös sosiaalialan kentällä, mutta aihe ei ole toistaiseksi näkynyt laajasti kotimaisessa sosiaalityön tutkimuksessa. Tähän asti traumaa on käsitelty suomalaisen sosiaalityön kontekstissa lähinnä lastensuojeluun ja lasten hyvinvointiin kiinnittyvän keskustelun lomassa. Näistä tuoreimpina Yliruka ym. (2020) lastensuojelun ja sosiaalityön koulutuksen kontekstissa ja Heino ym. (2020) lastensuojelun sijaishuollon kontekstissa. Lisäksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alainen Barnahus- hanke on tuottanut tietoa traumasta väkivaltaa kokeneiden lasten tukemisen kontekstissa esimerkiksi Väkivalta ja trauma- webinaarin (2021) muodossa. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin viitekehyksessä sijais- eli sekundaaritraumatisoituminen on tuotu toisinaan esiin. Esimerkiksi Salo & Rantonen (2016, 3) ovat tuoneet esiin, että työn vaativuus, järkyttävien tilanteiden kokeminen ja psyykinen kuormittuminen lisäävät sosiaalityöntekijöiden sijaistraumatisoitumisen riskiä. Sijaistraumatisoitumisen yhteydessä puhutaan usein myös myötätuntouupumuksesta (compassion fatigue), joka voi vaikuttaa siihen, miten sosiaalityöntekijä jaksaa kohdata asiakkaan. Esimerkiksi Leena Nissinen (2007) on perehtynyt asiaan ammattiauttajien työuupumusta käsittelevässä teoksessaan.

Muissakin konteksteissa traumaa on sivuttu, esimerkiksi päihdeitä käyttävien ja vankeusrangaistuksen kokeneiden naisten elämäkokemusten yhteydessä (kts. Granfelt 2007, Virokannas 2013; Salovaara 2020). Henkirikosten uhrien omaisten kokemuksia palvelujärjestelmässä tutkinut Poijula (2010) on tuonut esiin, henkirikosuhrien omaiset ovat rikosuhriryhmänä sellainen, jonka keskuudessa huomattavan suuri osa kärsii traumaattisen menetyksen jälkeisistä psyykkisistä haasteista. He eivät kuitenkaan saa palveluista apua, eikä heitä ohjata aktiivisesti vertaistuen piiriin. Sosiaalitoimi piirtyy tutkimuksessa esiin osana viranomaisstahojia, joilla ei koeta olevan riittävää osaamista asian kohtaamiseen. (Pojula 2010, 60.)

Lisäksi traumaa on sivuttu kriisityön erikoisosaamiseen liittyen. Toisaalta nais erityysoisen päihdehoidon yhteydessä traumaymmärryksen tarve piirtyy vahvasti esiin esimerkiksi Teija Karttusen (2019) sosiaalityön väitöskirjassa. Samoin Suvi Keskinen (2005) perhe- ja väkivaltatyötä käsittelevässä väitöskirjassa traumateoria ja traumatisoituminen ovat käsitellyssä runsaasti. Trauma on keskiössä myös sosiaalityön tutkija Johanna Hurtigin ja pastori Maija Leppäsen (2012) toimittamassa teoksessa,

joka käsittelee lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä uskonnollisessa yhteisössä yksilön ja yhteisön traumana. Voidaan mahdollisesti päätellä, että trauma tulee kotimaisessa sosiaalityön tutkimuksessa esiin muiden teemojen yhteydessä jonkin verran, mutta pääaiheena vähemmän. Kriisityön kontekstin ulkopuolella sosiaalityöntekijöiden näkökulmaa asiakkaiden trauman kohtaamisesta ja siihen liittyvästä osaamisesta ei tietääkseni ole Suomessa juurikaan tutkittu. Toki tutkimusta on tehty useista sellaisista asioista, jotka voivat määrittää traumaattisiksi, kuten lähisuhdeväkivalta, seksuaalinen väkivalta, itsemurha, kuolema ja kaltoinkohtelu. Esimerkiksi Marita Husso, Tuija Virkki, Juha Holma, Marianne Notko ja Aarno Laitila (2014) ovat tutkineet sosiaali- ja terveystyöalojen työntekijöiden väkivallan puheeksi ottamista ja asiaan liittyviä valmiuksia. Asiakkaan kokeman ja todistaman väkivallan traumatisoiva vaikutus piirtyy tutkimuksessa esiin, vaikka trauma ei sen varsinainen aihe olekaan. Erityisesti sosiaalityöntekijöiden osaamista ei kuitenkaan ole eritelty tässä yhteydessä. (Husso ym. 2014.)

Suomen ulkopuolella sosiaalityössä ja sosiaalipalveluissa kohdattavaa traumaa on tutkittu etenkin viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana enenevässä määrin. Aihetta ovat tarkastelleet esimerkiksi Alston, Hazeleger ja Hargreaves (2016) luonnonkatastrofin jälkeiseen yhteisötyöhön liittyen, Somaya Abdullah (2015) monikulttuurisen sosiaalityön ja kansallisen trauman kontekstissa, Maschi ym. (2011) iäkkäämpien rikosoikeusjärjestelmän asiakkaiden elämänhistorioiden yhteydessä sekä Bride (2007) sosiaalityöntekijöiden sijaistraumatisoitumisen näkökulmasta. Bride on kyseisessä tutkimuksessa perehtynyt myös siihen, minkä tasoisesti sosiaalityöntekijöiden kohtaamat asiakkaat ovat traumatisoituneita, kuinka kattavasti työssä käsitellään asiakkaiden traumaan liittyviä asioita ja minkälaisia pelon, avuttomuuden tai kauhun tunteita työntekijä on kokenut asiakkaiden kertomien traumaattisten kokemusten äärellä. (Bride 2007, 63.) Kyseisessä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät arvioivat, että noin 47 % heidän asiakkaistaan on melko traumatisoituneita ja hiukan alle 35 % vakavasti tai hyvin vakavasti traumatisoituneita. Kaiken kaikkiaan 97,8 % vastanneista sosiaalityöntekijöistä arvioi heidän asiakkaidensa kohdanneen traumaa. Lisäksi noin 89 prosenttia vastaajista ilmaisi, että asiakkaiden traumoihin liittyviä asioita käsitellään asiakastyössä. (mt. 2007, 65, 67.)

Kansainvälisellä tasolla tarkastellen sosiaalityöntekijöiden kohtaamaa traumaa on tutkittu melko laajasti juuri työntekijöiden jaksamisen ja sijaistraumatisoitumisen näkökulmista (kts. Bride 2007; Horwitz 2006; Tarshis & Baird 2019). Myös Courtoisin ja Goldin (2009) tutkimus tukee tätä sivuten trauman ensisijaisen kokijan läheisten ja ammattilaisten sijaistraumatisoitumisen riskiä. Tutkimuksissa näyttäytyy tarve saada sosiaalityöntekijöille lisää osaamista trauman kohtaamiseen sekä asiakkaiden, heidän läheisverkostojensa, että työntekijöiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Herää

kysymys, onko runsaasta sijaistraumatisoitumisen tutkimuksesta ollut käytännön hyötyä sosiaalityöntekijöiden psyykkisen tuen ja työolojen kehittämisen kannalta ja onko sosiaalityöntekijöiden tieto traumasta ja sen vaikutuksista kasvanut tavalla, joka voisi heijastua palveluiden toteuttamiseen ja niissä työskentelemiseen.

Yllä esittelemäni tutkimukset ovat esimerkkejä siitä, miten sosiaalityössä kohdattavaa traumaa on kansainvälisesti lähestytty. Kansainvälisellä tasolla tarkastellen myös erilaiset sosiaalityöntekijöiden järjestöt ovat tuoneet aiheita esiin. Esimerkiksi British Association of Social Workers (BASW) on järjestänyt Trauma informed practice- webinaareja, joiden on tarkoitus tukea sosiaalityöntekijöiden ammatillista kehittymistä. Lisäksi BASW (2017) on ottanut julkisesti kantaa esimerkiksi koskien köyhydessä elämiseen liittyvän ylisukupolvisen trauman riskiä.

2.4 Traumainformoitu työote

Traumainformoitu (trauma-informed) työote voidaan ymmärtää filosofisena ja kulttuurisena näkökulmana, jossa Elizabeth K. Hopperin, Ellen L. Bassukin ja Jeffrey Olivetin (2009, 132) määritelmän mukaan yhdistyy tietoisuus ja ymmärrys traumasta. Toisin sanoen traumainformoidussa työotteessa huomioidaan traumaattisten kokemusten laaja-alainen vaikutus asiakkaan tämänhetkiseen tilanteeseen (Brown, Baker, & Wilcox, 2012). Kansainvälisessä sosiaali- ja terveysalan kirjallisuudessa puhutaan myös traumainformoidusta hoivasta (trauma-informed care, TIC), ja olen tutkielmassani käyttänyt myös siihen pohjautuvia lähteitä.

Gordon R. Hodas (2006, 6) pitää tärkeänä eron tekoa traumainformoidun hoivan (trauma-informed) ja trauma- erityisen hoidon (trauma-specific treatment) välille. Hodas kuvaa traumaerityisen hoidon olevan monimutkaisiin traumaan liittyviin seurauksiin kohdistettua ja siihen erikoistunutta palvelua. Traumainformoidulla hoivalla taas viitataan Hodaksen määrittelemänä palveluihin, joita traumaa ymmärtävät ammattilaiset voivat tarjota useissa erilaisissa ympäristöissä ilman, että palvelu on erikoistunut traumaerityiseen hoitoon. Traumaerityisen palvelun lisäksi traumainformoitu työote eroaa traumakeskeisestä työskentelystä, jossa trauma ja sen käsitteleminen ovat työskentelyn keskiössä (Brown, Baker & Wilcox 2012; Knight 2015, 26). Maxine Harris ja Roger D. Fallo (2001, 5) painottavat, että traumaan viittaavien oireiden hoitamisen sijaan olennaista traumainformoiduissa palveluissa on, että ne ovat luonteeltaan tervetulleeksi toivottavia ja sopivia myös asiakkaille, joilla on traumakokemuksia, riippumatta siitä, mikä palvelun pääasiallinen kohderyhmä tai tarjottava

palvelu on. Sisarkäsitteitä on paljon, ja selvyuden vuoksi viittaa tekstissä traumatietoon ja traumaymmärrykseen, joilla viittaa yleisesti tietoon ja ymmärrykseen traumasta.

Traumainfoidussa lähestymistavassa intervention kohteena on yksilön ja perheen sijaan palvelujärjestelmä, jossa yksilöt ja perheet asioivat. Ideana on muovata palvelujärjestelmän käytäntöjä niin, että sen puitteissa voidaan huomioida ja tunnistaa moninaiset tavat, joilla trauman biologiset, psykologiset ja sosiaaliset seuraukset voivat ilmetä. (Brown, Baker & Wilcox 2012, 5.) Traumainfoidun hoivan periaatteet nojaavat ymmärrykseen traumaattisesta stressistä ja trauman vaikutuksia kokevien tarpeista (McKenzie-Mohr, Coates & McLeod 2012, 138). Tarkemmin määritellen traumainfoidu hoiva on voimavara- ja lähtöinen viitekehys, joka kiinnittyy sellaiseen trauman vaikutuksen ymmärrykseen ja siihen reagoivuuteen, mikä alleviivaa fyysistä, psykologista ja emotionaalista turvallisuutta sekä palvelun tarjoajille, että traumaa kokeneille ja luo traumaa kokeneille mahdollisuuksia uudelleen rakentaa kontrollin ja voimaantumisen tunnetta. (Hopper ym. 2009, 133.)

Traumainfoidun työskentelyn edistämistä kansallisella tasolla on tehty ainakin Skotlannissa, jossa The National Health Service (2017) on julkaissut kaikelle työvoimalle osoitetun ohjekirjan traumaymmärryksen lisäämiseksi. Suomessa traumainfoidusta työotteesta ei toistaiseksi ole käyty sosiaalityön tutkimuskentällä näkyvästi keskustelua. Joitakin viitteitä heräävään kiinnostukseen kuitenkin on, sillä esimerkiksi Taina Laajasalo ja Marko Manninen (2020) tuovat esiin *traumainfoidun lähestymistavan* artikkelissa, joka koskee väkivaltaa ja kaltoinkohtelua kokeneiden sijoitettujen nuorten traumakokemuksia ja hoitoa. He kirjoittavat, että traumainfoidun lähestymistavan ytimessä on ammattilaisen kyky huomioida asiakkaiden vaikeiden elämäkokemusten vaikutukset (Laajasalo & Manninen 2020, 118). Lisäksi moni sosiaalialan ammattilainen vaikuttaa löytäneen noin viisi vuotta toimineen Traumainfoidu sote ja ope- Facebook- sivuston, jota ylläpitää moniammatillinen sosiaali- ja terveysalan verkosto (2021). Saman verkoston työtä on Yhteinen kieli – traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen- teos, jonka ovat toimittaneet Kati Sarvela ja Elisa Auvinen (2020).

Useissa sosiaalityön tutkimuksissa on todettu, että sosiaalityöntekijöillä on hyvät ammatilliset edellytykset tällaisen työotteen käyttöön ottamiseen (Knight 2015; Levenson 2017). Kriisi- ja traumatyön taidot nähdään keskeisinä työkaluina esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijälle. Ilman näitä taitoja on vaikeaa hahmottaa kriisien ja traumojen vaikutusta ihmisen toimintaan, mikä luo haasteita asiakkaiden reaktioiden tulkintaan. Aiheen ymmärtäminen tukee vaativissa asiakastilanteissa tarvittavia analysoinnin ja tunnekuormituksen käsittelyn taitoja. (Yliruka ym. 2020). Tässä tutkielmassa nojaan edellä esitettyjen seikkojen perusteella siihen, että

sosiaalityöntekijät voivat käyttää traumainformoitua työtettä ilman, että kyseessä on varsinainen traumatyöskentely. Siinä missä traumaerityisen ja traumakeskeisen työskentelyn orientaatio on traumasta lähtöisin, traumainformoidussa työotteessa ollaan hereillä sen mahdollisuuden suhteen, että asiakkaalla voi olla traumaattisia kokemuksia, jotka vaikuttavat hänen ajatteluunsa ja toimintaansa. Traumainformoidulla otteella pyritään pitämään tämä mahdollisuus mielessä ja tarkastella omaa ammatillista toimintaa sekä palvelukenttää tämän tiedon valossa asiakkaan ja tämän läheisten edun, mutta myös työntekijöiden työhyvinvoinnin nimissä.

Tässä luvussa olen esitellyt mitä trauma ja traumaattisuus ovat, miten ne voivat ilmetä ja vaikuttaa, sekä sitä, mitä traumasta tulee ymmärtää, jotta tietää, mitä traumainformoidulla työskentelyllä tarkoitetaan ja mihin sillä pyritään.

3 Ammatillinen toimijuus ja sosiaalityö

Tutkielmani teoreettisena lähtökohtana on ammatillinen toimijuus. Käyn ensin läpi toimijuuden käsitettä yleisesti. Tämän jälkeen teen katsauksen sosiaalityön tutkimukseen toimijuudesta. Sitten esittelen ammatillista toimijuutta. Lopuksi käsittelen ammatillista toimijuutta sosiaalityöntekijän työssä.

3.1 Toimijuus sosiaali- ja kasvatustieteissä

Toimijuuden käsite on sosiaalitieteissä keskeinen ja laajasti keskusteltu, vaikkakin syvimmältä olemukseltaan yhä selkeää määritelmää vailla (Hitlin & Elder 2007, 171; Jyrkämä 2008, 191; Ronkainen 2008, 388). Toimijuuden lähikäsitteitä ovat aktiivisuus, innovatiivisuus, osallisuus, sisäinen yrittäjyys ja vaikuttaminen (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011a). Toimijuudesta keskusteltaessa on hyvä määritellä, mikä sen rooli kussakin keskustelussa on, jotta keskustelu ei laajene koskemaan kaikkea inhimillistä toimintaa (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011b, 13).

Vaikka käsityksiä toimijuudesta on useita, on niillä myös yhteisiä piirteitä. Jaetuiksi piirteiksi on määritelty toisaalta valta ja voima, jotka mahdollistavat toimijuutta, eli asioihin vaikuttamista, valintojen ja päätösten tekemistä ja asioiden toteuttamista (Eteläpelto ym. 2011b, 14–15). Toisaalta toimijuuden katsotaan tyypillisesti merkitsevän aktiivisuutta, aloitteellisuutta, osallisuutta ja kokemusta oman elämän hallinnasta, sekä todellisia vaikutusmahdollisuuksia (Eteläpelto, Vähäsantanen, Hökkä & Paloniemi, 2017, 7). Näkökulmat kiinnittyvät toisiinsa ja todellisten vaikutusmahdollisuuksien voidaan katsoa riippuvan siitä, onko yksilöllä toimijan tarvitsemää kapasiteettia tai toimijuuden resursseja. Näitä ovat esimerkiksi osaaminen, tieto ja sosiaaliset verkostot. (Eteläpelto ym. 2011b, 14–15.) Yksinkertaisimmillaan toimijuuden voidaan määritellä tarkoittavan yksilöiden kapasiteettia tehdä ja toteuttaa päätöksiä (Gordon 2005, 115).

Suvi Ronkainen (2008, 388) painottaa toimijuuden analyysin olevan myös vallan analyysiä. Hän kuvaakin toimijuutta ”valtajakojen kautta analysoiduksi suhteeksi toiminnan mahdollisuuksien, resurssien ja ehtojen välillä”. Jyrki Jyrkämä taas (2008, 191) kuvaa toimijuutta koskevien pohdintojen kohteeksi yksilön ja yhteiskunnallisten rakenteiden sekä lainalaisuuksien väliset suhteet. Kuten edellä tulee ilmi, ihmisen toiminta ei tapahdu tyhjiössä, vaan on luonteeltaan aina sosiaalista (Hitlin & Elder 2007, 175), joten toimijuutta ei yleensä tarkastella vain yksilön tasolla, vaan tarkastelu liittyy yksilön ohella rakenteisiin, jotka osaltaan muovaavat ja rajoittavat toimijuutta (Eteläpelto, Vähäsantanen,

Hökkä & Paloniemi 2013, 48). Rakenteet liittyvät yllä mainittuihin mahdollisuuksiin, resursseihin ja ehtoihin, siihen miten valta ja voima ovat jakaantuneet yksilöiden kesken ja miten tämä vaikuttaa heidän toimijuuteensa.

Jyrkämän (2008, 191) mukaan kysymyksenä on, ohjaako yksilö toimintaansa omien valintojensa kautta vai ovatko rakenteet ja lainalaisuudet yksilön toimintaa ohjaavia. Ronkainen (2008, 388) huomauttaa, että varsinaisesta toimijuudesta on kyse vain silloin, kun yksilöllä on todellisia mahdollisuuksia toimia, tehdä valintoja tai merkityksellistä tilanteita. Kuitenkin toimijuudesta puhutaan yleensä aktiivisten pyrkimysten, oma-aloitteisuuden ja omaan elämäntilanteeseen vaikuttamisen kaltaisten asioiden yhteydessä, vaikka rakenteelliset tekijät kuten yhteiskunnallinen luokka, rotu, sukupuoli sekä taloudellinen ja ammatillinen asema vaikuttavat vahvasti yksilön toimijuuteen (Eteläpelto ym. 2013, 46–48.) Toimijuuden tarkastelu sosiaalisesta todellisuudesta irrallisena asiana voi Eteläpellon ym. (2011b, 13) mukaan tarkoittaa sen tyypistämistä näennäistoimijuudeksi, jonka juuret ovat yksilön vastuuta ja kaupallisia arvoja korostavassa uusliberalistisessa ajattelussa, jossa yksilöiden mahdollisuuksia ja valintoja koskevia rajoitteita tai realistisuutta ei huomioida.

Rakenteista ja toimijuudesta puhuttaessa viitataan usein Anthony Giddensin (1984) rakenteistumisen teoriaan. Kaj Ilmonen (1994, 343) kuvaa Giddensin teorian hahmottavan rakenteet kaksitahoisiksi – toiminnan edellytyksiksi ja toiminnan esteiksi. Toiminta ei tällöin Ilmonen mukaan palaudu pelkästään toimijaan tai rakenteisiin, vaan molempiin. Giddensin teoriassa yksilöön kohdistuu kuitenkin paljon odotuksia. Hänen oletetaan esimerkiksi huomioivan aktiivisesti yhteiskunnallisia rakenteita ja tarkkailevan ympäristöään hyödyntääkseen keräämäänsä tiedon toimintansa pohjaksi, sekä muokkaavan sitä omiin tarkoituksiinsa sopiviksi. Tämä kyky muokata ja tehdä toisin on sidoksissa valtaan, joka tässä teoriassa tekee yksilöstä tekijän, toimijan. (Ilmonen 1994, 318–19.) Giddensin teoriassa tekijä näyttäytyy tarkoituksellisesti vallitsevia sääntöjä rikkomaan tai toisin tekemään pyrkiväksi. Toisaalta teoriassa tiedostetaan, että tekijöiden hallussa olevat resurssit eivät ole jakautuneet tasaisesti, joten mahdollisuus käyttää muutosvoimaa ei ole kaikille sama. (Ilmonen 1994, 337–39.)

Giddens on yhteiskuntatieteissä yksi lainatuimmista ajattelijoina toimijuuden kontekstissa. Toisaalta myös kritiikkiä on esitetty laajasti. Ajallisuus ja hetkellisyys näkökulma ovat yksi tunnetuista lisäyksistä toimijuuden tarkasteluun. Mustafa Emirbayer ja Ann Mische (1998) näkevät ihmisen toimijuuden värittyvän sekä menneestä, nykyhetkestä että tulevasta. Tällä he tarkoittavat, että toimijuuteen vaikuttavat aiemmin käytössä olleet toimintatavat, kyky vaihtoehtoisten tulevaisuuden mahdollisuuksien hahmottamiseksi sekä nykyhetkessä muodostettavat mielikuvat ja merkitykset

menneisyyden tapoihin ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin liittyen. (Emirbayer & Mische 1998, 963.) Tämän voidaan ajatella tarkoittavan, että ne mahdollisuudet toimia, joita toimijalla on tässä hetkessä, ovat myös aiemmin tehtyjen valintojen ja niistä muodostettujen merkitysten sekä jatkoa koskevien, toistaiseksi kuvitteellisten mahdollisuuksien vaikutuksen piirissä. Mielenkiintoista on, miten menneisyydessä tehdyt valinnat toimia tai jättää toimimatta muovaavat käsityksiä siitä, millainen toimija on tällä hetkellä ja millaiseksi toimijaksi hän voi itsensä kuvitella tulevaisuuden toimijuutta koskien.

Tämän aiemman, nykyisen ja tulevan toiminnan hahmottamisen voi katsoa koskevan myös Margaret Archerin (2003) kehittämää mallia, jossa yksilön sisäisellä keskustelulla (internal conversation) on merkityksellinen rooli toimijuuden suhteen. Archer (2003, 9) määrittelee yksilön sisäiset keskustelut olemisen ja tekemisen tavaksi, jolla harjoitetaan refleksiivisyyttä itseä, yhteiskuntaa ja niiden välistä suhdetta kohtaan. Sisäisillä keskusteluilla selvitetään Archerin mukaan omaa sijaintia ja omia kiinnostuksen kohteita sekä hahmotetaan tulevaisuuden toimintoja.

Sekä Giddensin että Archerin näkemyksissä toimijuus kiinnittyy rationaalisesti toimintaansa ja tarpeitaan arvioivaan mallihenkilöön. Esimerkiksi Paul Hogget (2001, 38–39) on tätä kriittisesti pohtien kysynyt, onko todella niin, että tiedämme, miksi teemme mitä teemme ja pystymme perustelemaan, miksi olemme tehneet niin, vai onko refleksiivisyytemme paljolti tapahtuman jälkeistä luonteeltaan. Hogget huomauttaa myös, että elämänsäkuun vaikuttavien päätösprosessien moniulotteisuus muovaa niiden tekemistä. Päätösten tekemiseen vaikuttavat sääntöjen ja velvoitteiden kaltaiset yksilön ulkopuoliset seikat, pelkojen ja ristiriitojen kaltaiset sisäiset seikat, sekä eri seikkojen mahdolliset yhteensopimattomuudet ja tahattomat seuraukset (mt., 41–42.) Kuten Tarja Juvonen (2015, 38) huomauttaa, ”Yhteiskunnallisena ihanteena puolestaan on tasapainoinen ja joustava siirtyminen eri aikaorientaatioiden välillä siten, että vaikeatkaan menneisyyteen liittyvät tapahtumat eivät ole haitaksi nykyisyydessä ja yksilöillä on kyky toimia suunnitelmallisesti tulevaisuutta ajatellen.”

Refleksiivinen pohdinta sekä käsitykset omasta toimijuudesta liittyvät Gordonin (2005) mukaan toimijuuden tuntoon, joka on yksi toimijan käytettävissä olevista resursseista. Toimijuuden tuntoon ja tunteeseen kuuluvat käsitykset omista mahdollisuuksista tehdä päätöksiä, tulkinnat päätöksentekoon liittyvistä rajoituksista sekä huolet koskien omaa toimijuutta. Toimijuuden tunto kiinnittyy myös käsityksiin siitä, onko jo toiminut tai voiko toimia tulevaisuudessa. Omaan toimijuuteen kiinnittyvät huolet voivat liittyä siihen, pääseekö päättämään, onko päätös mahdollista toteuttaa ja siihen, osaako päättää. (Gordon 2005, 114–15, 129.) Toimijan käytettävissä olevien resurssien hyödynnettävyys voi vaihdella, sillä ”toimijuus ilmenee prosessina ja ajallisesti

muuttuvana yksilökehityksellisenä jatkumona” (Eteläpelto, Vähäsantanen, Hökkä & Paloniemi 2014, 211). Edellä mainitut kuvaavat toimijuuden punoutuvan yhteen identiteetin kanssa, ja sen myötä myös elettyjen kokemusten sekä minuuden tunteen kanssa.

Gordon (2005, 129) on havainnoinut, että kulttuuriset ja sosiaaliset eriarvoisuuden järjestykset kehystävät toimijuutta ja kiinnittyvät myös aiemmin luvussa mainittuihin sääntöjen rikkomiseen ja toisin tekemiseen. Toimijuus kytkeytyy ihmisten taloudellisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin paikkoihin sekä kokemuksiin ja tuntemuksiin. Tällöin esimerkiksi sosiaalisilla verkostoilla ja kouluttautumisen mahdollisuuksilla on toimijuutta tukeva tai rajoittava vaikutus. (Gordon 2005, 115–16.) Toimijuuden edellytyksiä on tarpeellista tarkastella etenkin silloin, kun toimijuudelle ja sen myötä elämönhallinnalle on esteitä yhteiskunnallisesti, sosiaalisesti tai kulttuurisesti. Elämönhallintaan rinnastettaessa toimijuus määrittyy viranomaispuheessa avuttomuuden vastakohtaksi. Toimijuuden käsite on käytössä elämönhallinnan viitekehyksessä erityisesti puhuttaessa päihderiippuvaisista, vammaisista, pitkäaikaistyöttömistä ja muista sellaisista ryhmistä, jotka määrittyvät vähäisemmän elämönhallinnan omaaviksi (Eteläpelto ym. 2011b, 12–14.) Hogget (2001, 43) huomauttaa, että toimijuus ei automaattisesti tarkoita vain rakentavaa toimintaa, eikä toimijuutta voida määritellä lähtökohtaisesti hyväksi ja toimijuuden puutetta pahaksi. Hän täsmentää, että ihmisen toimijuus voi olla sekä rakentavaa että tuhoavaa, harkittua ja harkitsematonta, sekä reflektointia ja reflektointamatonta. Ymmärrän tämän myös huomioksi siitä, että yksilön, yhteisön tai instanssin vahva toimijuus voi vaikuttaa negatiivisesti toisiksi määrittyviin yksilöihin ja yhteisöihin. Tähän liittyen kriittistä näkökulmaa toimijuuteen on tuotettu myös sukupuolentutkimuksen ja feministisen tutkimuksen piirissä. Suvi Keskinen (2005) on esittänyt huomion, että nainen ei määrity toimijana omana henkilönään lasten ja perheasioiden hoitamisen äärellä, vaan toimijuus merkityksineen nivotaan perheammattilaisten toimesta äitiyteen ja lasten etuun. Lähisuhdeväkivaltaa kokeneita naisilta taas odotetaan vahvaa toimijuutta väkivallalta välttymiseksi, mutta väkivaltaa käyttäneen miehen toimijuudelle ei kohdisteta odotuksia työntekijöiden taholta. (Keskinen 2005, 242–3.) Feministisessä tutkimuksessa toimijuutta on tarkasteltu sukupuoleen liittyvien kysymysten lisäksi esimerkiksi etnisyyteen ja rodullistamiseen kiinnittyvän vallan, heteroseksismin sekä kapitalismin ja ruumiillisten toimintarajoitteiden vaikutuksien näkökulmista (Ramazanoğlu & Holland 2002).

Edellä esitettyjen väitteiden valossa voidaan todeta, että ihmisen toimijuus on yksilöllistä, muuttuvaa, suhteellista ja tilanteittain määrittyvää. Se voi olla toisessa tilanteessa mahdollistuvaa ja toisessa rajautuvaa. Toimijuus kietoutuu aikaan, paikkaan ja kokemuksiin. Yhteiskunnalliset rakenteet ovat toimijuudessa kiinteästi läsnä ja on olennaista kiinnittää huomiota siihen, mikä on toimijan ja

rakenteiden suhde, sekä siihen, miten rakenteet estävät tai edistävät toimijuuden mahdollisuuksia. Kyky tarkastella itseä ja omaa toimintaa sekä tehdä rationaalisia päätöksiä näyttäytyy olennaisena osana toisia toimijuuden teorioita, kun taas toisissa painottuvat kulttuuristen ja sosiaalisten eriarvoisuuksien sekä omien kokemusten ja itseä koskevien näkemysten merkitykset, jotka rajoittavat tai edistävät toimijuuden mahdollisuuksia.

Toimijuuden laajaa keskustelukenttää voi kaventaa rajaamalla tarkastelun koskemaan tiettyä toimijuuden rakentumisen tasoa. Kohteena voivat olla yksilön elämänkaaren aikana muotoutuva toimijuus, toimijuutta määrittävät valtarakenteet instituutioissa tai toimijuuden yhteiskunnallisten reunaehtojen rakentuminen. (Mäkinen 2015, 121.) Kaikkia näitä tasoja on tarkasteltu sosiaalityön tutkimuksessa, johon teen seuraavaksi katsauksen.

3.2 Sosiaalityö ja toimijuus

Sosiaalityötä tehdään osana yhteiskunnan rakenteita (kts. Mullaly 1997; Dominelli 2004), mikä jo sinällään kiinnittyy vahvasti keskusteluun toimijuudesta, kuten edellisessä kappaleessa toin esiin. Sosiaalityöntekijöillä on ammattiasemaansa perustuen enemmän toimintavaltaa asiakkaisiin nähden, mikä kiinnittää toiminnan ja toimijuuden kysymykset myös vallan asetelmiin (Ranta 2020), joita sivusin edellisessä luvussa. Toisaalta sosiaalityötä tehdään usein marginalisoitujen ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten äärellä (Juhila 2006), mikä on huomionarvoista pohdittaessa asiakasryhmien toimijuuden mahdollisuuksia. Edellisessä luvussa esiteltyt menneisyyden toimintatavat, käsitykset itsestä ja omista mahdollisuuksista nyt ja tulevaisuudessa ovat sosiaalityön kannalta merkittäviä kysymyksiä. Muun muassa näistä syistä toimijuus on kiinnostava tutkimuskohde sosiaalityössä niin Suomessa kuin kansainvälisesti.

Toimijuutta yleisellä tasolla suomalaisen sosiaalityön kontekstissa ovat lähestyneet esimerkiksi Mirja Satka ja Johanna Moilanen (2004) lasten yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen toimijuuden vaiheiden muodossa, Tuija Kotiranta ja Tuija Virkki (2011) toimijuuden ja sosiaalisen toiminnan luonteen näkökulmista, Anneli Anttonen (2011) hoivan sosiaalisten merkitysten kontekstissa feministisen tutkimuksen toimijuuden viitekehyksessä ja Johanna Björkenheim (2018) elämäkerrallisen toimijuuden näkökulmasta terveystsosiaalityössä. Australiassa Parsell, Eggins ja Marston (2017) ovat tehneet kansainvälisen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen sosiaalityön näkemyksiin toimijuudesta ja Uudessa Seelannissa Robyn Munford & Jackie Sanders (2015) ovat perehtyneet haavoittuvassa

asemassa olevien nuorten toimijuuteen ihmissuhteissaan vanhempien, sosiaalityöntekijöiden ja opettajien kanssa.

Sekä kotimaisessa että kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa toimijuutta on lähestytty useammin sosiaalityön asiakkaan kuin sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Viiden vuoden tarkastelujaksolla toimijuutta käsitteleviä sosiaalityön journal- artikkeleita oli sosiaalityöntekijöiden toimijuuden näkökulmasta kansainvälisesti 162 kappaletta ja sosiaalityön asiakkaiden tai asiakasryhmien näkökulmasta 549 kappaletta. Jälkimmäinen muodostaa alle kahdeksan prosentin osuuden kaikista 2008–2012 välille sijoittuvan tarkastelujakson aikana julkaistuista journal-artikkeleista kansainvälisesti. (Parsell ym. 2017, 250.) Toimijuutta siis tutkitaan kansainvälisesti tarkastellen sosiaalityön piirissä, mutta ei erityisen paljon. Suomessa asiakkaan toimijuutta käsitteleviä kokoomateoksia on tehty joitakin (kts. Niskala & Laitinen 2013; Seppänen ym. 2007), ja kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden puolella on perehdytty esimerkiksi monitoimijuuteen (Morris 2008).

Sosiaalityönkin kysymyksille olennaisen gerontologian puolella on Suomessa tutkittu paljon ikääntyvien toimijuuden kysymyksiä (esim. Wallin, Talvitie, Cattan & Karppi 2008; Pikkarainen 2020). Ikääntyvät ovat jo lähtökohtaisesti ihmisryhmä, joka haastaa niitä perinteisiä toimijan määritelmiä, joita edellisessä luvussa esittelin. Saman tyyppistä toimijuuden hegemonian haastamista löytyy sosiaalityön puolella esimerkiksi päihteitä käyttävien nuorten toimijuuden rakentumisesta etsivässä työssä (Tarja Juvonen 2013, 2015) ja toimijuuden jännitteistä lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden venäläisten naisten kertomuksissa (Maija Jäppinen 2015). Iso-Britanniassa Dodsworth (2012) on perehtynyt seksityöläisten toimijuuteen, Yhdysvalloissa Hussey (2011) osavaltioiden lainsäädännön ja mielipideilmapiirin vaikutuksiin raskauden keskeyttämisen päätökseen ja Ruotsissa Bolin & Sorbring (2021) hiljattain maahan saapuneiden syyrialaisen lasten ja nuorten näkemyksiin koskien toimeentulotuen saamista lasten toimijuuden viitekehyksessä.

Sosiaalityöntekijöiden toimijuuden ollessa kyseessä, on perehdytty esimerkiksi siihen, miten neoliberalistiset yksilön vastuuta korostavat ja markkinoistuneet arvot, sekä New Public Managementin mukaiset tuottavuusvaatimukset vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden toimijuuteen (Marston & McDonald 2012; Juhila 2006; Ranta 2020). Työntekijöiden kontekstissa toimijuutta on tutkinut lisäksi esimerkiksi Ylva Krokfors (2010) iäkkäiden kuntoutujien haastatteleminen näkökulmasta ja Elina Renko (2018) alkoholinkäytön puheeksioton yhteydessä. Lisäksi on tutkittu sosiaalityöntekijän ja sosiaalityön asiakkaan vuorovaikutteista ja jaettua toimijuutta esimerkiksi ammatillisen kuntoutumisen (Åkerblad & Haapakoski 2020), huumeita käyttävien matalan kynnyksen palveluiden (Ranta 2020) sekä masennuksen hoidon ja sosiaalisten ulottuvuuksien

(Romakkaniemi & Järvikoski 2012) konteksteissa. Näissä tutkimuksissa on tuotu esiin useita sosiaalityön kentällä huomioon otettavia seikkoja toimijuuden suhteen. Yksi näistä on, että kohtaamisen paikalla on merkitystä asiakkaan toimijuuteen, joka näyttäytyy vahvempana asiakkaan kodissa, kuin sosiaalialan toimipaikassa, jossa työntekijän toimijuus näyttäytyy vahvempana (Ranta 2020, 82). Havaintojeni mukaa sosiaalityöntekijöiden ammatillista toimijuutta estäviä tai tukevia tekijöitä ei ole tutkittu laajasti. Siirryn nyt tarkastelemaan ammatillista toimijuutta tarkemmin.

3.3 Ammatillinen toimijuus

Ammatillista toimijuutta on tutkittu paljon etenkin kasvatustieteissä, joka on sosiaalityön monitieteisen taustan valossa hyödynnettävissä myös sosiaalityötä koskevassa tutkimuksessa. Siinä missä toimijuus katsotaan olennaiseksi mutta abstraktiksi käsitteeksi sosiaalityöissä, myös ammatillisen toimijuuden kohdalla vallitsee jaettu näkemys käsitteen tärkeydestä työelämässä, mutta ei sen sisällöstä. Paljon käytettyjä tapoja ymmärtää ammatillinen toimijuus ovat valintojen tekeminen, päätöksentekoon osallistuminen, mielipiteiden ilmaisu, kapasiteetti ja kyky, osallistuminen tai vaikuttaminen työkäytäntöihin, ammatilliseen identiteettiin tai uraan. Pääosin tarkastelu on kohdistunut yhteen tapaan kerrallaan. (Vähäsantanen, Paloniemi, Räikkönen & Hökkä 2017b, 15.) Työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien ja työkäytäntöjen kehittämisen lisäksi ammatillisen toiminnan ymmärretään kiinnittyvän motivaatioon, luovuuteen ja vastarintaan. Ammatillinen toimijuus ilmenee, kun työntekijät tai työyhteisöt toimivat tavoilla, jotka vaikuttavat ammatilliseen identiteettiin tai työhön. (Eteläpelto ym. 2014, 202, 211.) Työelämän kontekstissa toimijuuteen liittyy aiemmin toimijuutta käsitelleessä luvussa tutuksi tulleita kysymyksiä siitä, ”*miten toimijuutta harjoitetaan, mikä sitä rajoittaa, mikä resurssoi ja miten se on sidottu kulloisiinkin kontekstitekijöihin, kuten valtasuhteisiin ja diskursseihin, materiaalsiin ja sosiaalsiin olosuhteisiin ja sosiaalisen vuorovaikutuksen kulttuureihin työyhteisöissä*” (Eteläpelto ym. 2014, 211).

Ammatillinen toimijuus kiinnittyy useisiin yksilöllisiin ja sosiaalsiin voimavaroihin. Lisäksi se on ajallisesti ilmentyvää ja tilanteisiin kiinnittyvää, koskien sekä nykyhetkeä että tulevaisuutta. (Pyhältö, Pietarinen & Soini 2014, 307; Vähäsantanen & Eteläpelto 2015, 12.) Vähäsantanen ja Eteläpelto (mt.) kuvaavat ammatillisen toimijuuden sisältyvän etenkin työntekijöiden tulkintoihin mahdollisuuksista ja rajoituksista koskien työtä ja työllistymistä. Nämä mahdollisuudet ja rajoitukset koskevat heidän mukaansa työntekijöiden ammatillisen pätevyyden, identiteetin ja työskentelytapojen hyödyntämistä. Pyhältö ym. (2014) huomauttavat tilanteiden vaativuuden vaikuttavan ammatilliseen toimijuuteen,

mikä on tutkielmani aiheen kannalta olennainen seikka. Onkin mielenkiintoista, että ammatillisen toimijuuden edellytyksenä on oman osaamisen vahvistaminen (Eteläpelto ym. 2014, 212).

Vähäsantanen ym. (2017b, 14) nimeävät ammatillisen toimijuuden keskeisiksi ulottuvuuksiksi työssä vaikuttamisen, työkäytäntöjen kehittämisen ja ammatillisen identiteetin neuvottelun. Lisäksi Vähäsantanen ja Eteläpellon (2015, 13) mukaan ammatillista toimijuutta voidaan tarkastella moniulotteisena (osoittaen muutosta, pysyvyyttä ja vastustusta), suhteellisena (sisältäen yksilöllisten ja sosiaalisten resurssien vuorovaikutuksen), ajallisessa jatkumossa sekä tunteiden kyllästyksenä. Suhteellisuus näkyy esimerkiksi siinä, että työelämässä toimijuus näyttäytyy usein yhteisöllisenä ja kollektiivisena, jolloin toimijana on yksilöä laajempi kokonaisuus, kuten työyhteisö, tiimi tai yksikkö. Työelämän kontekstissa toimijuus voi näyttäytyä työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksia ja työn uudistamisen tarpeita yhdistävänä tavoitteena. Toimijuuden käsitteessä olennaisia yksilön ja rakenteiden välisiä suhteita pohtien on kiinnostavaa kysyä, määrittäykö työntekijöiden vai organisaation muutostarpeet muutosvoimaiseksi toimijuudeksi. Ovatko työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet alisteisia työelämän muutoksista nouseville uudistamistarpeille? (Eteläpelto ym. 2014, 212.)

Tarve ammatillisen toimijuuden vahvistamiseen kiinnittyy työntekijöiden, työyhteisöjen ja työorganisaatioiden kannalta esimerkiksi jatkuvaan tietojen ja taitojen kehittämisen vaatimukseen, uusien työroolien omaksumiseen, moniammatillisten työtapojen kehittämiseen ja parempaan johtamiseen (Eteläpelto ym. 2014, 202). Vaikutusmahdollisuudet ja mahdollisuus toteuttaa ammatillisia intressejä näyttäytyvät tärkeinä tekijöinä työntekijöiden organisaatioon sitoutumiselle ja työtyytyväisyydelle. Jatkuva muutosvirta taas voi väsyttää, kyynistyttää ja kadottaa työmotivaation. Jos liialliseen työmäärään yhdistyvät puutteelliset resurssit ja vaikutusmahdollisuudet, on uupuminen todennäköisempää. Toisaalta jos uudistuksista seuraa mahdollisuuksia toteuttaa omia ammatillisia tavoitteita paremmin työssä, lisää se sitoutumista, työtyytyväisyyttä ja innostuneisuutta. (Vähäsantanen 2014, 131.) Ammatillinen toimijuus voidaan nähdä myös kyvykkyytenä, joka valmistaa uuden oppimisen tarkoitukselliseen ja vastuulliseen johtamiseen sekä yksilön että yhteisön tasolla (Pyhäntö ym. 2014, 306).

Opettajien harjoittama toimijuus sisältää usein pyrkimyksiä huomioida oppilaat kokonaisvaltaisesti tavoilla, joissa oppiminen ja hyvinvointi ovat toisiinsa limittyneitä. Tällöin opettajan toimijuus ei niinkään kiinnity muutoksen aikaansaamiseen, vaan reagoivaan käytökseen päivittäisessä työssä. Uuden suunnitelman tai systemisen muutoksen sijaan pyrkimykset muutokseen kiinnittyvät oppilaiden henkisiin ja psykologisiin tarpeisiin. Tämän voitaneen katsoa pätevä myös muilla ihmistyön aloilla. (Pantić, Galey, Florian ym. 2021, 26.) Ammatillisen identiteetin kautta

ammattillinen toimijuus liittyy myös ammatillisiin ja eettisiin sitoumuksiin, motivaatioihin, tavoitteisiin ja kiinnostuksiin (Eteläpelto ym. 2014, 212). Tarkastelen tätä asiaa enemmän seuraavassa luvussa.

Ammatillisen toimijuuden toteuttamista koskevat siis samat mahdollisuuksien ja rajoitusten käsitteet, kuin toimijuutta yleisestikin. Ammatillisen pätevyyden, identiteetin ja työskentelytapojen hyödyntämisen mahdollisuudet ja rajoitukset kiinnittyvät yksilöllisiin resursseihin ja sosiaalisiin edellytyksiin, eli yksilön ohella rakenteisiin ja näiden suhteisiin, joita käsittelin toimijuuden luvussa. Vähäsantanen (2014, 131) huomauttaakin, että ammatillinen toimijuus tulisi ymmärtää sen moniulotteisuus, ajallisuus sekä siihen liittyvät resurssit ja rajoitteet huomioiden. Ammatillinen toimijuus, kuten toimijuus yleisesti, on siis elävää, prosessimaista ja useille vaikutuksille altista.

3.4 Ammatillinen toimijuus sosiaalityöntekijän työssä

Toimijuuden tunto, toimijan ja rakenteiden suhde sekä reflektiivisyys kiinnittyvät nähdäkseni läheisesti sosiaalityöntekijöiden työhön. Sosiaalityöntekijän tekemällä päätöksellä tai sosiaalityöntekijän kanssa käydyllä keskustelulla on potentiaalisesti merkittävä vaikutus asiakkaan elämään, joten päätöksen tekemiseen liittyy pohdintaa päätöksenteon rajoituksista, mahdollisuuksista ja päättämiseen liittyvästä osaamisesta. Sosiaalityötä tehdään vahvasti yksilöiden ja yhteiskunnallisten rakenteiden rajapinnassa, ja yksi sosiaalityöhön liittyvistä kestoaiheista onkin tämän aseman ja sen asiakassuhteeseen heijastuvien vaikutusten pohtiminen. (Kts. Juhila 2006.) Sosiaalityöntekijän ammatillista toimijuutta määrittävät osaltaan lainsäädäntö, valtakunnalliset ja kunnalliset käytänteet ja resurssit, koulutus, sosiaalityöntekijän eettiset ohjeet, organisaatiokulttuuri ja viranomaistyötä ohjaavat säännöt (Jaakola ym. 2019). Suurin osa suomalaisesta sosiaalityöstä tehdään kuntatasolla (Martin ym. 2018; Saarinen ym. 2012), jolloin työntekijöillä on lisäksi virkavastuu, joka myös vaikuttaa toimijuuteen. Eettinen pohdinta on sosiaalityössä alati läsnä. Se voi kiinnittyä niin asiakkaan asioiden ajamiseen, päätöksentekoon, resursseihin ja työntekijän jaksamiseen. Sosiaalityöntekijöiden ammatillisen toimijuuden kannalta kiinnostavaa on myös esimerkiksi sosiaalityöstä käytävä julkinen keskustelu. Millaisia vaikuttamisen mahdollisuuksia sosiaalityöntekijöillä on siihen liittyen, mitkä seikat rajoittavat tai mahdollistavat ammatillista toimijuutta julkisen keskustelun suhteen? (kts. Tiitinen & Kauppi 2014.)

Ammatillisilla kentillä toimivien aikuisten välisiä suhteita tarkastellessaan Maria Tapola-Haapala (2011) kirjoittaa kulttuurisen systeemin ja sosiaalisten rakenteiden vaikutuksista, joihin voi kiinnittyä

myös toimijoiden toimintavoimaa. Tällä Tapola-Haapala viittaa siihen, että toimijat voivat uusintaa tai muokata vallitsevaa kulttuurista systeemiä tai sosiaalisia rakenteita esimerkiksi vaikuttamalla siihen, millaiseksi sosiaalityöntekijöiden asema ja tehtävät muotoutuvat moniammatillisessa yhteistyössä. (mt. 2011, 111.) Ammatillinen toimijuus voi toisaalta näyttäytyä heikompana jollakin osa-alueella, ja vahvempana toisella. Neuvottelemisen ja työtapoja koskevien yksilöllisten valintojen tekeminen ei välttämättä onnistu työn sisältöjen määrittelyssä tai uudistuksiin vaikuttamisessa, mutta se voi onnistua esimerkiksi asiakkaan ohjauksessa. Ammatilliset tavoitteet, osaaminen ja suhteet muihin työntekijöihin vaikuttavat näihin valintoihin. Yksilöllisistä toimintatavoista on myös löydettävissä edellytyksiä työn ja toimintatapojen kehittämiseksi, jolloin ammatillinen toimijuus näyttäytyy merkittävänä uudistamisen kannalta. (Vähäsantanen 2014, 130.)

Sosiaalityöntekijän ammatillista toimijuutta edistäviä tai mahdollistavia tekijöitä voi olla monia. Tapola-Haapala (2011, 158) kirjoittaa aikapulasta ja palvelujärjestelmän puutteista, jotka sosiaalityöntekijät kokevat esteenä esimerkiksi omalle ammatilliselle kehitykselle, moniammatillisuudelle sekä yhteiskunnalliselle vaikuttamiselle. Riittämättömät resurssit voivat vaikuttaa kokemukseen omasta toimijuudesta. Poikelan (2010) mukaan sosiaalityöntekijöiden ammatillista toimijuutta rajoittaa ajatus siitä, että asiakkaan esittämien aloitteiden ja tarpeiden tulee olla tyypiltään sellaisia, joille on jo olemassa institutionaalinen palvelu. Poikelan mukaan tämä aiheuttaa asiakkaan kompleksisen tilanteen tarkastelemisen erillisinä institutionaalisina ongelmina. (mt. 2010, 208–9).

Toom, Pyhältö ja O’Connell Rust (2015, 615) kirjoittavat opettajiin kohdistuvista vaatimuksista, jotka kuulostavat sosiaalityön kentältä tutuilta. He mainitsevat vaatimuksia, kuten innovatiiviseen oppimiseen osallistuminen, työympäristön monimuotoisiin vaatimuksiin mukautuminen, käytäntöjen viitoittamista lukuisista mahdollisuuksista kollegoiden ja vanhempien kanssa neuvottelu ja tulkitseminen, itsenäisten päätösten tekeminen sekä henkilökohtaisten mieltymysten ja kollegojen kesken jaettujen yhteisymmärrysten välillä tasapainotteleminen. He kuvaavat, että pyrkimysten tavoitteena on relevantin, inspiroivan ja rakentavan ympäristön rakentaminen oppilaille, kollegoille ja itselle muuttuvissa ammatillisissa konteksteissa. Työn tekemistä koskevat säännökset, jatkuvat muutokset ja oppiminen, monimuotoisissa tilanteissa eri tahojen kanssa neuvottelemisen ja itsenäinen päätöksenteko koskevat myös sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityön ammatillista toimijuutta. (Sirviö, Romakkaniemi, Lindh & Laitinen 2015.)

Tilanteittain muodostuva ammatillinen toimijuus voi sosiaalityössä näyttäytyä esimerkiksi moniammatillisessa yhteistyössä tai eri kohtaamispaikoissa painottuvana. Ranta (2020) on tuonut esiin, että sosiaalityöntekijän toimijuus määrittyy asiakkaan toimijuutta vahvemmasi

institutionaalisissa ympäristöissä, mutta ei asiakkaan kotona tapahtuvassa tapaamisessa. Tämä on mielenkiintoinen esimerkki ammatillisen toimijuuden tilannesidonnaisuudesta ja herättää kysymyksen siitä, tulisiko sosiaalityössä pyrkiä enemmän institutionaalisten olosuhteiden määrittämisen toimijuuden lieventämiseen asiakkaiden eduksi.

Vähäsantasen ja Eteläpellon (2015, 3) mukaan ammatillisessa toimijuudessa on kyse sosiokulttuuristen käytäntöjen ja yksilöiden ammatillisten mieltymysten vuorovaikutuksesta. Sosiaalityössä tämä voi näkyä työyhteisön yhteisten käytäntöjen ja yksittäisten sosiaalityöntekijöiden verrattain paljon itsenäistä työskentelyä ja päätöksentekoa sisältävän toimenkuvan yhteen sovittamisena, tai toisaalta niiden yhteentörmäyksinä. Sosiaalityöntekijän ammatillinen toimijuus voi näin ajatellen muotoutua sekä koulutuksen ja ammatin, työyhteisön että oman ammatti-identiteetin ja ammatillisten mieltymysten kautta.

Ammatti-identiteetin muotoutuminen ja sosiaalityön opinnoista sosiaalityöhön siirtyminen ovat sosiaalityön ammatillisen toimijuuden kannalta olennaisia aiheita. Greg Marston ja Catherine McDonald (2012) ovat perehtyneet tietynlaiseen sosiaalityön yhteydessä ilmenevään sankarillisen toimijuuden (heroic agency) näkökulmaan. He esittävät, että uraansa aloittaville sosiaalityöntekijöille tarjotaan ammatillista identiteettiä, joka sisältää liioiteltuja kuvitelmia siitä, millaista sosiaalista muutosta sosiaalityöntekijöiden on mahdollista saada aikaan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja voimaantumisen prosessien kautta. He toteavat, että sosiaalityön kirjallisuudessa annetaan paikoitellen epärealistisesti ymmärtää, että sosiaalityöntekijän toimijuudella on mahdollista voittaa yhteiskunnalliset rakenteet tavoilla, jotka edistävät asiakkaiden sosiaalista hyvinvointia. (Marston & McDonald 2012, 1024–26.) Moraalinen toimijuus on toinen sosiaalityöhön kiinnittyvä toimijuuden alue. Enni Mikkonen, Merja Laitinen, Anna Gupta, Anna Nikupeteri ja Johanna Hurtig (2020) ovat tutkineet sosiaalityöntekijöiden moraalista toimijuutta lasten kaltoinkohtelun ja hyväksikäytön tapausten yhteydessä. He esittävät, että eettisesti vahva sosiaalityö vaatii kykyä harjoittaa vahvaa ja moniulotteista moraalista toimijuutta. Tämän he näkevät tarkoittavan konteksteja huomioivaa ja monimutkaisten moraalisten kokonaisuuksien ja toimijuuksien kriittistä pohdintaa yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa työskennellessä. (Mikkonen ym. 2020, 17.)

Kiinnostukseni sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen traumaosaamisen kontekstissa kiinnittyy siihen, että toimijuudella on todettu olevan merkittävä rooli yksilön ammatillisen identiteetin rakentumisessa sekä toimintaympäristöjen uudistamisessa (Vähäsantanen 2014, 131). Lisäksi ammatilliset käytänteet voivat muodostua toimijuuden harjoittamisen kautta, sillä toimijuus voi kohdistua jaettuun työkäytäntöihin (Vähäsantanen & Eteläpelto 2015, 3). Koska ammatillisen toimijuuden tarkastelu tapahtuu esimerkiksi ammatilliseen identiteettiin, uraan ja käytäntöihin

kohdistuvien yksilöllisten päätösten ja tekojen kautta (Vähäsantanen & Eteläpelto 2015, 2), sopii ammatillisen toimijuuden käsite asiakkaan trauman kohtaamisen ja traumaosaamisen tarkasteluun. Joseph & Murphy (2014) ovat todenneet, että traumaattinen stressi ei ole ilmiönä laajasti tuttu sosiaalityöntekijöille, mikä antaa viitteitä siitä, että sosiaalityöntekijöiden ammatillisen toimijuuden vahvistamiselle on tarvetta trauman kontekstissa.

Jos ajatellaan sosiaalityön alati muovautuvaa kenttää ja sosiaalityöntekijöiltä vaadittavaa laaja-alaista osaamista, näyttäytyy oman osaamisen vahvistaminen, eli ammatillisen toimijuuden edellytys, mahdollisena (kts. Eteläpelto ym. 2014, 212). Toisaalta on mielenkiintoista, hahmottavatko sosiaalityöntekijät jatkuvan muutoksen mahdollisuutena vahvistaa omaa osaamista vai mielletäänkö muutosodotukset paineeksi ja asiakastyöltä aikaa vieväksi. Ammatillista toimijuutta voidaan tarkastella niin yksilön, työyhteisön, laajemman organisaation kuin johtajuuden kysymyksenä (Eteläpelto ym. 2014), mutta tässä tutkielmassa kiinnostus on kohdistunut yksittäisten työntekijöiden toimijuuteen. Toki työyhteisö hahmottuu paikoitellen esiin paikkana, johon työntekijä kiinnittyy ja jossa tämä toimii.

Tässä tutkielmassa painopiste on ammatillisen toimijuuden työkäytäntöjen kehittämisen, työssä vaikuttamisen ja ammatti-identiteetin neuvottelun ulottuvuuksissa ja siinä, miten ne näyttäytyvät suhteessa sosiaalityön asiakastyössä heränneisiin näkemyksiin traumasta ja sen vaikutuksista. Pantić ym. (2021, 26) ovat todenneet, että opettajien muutokseen pyrkivä toimijuus kohdistuu usein kokonaisvaltaisen tuen tarjoamiseen oppilaille. Saman ajatuksen voi mahdollisesti kiinnittää sosiaalityöntekijöiden toimijuuteen suhteessa asiakkaisiin. Sosiaalityö esitetään usein sosiaalista muutosta ajavana (Marston & McDonald 2012), mikä kiinnittää sosiaalityöntekijöiden toimijuuden myös yhteiskunnan rakenteisiin. Metteri (2012, 239) kuvaa, että sosiaalityöntekijän on hyvä olla tietoinen yhteiskunnallisesti jännitteisestä paikastaan palveluiden osana ja olla lannistumatta asioista, joita ei yhden työntekijän panoksella voida muuttaa. Metteri lisää, että asiakkaan kannalta on kuitenkin olennaista, miten yksittäinen työntekijä työnsä tekee ja miten hän hyvinvointipolitiikkaa käytännössä toteuttaa (mt. 2012). Tutkielmassa tarkastelen sitä, miten sosiaalityöntekijöiden toimijuus rakentuu tämänhetkisessä yhteiskunnassa ja sosiaalisessa todellisuudessa sekä niihin liittyvien rajoitteiden ja resurssien puitteissa traumaan nähden (Eteläpelto, Vähäsantanen, Hökkä & Paloniemi 2014, 210). Trauman kontekstissa sosiaalityöntekijän toimijuus vaatii erityistä sensitiivisyyttä siinä mielessä, että asiakas on aiemman traumaattisen kokemuksensa yhteydessä joutunut jonkun toisen vahingoittavan toimijuuden kohteeksi, mikä voi vaikuttaa siihen, miten asiakas kokee muut henkilöt, joilla on jonkinlaista valtaa heihin nähden. (Harris & Fallo 2001.)

4 Tutkimuksen toteutus

Tutkielmani aihe alkoi muodostua mielessäni loppuvuodesta 2019 toimiessani lastensuojelun sijaishuollossa sijaisena. Kirjoitin silloin sukupuolentutkimuksen kurssille esseen otsikolla Trauma-informed practice and feminist thinking in social work, jonka myötä aloitin perehtymisen aiheen tutkimuskirjallisuuteen. Aloitin tutkielman varsinaisen suunnittelemisen ja aiheen täsmentämisen tämän jälkeen tammikuussa 2020 alkaneessa maisteriseminaarin ensimmäisessä osassa. Olin ajatellut koko opintojen ajan tekeväni laadullisen tutkimuksen ja käyttäväni siinä aineistona itse kerättyä haastattelumateriaalia, ja pidin tästä ajatuksesta kiinni. Tähän vaikutti myös se, että aiheesta ei ollut olemassa suomalaista aineistoa, eikä kvantitatiivinen tutkimus olisi mahdollistanut tavoittelemiani kaltaista kokemusten ja näkemysten melko vapaata kerrontaa. Tutkimussuunnitelma hyväksyttiin kesäkuussa 2020, jonka jälkeen aloin etsiä haastateltavia. Tässä luvussa käsittelen tutkielmani metodisia valintoja, aineiston hankintaa ja analyysiä, sekä pohdin tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta.

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkielmassani pyrin kuvailemaan ja selittämään asiakkaan trauman kohtaamista sosiaalityössä. Olen kiinnostunut siitä, miten sosiaalityöntekijät hahmottavat traumaa, puhuvat traumasta ja kohtaavat sitä. Tutkielmani tavoitteena on tehdä näkyväksi sosiaalityössä kohdattavaa traumaa, lisätä ymmärrystä aiheesta kohtaan sekä selvittää, millaisia sosiaalityöntekijöiden ammatillisen toimijuuden kysymyksiä trauman kohtaamiseen ja hahmottamiseen liittyy.

Tutkielmassani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten sosiaalityöntekijät jäsentävät asiakkaan traumaa ja sen vaikutusta asiakastyöhön?
2. Miten trauman kohtaaminen asiakastyössä vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen?

Tutkimus on toteutettu laadullisella eli kvalitatiivisella otteella. Laadullisella tutkimuksella viitataan yleensä sosiaalisen ulottuvuuden tutkimiseen, jonka tavoitteena on inhimillisen ymmärryksen lisääminen. Usein mielenkiinnon kohteena on verrattain avoimessa muodossa kerrotut tiedot ja tulkinnat sosiaalisista kokemuksista ja niiden reflektoinnista. Aineisto on tyypillisesti tekstimuotoista

ja ei-määrällistä. Laadullista tutkimusta tehdään monissa ihmisissä ja yhteiskuntaa tarkastelevissa oppianeissa, kuten kasvatustieteissä, sosiologiassa, sosiaalityössä, psykologiassa ja hoitotieteissä. Laadullisen tutkimuksen tuloksena saadaan yleensä havaintoja kulttuurista, näkökulmia ja ymmärrystä yksilöiden ja sosiaalisen todellisuuden monimutkaisuudesta tai esimerkiksi kritiikkiä jostakin olemassa olevasta yhteiskunnallisesta järjestelystä. Laadullinen tieto on aina tiettyyn paikkaan ja aikaan kiinnittyvää. (Saldaña 2011, 3–4; Ikonen 2017, 233; Syrjäläinen, Eronen & Värri 2007, 8.)

Tutkielma kiinnittyy sosiaalityöhön ja sosiaalityöntekijänä kerrytettyyn tietoon. Tietoon, joka pohjautuu sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin ja tulkintoihin asiakastyön tilanteista sekä niihin liittyvistä ajatuksista. Laadullisen tutkimuksen kautta haluan kuvata niitä näkemyksiä ja näkökulmia, joita tutkittavilla sosiaalityöntekijöillä on liittyen todellisiin tapahtumiin, joihin heillä on henkilökohtainen yhteys työnsä kautta (Yin 2011, 9). Laadullisen tiedon kiinnittyminen aikaan ja paikkaan mahdollistaa erilaisten todellisuuksien esiin tuomisen. Haastattelemalla tässä ajassa ja suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalityötä tekeviä henkilöitä olen halunnut kuvata ja tuoda esiin sitä todellisuutta, jota tutkitut sosiaalityöntekijät pohtivat ja jossa he toimivat. Lisäksi tärkeä tavoite on ollut tuoda tässä todellisuudessa muodostuvaa tietoa näkyväksi. (Nikupeteri & Laitinen 2017.)

Laadullinen tutkimus valikoitui tutkimukseni menetelmäksi kahdesta syystä. Ensiksi se on yhteiskuntatieteissä yleinen tutkimuksen tekemisen tapa, eli myös opintojen aikana tutuksi tullut. Toiseksi ilmiöt, niiden taustat ja niihin kiinnittyvät toiminnan ja tulkinnan mahdollisuudet ovat itselleni luonteva tapa jäsentää sosiaalista maailmaa. Pidän laadullista tutkimusta menetelmänä, jolla sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia asiakkaiden trauman kohtaamisesta ja sen herättämistä pohdinnoista on mielekästä kerätä. Kiinnostukseni kohdistuu siihen, *mitä* sosiaalityöntekijät aiheesta sanovat ja *miten* he refleктоivat kokemuksiaan. Kuten Robert K. Yin (2011, 10) kuvaa, laadullisen tutkimuksen ytimessä on ”*sosiaalisen käyttäytymisen ja ajattelemisen selittäminen olemassa olevien tai ilmi tulevien konseptien kautta*”.

4.2 Puolistrukturoidut haastattelut tiedonkeruumenetelmänä

Tutkimukseni aineistonkeruun menetelmäksi valikoitui tutkimushaastattelu kahdesta syystä. Ensiksi siksi, että valmista aineistoa ei ollut olemassa, ja toiseksi siksi, että haastattelemisen on itselleni luonteva ja tuttu tapa saada tietoa ja perehtyä asioihin. Yksi itseäni eteenpäin ajavista voimista oli mielenkiintoni perehtyä valitsemaani aiheeseen juuri sitä varten laadituin haastattelukysymyksin.

Haastattelututkimukset ovat tulleet tutuiksi opintojen aikana, sillä ne voidaan nähdä laadullisen tutkimuksen kulmakivinä sosiaalityöissä – kriitikoiden mielestä jopa liian itsestään selvästi tutkimukselliseksi työkaluksi valikoituen, kuten Rosalinda Edwards ja Janet Holland (2020, 582) ovat huomauttaneet. Oman tutkimukseni kohdalla näen haastattelututkimuksen käyttämisen perusteltuna, sillä saatavilla ei ollut sellaista aineistoa, josta olisin voinut saada vastauksia tutkimuskysymyksiini. Toisaalta päätökseen vaikutti myös innokkuuteni nojata vahvasti empiriaan tutkimuksessani. (Helenius ym. 2015, 199.)

Jennifer Mason (2002) näkee, että tyylien ja traditioiden suuresta määrästä huolimatta kaikilla laadullisilla haastatteluilla on yhteneväisiä piirteitä. Nämä ovat vuorovaikutteinen keskustelu kahden tai useamman henkilön välillä, melko epävirallinen tyyli tai vapaa muoto, joustava lähestymistapa, joka jättää tilaa odottamattomille aiheille, sekä näkökulma, jossa tieto paikantuu vuorovaikutukseen, jossa myös kontekstuaaliset merkitykset ja ymmärrykset luodaan. Laadullinen haastattelu on Masonin kuvaamana tutkijan ja haastateltavien yhteistä tuotantoa. (Mason 2002, 62–3.)

Syyni toteuttaa yksilöhaastatteluja tutkielmani aineiston keruuta varten liittyy mainittuun yhteisen tuotannon ideaan. Ensisijainen syy yksilöhaastatteluille oli mielenkiintoni sitä kohtaan, millaista tietoa kahdenkeskisissä keskusteluissa syntyisi. Toinen syy oli käytännöllinen ja kiinnittyi koronapandemian seurauksena tehtyyn päätökseen toteuttaa haastattelut puhelimitse. Ryhmähaastattelu puhelimitse ei herättänyt mielikuvaa sujuvasta haastattelutilanteesta. Yksilöhaastattelut ovat olennainen tiedonkeruun tapa laadullisen tutkimuksen perinteessä. Tämä voi johtua ainakin osittain siitä, että henkilökohtaisia aiheita käsittelevissä haastatteluissa haastateltavat sanoittavat kokemuksiaan ja tunteitaan enemmän kahdenkeskisissä, kuin ryhmässä tapahtuvissa haastatteluissa. Tämä pätee todennäköisesti etenkin sensitiivisissä aiheissa, joiden käsittely voi herättää haastateltavassa negatiivisia tunteita, kuten nolostumista tai häpeää. (Kruger, Rodgers, Long & Lowy 2019, 245–6.)

Teemahaastattelun määritelmä täyttyy tekemissäni haastatteluissa, sillä haastattelut kohdentuvat tiettyihin teemoihin, eli traumaan ja ammatilliseen toimijuuteen sosiaalityön puitteissa. Lisäksi pätee se, että teemahaastattelu ei edellytä tiettyä haastateltavien yhteistä kokemusta, vaan tuo keskiöön ihmisten tekemät tulkinnat ja heidän asioille antamansa merkitykset. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–8). Toki haastateltavia yhdistää sama koulutus ja ainakin jollakin tasolla yhteinen kokemus sosiaalityöstä ammattina. Tämän viiteryhmän sisällä kokemukset ovat kuitenkin moninaisia.

Tutkimuskirjallisuuteen perehtymisen ja sosiaalityöntekijän sijaisuuksissa syntyneiden pohdintojen pohjalta laadittu haastattelun kysymysrunko (Liite nro. 2) on jaettu neljään teemaan, jotka ovat

trauman määrittely, oma ammatillinen osaaminen ja koulutus traumaan liittyen, sosiaalityön asiantuntijuus sekä organisaatiokulttuuri ja työkäytännöt. Kysymyksiä oli yhteensä 18 kappaletta. Testasin runkoa sekä kysymysten, että haastattelun keston osalta koehaastattelemalla sosiaalialla työskentelevää ystävääni, jolla on ammatillista osaamista trauman kohtaamisen suhteen. Rungon testaaminen ja sen toimivaksi toteaminen oli huojentavaa, sillä olin ollut huolissani kysymysten asettelusta ja niiden suurelta tuntuvasta määrästä. Varsinaisissa haastatteluissa kysyin haastattelukysymysten lisäksi orientoivana kysymyksenä kaikilta haastateltavilta, miksi he halusivat osallistua haastatteluun ja tutkimukseen. Kysyin myös suppeasti taustatietoja ennen varsinaisia haastattelukysymyksiä.

Haastattelukysymykset olivat samat ja samassa järjestyksessä kaikille haastateltaville. Lisäksi olin laatinut itselleni valmiiksi täsmentäviä lisäkysymyksiä, joita esitin tarvittaessa. Toisinaan pyysin haastateltavaa myös täsmentämään jotakin esimerkiksi kysymällä, voiko hän kertoa lisää mainitsemastaan seikasta. Haastateltavat vastasivat kysymyksiin avoimesti ja heillä oli mahdollisuus palata aiempiin kysymyksiin, sekä kertoa haastattelun päätteeksi vapaasti ajatuksistaan, joita haastattelun aikana oli herännyt kysymysten ulkopuolella. Avoimesti vastaaminen näyttäytyi tähän tutkielmaan sopivana muotona. Kun tarkoituksena on saada tietoa siitä, millaisia kokemuksia ja näkemyksiä sosiaalityöntekijöillä on asiakkaiden traumasta, koin oleelliseksi mahdollistaa laajojen, polveilevien vastausten antamisen.

Vaikka haastattelun kohteena on ammattihenkilö, on mielestäni tärkeää huomioida aiheen sensitiivisyys haastattelun aikana. Asiakkaiden trauman kohtaaminen ja näihin kohtaamisiin haastattelun aikana palaaminen voi olla kuormittavaa ja tunteita herättävää. Tästä syystä haastattelun on hyvä mahdollistaa kiireetön kuunteleminen ja kysymysten esittäminen, jolloin tilanteessa voi olla myös tahattomia terapeutisia aspekteja (Kallinen, Pirskanen & Rautio 2015, 157). Haastattelutilanne voi tällöin luoda tilan ja ajan, jossa haastateltavalla on mahdollisuus pysähtyä pohtimaan asioita, joita ei työssä välttämättä ehdi muulloin pysähtyä vastaavalla tavalla refleктоimaan. Maxine Birch ja Tina Miller (2000, 199) ovat huomanneet omia haastattelututkimuksiaan analysoidessaan, että haastateltavien tulkinta haastattelusta ”terapeuttisena mahdollisuutena” pohjautuu tilaisuuteen puhua ja tulla kuunnelluksi. Vaikka kaikki tilaisuudet puhua ja tulla kuunnelluksi eivät ole välttämättä terapeutisia luonteeltaan, tutkimushaastattelu voi tukea omien kokemusten ja tunteiden jäsentämisessä. Toisaalta sensitiivisellekin tutkijalle voi herätä huolta ja kysymyksiä vastuusta, jos haastattelu nostattaa haastateltavassa pintaan epämukavia ajatuksia (mt. 2000, 196–7.) Muutamissa haastatteluissa haastateltavat toivat esiin erityisen kuormittavina kokemiaan tilanteita. Sain vaikutelman, että tilanteiden aiheuttamien tunteiden ja ajatusten ääneen pohtiminen ulkopuoliselle

henkilölle oli heille jollakin tavalla hyödyllistä, mahdollisesti oivalluksia herättävää tai keventävää. Tiedostin haastatteluita tehdessäni, että keskusteluihin olisi täytynyt valmistautua aivan eri tavalla, jos tutkielma olisi koskenut asiakkaiden kokemuksia, jolloin olisin haastatellut asiakkaita. Näin vähäisellä tutkijan ja sosiaalityöntekijän kokemuksella en olisi siihen edes tohtinut ryhtyä. Tarkoitan tällä sitä, että aiemmin mainitsemani vastuu haastateltavan hyvinvoinnista olisi ollut huomioitava voimakkaammin haavoittuvassa asemassa olevan asiakkaan kohdalla. Sosiaalityöntekijöiden kohdalla oletukseni oli, toivottavasti oikeellisesti, että haastatteluiden aikana tai jälkeen heränneitä ajatuksia ja tunteita on mahdollista puida työympäristössä tai muiden sosiaalisten resurssien äärellä. Jälkeenpäin ajatellen olisi ollut hyvä lähettää kunkin haastattelun jälkeen vielä viesti ja kysyä, nousiko haastatteluiden jälkeen vielä ajatuksia, joita haluaisi avata.

Haastattelututkimus on toteutusmuotona työläämpi kuin valmiin aineiston tutkiminen, mutta koin tämän prosessin antoisana. Oli mielekästä nähdä, millaisia vastauksia laatimiini kysymyksiin saan, sekä millaista tietoa haastattelutilanteiden vuorovaikutuksesta muodostuu. Koin tutkimusaineiston hankkimisen haastatteluina asiaksi, joka sai aikaan henkilökohtaisemman siteen sekä tutkielmaan, että sosiaalityön kentällä toimiviin työntekijöihin ja heidän omaamaansa tietoon. Haastateltavien halukkuus tuottaa tietoa aiheesta oli miellyttävä kokemus.

4.3 Aineiston keruu

Aloin etsiä haastateltavia elokuussa 2020 Sosiaalityön uraverkosto- Facebook- yhteisöstä, jossa julkaisin haastattelupyynnön (Liite 1). Julkaisin haastattelupyynnön myös LinkedIn- uraverkoston henkilökohtaisella sivullani liittäen siihen tunnisteita, joita kautta haastattelupyynnö oli kenen tahansa löydettävissä. Nämä tunnisteet olivat sosiaalityö, traumajasosiaalityö, sosiaalityöngradu, traumainformoitusote, traumainformoitu, sekä sosiaalityönopinnot. Haastattelupyynnö oli kohdistettu kaikille sosiaalityöntekijöille, joilla oli vähintään sijaispätevyys ja jonkin verran sosiaalityön työkokemusta. Alun perin olin ajatellut rajaavani kohderyhmän koskemaan kaikkia muita sosiaalityöntekijöitä, paitsi kriisi- ja traumatyön kokemusta omaavia, minkä olin merkinnyt myös haastattelupyynnöön. Yhteydenottoja tuli kuitenkin erityisesti sosiaalityöntekijöiltä, joilla oli kokemusta edellä mainituilta kentiltä. Asiaa punnittuani päätin, että riittävän haastattelujen määrän varmistamiseksi ja sosiaalityön monimuotoisen kentän huomioimiseksi kaikki vähintään sijaispätevät, sosiaalityön työkokemusta omaavat sosiaalityöntekijät voivat osallistua. Kaikki saamani yhteydenotot tulivat Sosiaalityön uraverkoston kautta. Yhteydenottoja tuli kolmetoista kappaletta noin kahden viikon aikana.

Haastattelin elokuun 2020 aikana kymmenen sosiaalityöntekijää ja syyskuussa yhden. Kaksi yhteydenottoa ei johtanut haastatteluun.

Yhteyttä ottaneissa sosiaalityöntekijöissä painottui kriisi- ja väkivaltatyön osaaminen tai oman kiinnostuksen kautta hankittu traumaan liittyvä tieto, ymmärrys tai osaaminen. Saadakseni myös haastateltavia, joilla ei ole erikoistumista tai oman kiinnostuksen kautta hankittua tietoa aiheesta, käytin lumipallomenetelmää, eli pyysin kolmea eri puolella Suomea sosiaalialalla työskentelevää tuttuani välittämään haastattelupyynnön omiin verkostoihinsa. Haastattelujen lopuksi kysyin myös haastateltavilta, onko heillä tiedossa jotakuta, joka voisi haluta osallistua haastatteluun. Näiden keinojen kautta ei löytynyt haastateltavia. Tätä haastateltavien osaamisen painottuneisuutta avaan enemmän luotettavuutta ja tuloksia käsittelevissä osioissa.

Haastatelluista sosiaalityöntekijöistä seitsemän oli Etelä- Suomesta, kaksi Itä-Suomesta, yksi Länsi-Suomesta ja yksi Pohjois-Suomesta. Heistä seitsemän työskenteli suuressa kunnassa tai kuntayhtymässä (yli 100 000 asukasta), kolme keskisuudessa (50 000–100 000) ja yksi pienessä kunnassa (alle 50 000). Haastatelluista neljä työskenteli haastattelun aikaan lastensuojelussa (kolme avohuollossa ja yksi sijaishuollossa), kolme aikuissosiaalityössä, yksi lapsiperheiden parissa, yksi kouluympäristössä, yksi sosiaalipäivystyksessä ja yksi terveystieteiden puolella perhetyössä. Kaksi haastatelluista työskenteli väkivaltatyöhön erikoistuneessa työpaikassa. Pätevänä sosiaalityöntekijänä hankittua sosiaalityön työkokemusta heillä oli yhdestä kahteenkymmeneen vuoteen, keskiarvon ollessa noin seitsemän vuotta. Tähän laskettiin myös sijaispätevästä tehty työ ennen valmistumista sosiaalityöntekijäksi. Osalla oli myös aiempaa kokemusta epäpätevästä tehdystä sosiaalityöstä tai muusta sosiaalialan työstä, kuten sosiaaliohjaajana toimimisesta. Jos tämä muu sosiaalialan kokemus lasketaan mukaan, haastateltujen työkokemuksen keskiarvoksi muodostuu noin 12 vuotta. Haastatelluista kahdeksan työskenteli julkisella, kaksi järjestössä ja yksi yksityisellä puolella.

Haastattelut tapahtuivat korona- epidemian takia puhelimitse. Haastattelut toteutettiin kaiuttimen kautta ja nauhoitin puhelut digitaalisella nauhurilla. Puhelu ei ollut alun perin se haastattelun muoto, jota olin ajatellut aineiston keruuseen. Ennen korona- pandemiaa ja siihen liittyviä kohtaamisten rajoittamisen suosituksia olin ajatellut, että tapaisin ainakin osan haastateltavista kasvotusten. Maantieteellisesti kaukana sijaitseviin haastateltaviin olin ajatellut soveltaa puhelinhaastattelua mahdollisuuksien mukaan. Puhelinhaastattelu sopi kuitenkin hyvin sosiaalityöntekijöiden haastattelemiseen; Puhelu on ajankäytöllisesti helpompaa mahduttaa kalenteriin kuin tapaaminen. Uskon tämän selittävän osittain sitä, että haastateltavia ilmoittautui riittävä määrä lyhyessä ajassa.

Hanna-Mari Ikonen (2017, 231) pohtii, että puhelimitse tapahtuva haastattelu saattaa olla joillekin houkuttavampi osallistumisen muoto, sillä puhelinyhteyden välityksellä keskusteltaessa tutkittavan tai tutkijan ei ole tarpeen kiinnittää niin paljon huomiota itseensä kuin kasvokkain kohdatessa. Se voi Ikonen mukaan antaa myös rohkeutta puhua asioista. Vaikka puhelimitse haastateltaessa vaaditaan intensiivistä keskittymistä, uskon, että jonkin verran energiaa vapautuu keskittymiseen nimenomaan siitä, että keskittymistä eivät syö visuaaliset ärsykkeet, haastateltavan ilmeiden ja eleiden tarkkaileminen tai oman kiinnostuneisuuden viestiminen ilmein ja elein. Nauhoituksen lisäksi tein kustakin haastattelusta tiiviisti muistiinpanoja vihkoon. Tämä toimi sekä varmistavana tekijänä siltä varalta, että nauhoitus olisikin epäonnistunut sekä siksi, että pystyin muistiinpanoja silmäilemällä esittää haastattelun aikana vielä tarkentavia kysymyksiä. Muistiinpanojen tekeminen on myös itselleni luontainen osa läsnäoloa kuuntelutilanteissa, joten se toi tietynlaista turvaa haastatteluihin.

Koin puhelinhaastattelut mukavina ja toimivina aineiston keruun menetelminä. Yleisen mielenkiintoisuuden lisäksi oli tutkimuksellista, sekä ammatillista intressiäni tukevaa kuulla sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia aiheesta. Haastattelut kestivät 35–70 minuuttia. Paikoitellen haastateltavat kertoivat vielä esittämättömiin kysymyksiin liittyviä vastauksia jo aiemmin haastattelun aikana, mutta kysyin kuitenkin kaikki kysymykset kaikilta varmistuakseni siitä, että kaikki samat asiat tulivat käsitellyiksi kunkin osallistujan kanssa. Kerroin kysyttäessä haastatellulle, miksi aihe kiinnostaa itseäni ja miten olen siihen päätenyt.

Nauhoitettuja haastatteluja litterointivaiheessa uudelleen kuunnellessani huomasin, että olin usein hiljaa antaakseni haastateltavalle mahdollisuuden kerätä ajatuksensa ja mahdollisesti lisätä vielä jotakin juuri lopettamansa vastauksen päätteeksi. En juurikaan kommentoinut vastausten jälkeen mitään, ellei haastateltava kysynyt itse jotakin tai pohtinut ääneen, onko hän osannut sanoittaa vastauksensa ymmärrettävästi. Haastattelun lomassa käytin jonkin verran kuuntelemista ja ymmärtämistä viestiviä äännähdyksiä ja yhden sanan ”kannustuksia”, kuten ”joo” tai ”niin”. Toisinaan kommentoin pohtineeni itsekin teemoja, joita haastateltava oli juuri nostanut esiin. Välillä esitin täsmentävän kysymyksen tai pyysin esimerkkiä jostakin.

Haastattelut litteroin kirjalliseen muotoon Word- tekstinkäsittelyohjelmaa ja Audacity-äänieditoria hyödyntäen. Litteroin sanatarkasti mutta jätin merkitsemättä esimerkiksi toistuvat täytesanat (niinku, että, tota), äänenpainotukset, tauot puheessa sekä äännähdykset. Litteroitua tekstiä muodostui Times New Roman- fontilla koossa 12 kirjoittaen, rivivälillä 1 ja Wordin vakiomarginaaleja käyttäen yhteensä 53 sivua.

Kysymykseni oli jaoteltu neljään teemaan. Lisäksi kysyin kunkin teeman lopuksi pienoiskoontiin pyrkivänä välikysymyksenä, oliko haastateltavalle tullut mieleen jotakin, mitä haluaisi lisätä viimeisimpinä käytyihin kysymyksiin. Koin tämän selkeänä toimintamuotona siksi, että näin sain mahdolliset lisävastaukset liitettyä oikeisiin teemoihin ja kysymyksiin. Haastattelukysymysten lopuksi kysyin, oliko haastateltavalle tullut mieleen jokin asia tai teema, jonka olisi vielä halunnut nostaa esiin. Muutama haastateltava kysyi myös minulta jotakin teemaan liittyvää, esimerkiksi miksi olin valinnut tämän teeman, tai mitä olin itse havainnut aiheesta sijaisuuksia tehdessäni. Koin hyödyllisenä esittää omia syitäni ja kiinnostuksen kohteitani ääneen toisille sosiaalityöntekijöille. Nämä ajatusten vaihdot selkeyttivät myös omia tavoitteita tutkielman tekemiselle.

Usea haastateltava toi esiin solidaarisuuden tunteen ja tästä syntyneen tarpeen auttaa maisterin tutkielman tekijää. Aiheen kiinnostavuuden lisäksi muistot oman tutkielman tekemisestä ja siihen liittyvän aineistonkeruun haasteista näyttäytyivät monen motiivina osallistua haastatteluun.

4.4 Tutkimusaineiston analyysi

Pertti Alasuutari (2012, 32) kuvaa laadullisen analyysin koostuvan kahdesta vaiheesta, jotka ovat havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen. Hän määrittelee havaintojen pelkistämisen vaiheen tapahtuvan ensin tarkastelemalla aineistoa tietystä teoreettis- metodologisesta näkökulmasta ja toiseksi yhdistämällä erillisiä ”raakahavaintoja” niitä yhdistäviä nimittäjiä ja piirteitä etsimällä. Arvoituksen ratkaisemisen vaihe on Alasuutarin mukaan pelkistämällä tuotettujen havaintojen käyttämistä johtolankoina ja tutkittavan ilmiön merkitysten tulkintaa havainnoista saatavien vihjeiden avulla. Myös muu tutkimus ja kirjallisuus toimivat johtolankoina arvoituksen ratkaisemisessa. (mt. 2012, 35–6.) Yin (2011, 185) taas ehdottaa, että suurimmassa osassa laadullista analyysiä esiintyy viisi vaihetta. Nämä vaiheet ovat Yinin mukaan koostaminen (compiling), purkaminen osiin (disassembling), uudelleen kokoaminen ja järjestely (reassembling and arraying), tulkitseminen (interpreting) ja päättelemisen (concluding). Tulkitsen niin, että Alasuutarin kuvaamaan havaintojen pelkistämisen vaiheeseen kuuluu Yinin määrittelemistä vaiheista koostaminen, purkaminen osiin sekä uudelleen kokoaminen ja järjestely. Alasuutarin toiseen, eli ratkaisemisen vaiheeseen taas sopii Yinin tulkitsemisen ja päättelemisen vaiheet.

Aineiston analyysi alkoi jo haastattelujen tekemisen ja litteroimisen yhteydessä, jolloin muodostui alustavia havaintoja ilmiöistä ja tiettyjen asioiden toistuvuudesta. Alustava tyypittely alkoi näin ollen jo ennen varsinaista analysointivaihetta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136.) Ensimmäinen Alasuutarin

(2012) kuvaama vaihe eli havaintojen pelkistämisen vaihe alkoi nauhoitettujen haastattelujen sanatarkalla litteroimisella tekstimuotoon. Käytin äänieditoria haastattelunauhoitteiden hidastettuun kuuntelemiseen, joka mahdollisti sekä nauhoitteeseen keskittymisen että tehokkaan litteroimisen. Tekstimuotoon saattamisen jälkeen tulostin kunkin haastattelun jättäen marginaaleihin tilaa merkinnöille. Ensimmäisellä lukukerralla kirjoitin vihkoon tiiviit muistiinpanot kustakin haastattelusta ja merkitsin tulosteiden marginaaleihin alustavia huomioita. Alustavan aineistoon tutustumisen myötä muodostin seitsemän teemaa, joita aloin toisella lukukerralla merkitsemään värikoodein tekstiin. Alustavat teemat olivat terapiaan ja terapeuttisuuteen liittyvät asiat, sosiaali- ja terveyspalveluiden vastakkaisuuden ilmenemät sekä palvelujen pirstaleisuus ja saatavuuden haasteet, viranomaisiin ja palvelujärjestelmään liittyvät huonot kokemukset, ylisukupolvisuus, työntekijän hyvinvointi ja jaksaminen, väkivalta ja kaltoinkohtelu, sekä tuen ja osaamisen henkilöityminen ja vaihtelu palvelun laadussa. Toisen lukukierroksen jälkeen vastasin myös itse haastattelukysymyksiin tarkastellakseni omaa tulkintaani siitä, mitä kysymykset koskevat. Omat vastaukseni eivät ole osana aineiston analyysiä tai tuloksia. Jälkeenpäin arvioiden olisi voinut olla hyödyllistä vastata kysymyksiin kirjallisesti jo haastattelurungon laatimisen aikana.

Toisen ja kolmannen lukukerran välillä työskentelin ilmiö- ja teorialukujen parissa. Saatuaani nämä luvun lähes valmiiksi, palasin lukemaan aineistoa. Tämä selkeytti sitä, millaisia asioita etsin aineistosta ja mihin kysymyksiin halusin aineistosta vastauksia. Kolmannella lukukerralla muodostin 14 uutta teemaa ja värikoodia. Uudet teemat olivat päihde- ja mielenterveysongelmat, sosiaalinen eristäytyminen ja eristäminen, kuolema, oma ammatillinen kiinnostus ja perehtyminen aiheeseen, työssä ja työyhteisössä oppiminen, nykyhetkeen ja akuutteihin asioihin keskittyvä työote, pohdinnat vaikeiden kokemusten esiin ottamisesta ja asiakkaan sietokyvystä käydä keskustelua aiheesta, moniammatillisuuden merkitys ja toiveet siitä, vaikuttamisen mahdollisuudet ja rohkeus ottaa asioita puheeksi, traumaymmärrys ja traumatietoisuus, toimintakyky ja sen lasku, asiakkaan haasteet sitoutua työskentelyyn, sosiaalityön käytäntökeskeisyys ja viranomaispainotteisuus, sekä kaksivaiheinen traumatisoituminen (lapsuudessa ja aikuisuudessa koettu trauma). Lisäksi tein alleviivauksia kohtiin, joita halusin mahdollisesti käyttää lainauksina tutkielmassa. Tein myös tällä lukukerralla tiiviit muistiinpanot, joita vertasin lopuksi aiemmin tekemiini muistiinpanoihin kustakin haastattelusta. Tämän vaiheen jälkeen tein kullekin teemalle oman tekstitiedoston, johon koostin osia haastatteluaineistosta.

Neljännellä lukukerralla perustin kullekin haastattelulle oman tekstitiedoston, johon tiivistin kunkin kysymyksen vastaukset pyrkien ”siivilöimään” niiden ydintä esiin. Aloin siirtymään tulkintojen tekemisen suuntaan etenkin isompien ajatuskokonaisuuksien osalta. Lyhyempiä pätkiä tiivistin

yksittäisiksi ”hakusanoiksi” tai koodeiksi, joita pyrin pitämään yhdenmukaisina kussakin tiedostossa. Jatkoin myös paikoitellen aiempien lukukierrosten värikoodausta ja tekstilainaus- ehdotelmien ylös merkitsemistä. Pyrkiessäni hahmottamaan mitä sosiaalityöntekijät asiakkaan traumasta ja sen kohtaamisesta tietävät ja ajattelevat, muodostin haastatteluaineiston lähilukemisen perusteella 23 kategoriaa, joista 10 koskivat ammatillista toimijuutta ja 14 traumaa ilmiönä. Yksi kategoria on sekä ammatillisen toimijuuden, että traumailmiön osuuksissa, ja tämä kategoria on traumaymmärrys.

Muodostin näistä kahdestakymmenestä kolmesta kategoriasta pääkategoriat kumpaankin tuloslukuun; neljä ilmiötä koskeviin tuloksiin ja kolme teoriaa koskeviin tuloksiin. Ilmiötä koskevat pääkategoriat ovat *trauman hahmottaminen, ylisukupolvisuus, sosiaaliset ongelmat* sekä *joustamattomat palvelut*. Teorian pohjalta muodostetut kategoriat ovat *työssä vaikuttaminen, työkäytäntöjen kehittäminen* sekä *ammattillisen identiteetin neuvottelu* (Vähäsantanen ym. 2017a). Analysointiprosessia on kuvattu seuraavalla sivulla taulukossa (Taulukko 1).

Viides lukukierros oli tulkintojen tekemisen kierros, eli Yinin (2011) mainitsevat tulkittamisen ja päättämisen vaiheet. Vertasin kutakin haastattelua ja sen tiivistelmää ja kokosin tulkintoja teemoittain. Kävin kaikki haastattelut ja niiden tiivistelmät läpi ja kokosin kunkin teeman tulkinnat omaan tiedostoon. Näin minulla oli esimerkiksi tiedostot epämääräinen pahoinvointi, ylisukupolvisuus ja työssä jaksaminen. Avasin tulkintojani lukukierroksen aikana sekä sen päätteeksi kuhunkin tiedostoon. Tässä vaiheessa aloin olla lähellä Alasuutarin (2012) kuvaamaa toista vaihetta, eli arvoituksen ratkaisemista sisällönanalyysin avulla.

Sisällönanalyysin ytimessä on tekstin systemaattinen tarkastelu, jolla pyritään ymmärtämään sekä käytettyjä sanoja, että sanojen käyttäjiä niin, että sekä ilmeisen sisällön, että piilevien merkitysten tarkastelu on mahdollista. Tavoitteena on tiivistää analysoitu materiaali ja käsitteellistää tutkittava ilmiö. (Lindgren, Lundman & Graneheim 2020, 2; Saldaña 2011, 10; Kyngäs & Vanhanen 1999, 3.) Ulla-Maija Salo (2015, 166) kritisoi opinnäytetöissä toisinaan ilmenevää tapaa pitää sisällönanalyysiä näppäränä tekniikkana, jonka pääpaino on kategorisoinnissa teoreettisen kehittelyn ja omien oivallusten jäädessä taustalle. Yhdentoista haastattelun kategorisoiminen oli melko työlästä, mutta luonteeltaan manuaalista työskentelyä, kun taas tulkittamisen vaihe luovempaa prosessointia ja ajatuskulkujen hahmottamista. En kuitenkaan näe näitä kahta tekniikkaa toisistaan irrallisina, koska tulkinta liittyy kategoriointiin ja kategoriointi tulkittamiseen. Mason (2002, 160) huomauttaa, että aineiston kategorisoinnissa kokeileminen on oleellista. Hän suosittelee muodostamaan alustavia kategorioita ja testaamaan niitä aineistoon. Näin voidaan varmistaa, että kategoriat luomisessa on läsnä interaktiota tutkimuskysymysten ja aineiston välillä. Tämä oli toimintatapa, jota pyrin omassa työskentelyssäni tekemään.

Taulukko 1: Esimerkki analyysiprosessista

Alkuperäisilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alaluokka	Yläluokka
Julia: ”Väkivallan kokemuksia, sekä psyykkinen että fyysinen ja seksuaalinen. Vakavaa laiminlyöntiä lapsena. Täs aikuissosiaalityössä näkee niitä tosi vakavia tilanteita, että ei ole saanu ehkä apua sit lapsenakaan. Hyväksikäytön kokemuksia.”	Väkivallan kokemukset ja vakava laiminlyönti.	Väkivalta	Sosiaaliset ongelmat
Eeva: ” Esimerkiksi monesti raju päihteiden käyttö voi olla yks keino peittää niitä pahan olon tunteita, joita liittyy ikäviin elämän kokemuksiin ja sillä turrutetaan sitä traumatisoitumiseen liittyvää tuskaa.”	Päihteiden käyttö ikävien kokemusten pakenemiseksi.	Päihde- ja mielenterveysongelmat	Sosiaaliset ongelmat
Sanna: ” (...) Osa ihmisistä on hyvin vakavasti traumatisoituneita ja sillä on kauan iso merkitys siihen.. Siis moneen asiaan, esimerkiksi elämänhallintaan, tai siihen miten se traumaoireisto määrittelee omaa elämää tai olemista tai..”	Trauman vaikutus elämänhallintaan.	Toimintakyvyn laskeminen	Sosiaaliset ongelmat
Liisa: ” Semmosta nään usein, että lapsi oireilee jollain epämääräsellä tavalla ja siihen ei välttämättä löydetä mitään yksittäistä pistettä, että tossa se traumatisoituminen tapahtuu. Sitä tulee vastaan paljon, se on yks semmonen määrittävä, läpitunkeva teema, mutta silti aika näkymätön.”	Epämääräinen oireilu.	Määrittämätön ja paikantamaton oireilu	Sosiaaliset ongelmat

Alecia Youngblood Jackson ja Lisa A. Mazzei (2013, 261) ovat esittäneet, että laadullisen tutkijan tulisi valjastaa teoria aineiston kanssa ajattelemiseen. Tai käänteisesti ajatellen käyttää aineistoa teorian kanssa ajattelemiseen. Toimimalla näin voidaan heidän mukaansa tavoittaa sellainen aineiston luenta, joka on sekä tulkinnallisuutta, että tulkinnallisuuden vastaista. Jacksonin ja Mazzein motiivina on mahdollistaa aineiston tiivis ja monikerroksellinen käsittely niin, että tulkinta ja analyysi eivät rajoitu mekaaniseen koodaamiseen, teemoiksi tiivistämiseen ja kritiikittömään sosiaalisen ulottuvuuden kerrontaan.

Edellä esitetty Jacksonin ja Mazzein (2013, 265–6) teorian kanssa ajatteleminen (thinking with theory) muodostuu kolmen siirron tekemisestä. Ensimmäinen on teorian ja käytännön binäärisyyden sekoittaminen ottamalla kumpikin pois keskiöstä ja tarkastelemalla, miten ne ottavat osaa toisiinsa tai muodostavat toisensa. Toinen siirto koskee kanssa- ajatteluun käytettävien analyttisten kysymysten esiin tulon sallimista kesken teorian ja aineiston toisiinsa kytkemistä. Kolmas siirto on teorian ja aineiston joustavuuden näyttämistä niiden toisiinsa kytkemisen aikana. Tällä lähestymistavalla he pyrkivät yksittäisiin binääreihin (subjekti/objekti, aineisto/teoria, tutkija/tutkittava) keskittymisen sijaan huomioimaan, miten kukin niistä on osa toista ja miten niiden risteyksessä on jonkin uuden esiin tulemisen mahdollisuuksia.

Teorian kanssa ajatteleminen kuvaa sitä, miten hahmotan tutkielmassa käyttämäni teoriaohjaavan, eli abduktiivisen sisällönanalyysin. Se yhdistää teoria- ja aineistolähtöisiä koodaustapoja. Tällöin teoria on analyysin apuna, mutta analysoitavat asiat nostetaan aineistosta. Näin aikaisempi tieto vaikuttaa analyysiin, mutta jättää tilaa aineistolle ja siitä nouseville havainnoille ja uusille ajatuskuluille. (Silvasti 2015, 43.)

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusetiikka on Masonin (2002, 42) mukaan moniulotteinen asia, johon ei ole yhtä oikeaa ratkaisua. Hän ehdottaa käytännöllistä lähestymistä, jonka keskiössä on vaikeat, itselle esitettävät kysymykset, joihin vastaamiseen käytetään aikaa ja vaivaa. Näen tutkimuksen eettisyyden ja luotettavuuden, kuten myös edellä esitetyn ehdotuksen nivoutuvan pitkälti omien valintojen reflektointiin. Tutkimuksen luotettavuutta, tekstin uskottavuutta ja tutkijan refleksiivisyyttä voidaan arvioida sen perusteella, miten tiedon tuottamisen prosessi on kuvattu (Saldaña 2011, 136; Salo 2015, 167). Eettiset kysymykset ja valintojen reflektointi kiinnittyvät tutkimuksen tekemiseen sen jokaisessa vaiheessa. Valittu aihe ja sen tutkimiseen käytetyt menetelmät ovat asioita, joihin tutkijan

tulee ottaa kantaa, sillä tutkija tekee havaintoja aina jostakin kehyksestä käsin. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija itsessään on merkityksellisen välineen asemassa tutkimukseensa nähden. Tutkijan suhde aineistoon ja haastateltaviin värityy lukuisista taustalla vaikuttavista tekijöistä ja taustasitoumuksista, kuten elämäkokemuksesta, koulutuksesta, sukupuolesta, etnisyydestä, arvoista, tunteista ja uskomuksista. Ne vaikuttavat siihen, miten tutkija hahmottaa tutkittavan ilmiön, kohtaa tutkittavat, tulkitsee ja raportoi. Oman aseman kriittinen pohtiminen kuuluu näin osaksi kaikkea tulkintaa, jota tutkija tekee. Taustatekijöiden avaaminen antaa lukijalle tietoa siitä, millainen ihmiskuva ja tieto- sekä todellisuuskäsitys tutkijalla on, joka on merkittävää tulosten yleistettävyyttä ja luotettavuutta arvioitaessa. Tutkijan puolueettomuus ja objektiivisuus voi näin näyttäytyä eri tavalla myös eri lukijoille. (Syrjäläinen, Eronen & Värri 2007, 8; Saldaña 2011, 22.)

Aineistonkeruun vaiheessa pyrin laadukkuuteen esimerkiksi laatimalla hyvän haastattelurungon (Liite 2), jonka testaamisesta kirjoitin jo aiemmin tässä luvussa. Ennen haastatteluja toimitin sähköpostitse haastateltaville tietosuojailmoituksen (Liite 3) sekä suostumuslomakkeen (Liite 4) allekirjoitettavaksi. Lisäksi toimitin halukkaille tutkimussuunnitelman ja kysymykset etukäteen. Nämä sisälsivät tietoa aineiston käyttötarkoituksesta, säilyttämisestä ja luottamuksellisuudesta, joihin liittyvät lupaukset annetaan yleensä viimeistään haastattelun alkaessa (Kuula & Tiitinen 2010, 378). Kunkin haastattelun aluksi kävin vielä kyseiset dokumentit haastateltavan kanssa läpi.

Lisäksi valmistauduin haastatteluihin sisäistämällä haastattelurungon hyvin sekä pohtimaan vaihtoehtoisia muotoja lisäkysymyksille ennen varsinaisia haastatteluja. Pidin haastattelupäiväkirjaa, johon merkitsin esimerkiksi kysymysten aseteluun liittyviä huomioita ja haastatteluista nousseita ajatuksia. Pidin myös kirjaa nauhurin toiminnoista ja akun kestosta varmistuakseni aineiston sujuvasta tallentumisesta. Litteroinnin pyrin tekemään mahdollisimman pian haastattelun jälkeen sen laadukkuuden takaamiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 184–85.) Litteroinnin yhteydessä merkitsin kullekin haastateltavalle keksityn etunimen tekstitiedostoon, joiden mukaan myös nimesin tiedostot.

Päädyn keksimään haastatelluille kuvitteelliset, yleisesti Suomessa esiintyvät etunimet, koska se tuntui lähestyttävämmältä tavalta, kuin esimerkiksi haastateltavien numeroiminen. Kuten Kallinen ym. (2015, 167) kirjoittavat, ”haastateltavien nimeäminen voidaan ajatella siten, että se nostaa haastateltavien aitouden paremmin esiin kuin esimerkiksi heidän numerointinsa.” Kaikki haastateltavani olivat feminiinisen etunimen omaavia, mutta tämän näkyviin jättäminen myös heidän keksityissä nimissään oli mielestäni sopiva ratkaisu, koska sosiaaliala on tunnetusti naisvaltainen (SVT 2015), joten kenenkään anonymiteetti ei tässä mielessä vaarannu haastateltavien nimeämisen myötä.

Tiedonantajien anonymiteetin suojaaminen on merkittävä osa laadullisen tutkimuksen tekemistä (Silvasti 2015, 47). Koska en ole voinut tutkimuksen aiheen takia anonymisoida haastateltavien ammatteja, olen jättänyt kertomatta heidän tarkemman maantieteellisen sijaintinsa sekä iän. Tutkimuseettisistä syistä poistin haastattelusitaateista kaikki haastateltaviin liittyvät tunnistetiedot, jotta tutkimus ei henkilöidy haastateltaviin eikä tutkimuksesta synny häitää haastateltaville. Haastattelusitaatit olen merkinnyt tutkielmaan keksittyjen nimimerkkien esittäminä. Muutama haastateltava kysyi haastattelun lomassa tavasta, jolla esitän haastateltavien taustatietoja tutkielmassa. Kerroin esittäväni tutkielmassa yhteenvedon, jossa kerron haastateltavien työkokemuksesta, sosiaalityön osa-alueesta, jossa he työskentelevät, suppean maantieteellisen sijainnin, kunnan koon sekä työorganisaation muodon. Muissa yhteyksissä nämä tiedot eivät yhdisty tutkielmassa haastateltaviin, vaan esimerkiksi sitaatteja esittäessäni mainitsen vain haastateltavalle keksimäni etunimen.

Tutkimukseen osallistuneista muutamalla oli työ- tai henkilöhistoriaan liittyviä tekijöitä, joiden takia anonymisointi oli erityisen tärkeää. Merkitsin litterointivaiheessa tekstitiedostoon itselleni ne kohdat, jotka sisälsivät tietoja, jotka haastateltava oli pyytänyt erityisesti häivyttämään. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että en litteroinut kohtaa ollenkaan, tai muotoilin tekstin niin, että mainitut asiat eivät paikannu millään tavalla tai ole liitettävissä haastateltavaan niin, että hänen henkilöllisyytensä paljastuisi. Tämä kiinnittyy siihen, mitä Kallinen ja kumppanit (2015) sanovat eettistä kirjoittamista pohiessaan tutkimukseen osallistuvien ja heidän läheistensä kunnioittamisen ja tulosten totuudenmukaisuuden risteämistä. Oman tutkimukseni kohdalla pohdittavana ovat sosiaalityöntekijöiden ja heidän läheistensä lisäksi heidän asiakkaansa, joiden kohtaamisiin ja elämän kokemuksiin tutkimuksessa viitataan. Jaan Kallisen ja kollegoiden esittämän pohdinnan siitä, miltä haastateltavasta tuntuu lukea valmista tutkielmaa tai tutkimusta. (Kallinen ym. 2015, 170.)

Lähes kaikki haastattelut tapahtuivat haastateltujen vapaa-ajalla. Useat haastateltavat lähestyivät tätä asiaa nähdäkseni kollegiaalisen solidaarisuuden kautta haluten tehdä tutkimuksen tekemisestä mahdollisimman helppoa tutkijalle. Vapaa- ajalle painottuvan haastattelemisen seurauksena hain tutkimusluvan vain yhden työajalla haastateltavan työorganisaation esimieheltä. Lähetin tällöin tutkimussuunnitelman ja tietosuojailmoituksen perehdyttäväksi ja sain niiden perusteella luvan haastatella kyseisen organisaation sosiaalityöntekijöitä heidän työajallaan haastateltavia erittelemättä.

Eettinen kestävyys on yksi hyvän tutkimuksen kriteereistä. Eettisyyden ytimessä on reflektiivinen pohdinta siitä, miten tieto on tuotettu (Salo 2015, 167). Eettisyyden kysymykset ovat laadullisessa tutkimuksessa läsnä alkaen tiedonantajien kanssa osallistumisesta sopimisesta ja osallistumisehtojen oikeellisesta esittämisestä ja luottamuksellisuuden lupaamisesta (Shaw 2008). Tutkijan tulee kysyä

itseltään, mikä tutkimuksen tarkoitus on ja mitkä tiedon tuottamisen ulkopuoliset motiivit ajavat tutkijaa. Omalla kohdallani maisterin tutkinnon suorittaminen on tietysti ensisijainen muu syyni. Sen lisäksi motiivina on myös lisätiedon hankkiminen itselleni kiinnostavasta aiheesta. (Mason 2002, 42.)

Tutkimuksen aineiston ja lähdemateriaalin laatu ja riittävyys sekä tutkimusprosessin läpinäkyvyys ovat tärkeitä osa-alueita tutkimuksen tieteellisyyttä ja laadukkuutta määriteltäessä (Puroila 2010, 118). Tähän olen pyrkinyt esimerkiksi pohtimalla tarkasti sitä, millaisia traumaa käsitteleviä teoksia käytän lähteinäni. Olen pyrkinyt tarkastelemaan kriittisesti sitä, täyttääkö jokin teos akateemisen tekstin kriteerit. Lisäksi olen suorittanut omavalvontaa tutkielman kirjoittamisen varrella lataamalla kunkin luvun Turnitin- plagiointitarkistusohjelmaan oma-aloitteisesti ja käymällä tarkistuskuitit läpi ennen kuin olen jättänyt tutkielman kokonaisuutena tarkastettavaksi. Olen suorastaan murehtinut sitä, osaanko esittää tutkimustulokset niin, että ne varmasti vastaavat aineistoa (Kyngäs ym. 1999, 10). Tutkimuksen eettisyys, laadukkuus ja luotettavuus ovat limittäisiä ja muodostavat kuvan siitä, millaista painoarvoa tutkimukselle voi antaa.

Tämän tutkimuksen kohdalla tekijän, eli myös tutkimushaastattelijan, opiskelijastatus saattaa madaltaa tutkijan ja tutkittavan välistä valta-asetelmaa. Koin hyödylliseksi sen, että olen vielä sosiaalityön opiskelijan roolissa ja haastattelemani henkilöt ovat jo valmistuneet sosiaalityön opinnoista ja omaavat enemmän alan työkokemusta kuin minä. Kuten Ikonen (2017, 234) kirjoittaa, vuorovaikutuksessa tapahtuvan laadullisen tutkimuksen tekijän on tunnistettava oman asemansa ja ominaisuuksiensa vaikutus haastattelutilanteessa ja muussa vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Ikonen mainitsee elämäkokemuksen ja -kokemattomuuden yhdeksi tällaiseksi seikaksi. Opiskelijana näen asemiani tietoa etsivänä ja kokeneemilta kollegoilta oppivana, mikä mahdollisesti madalsi haastattelevan ja haastateltavana olevan asemaan usein liitettäviä valta-asetelmien oletuksia sekä tutkittavien kynnystä osallistua haastatteluun, vaikka eivät näkisikään itseään käsillä olevan aiheen erikoisasiantuntijoina.

Eettistä pohdintaa voidaan käyttää myös tutkittavien osallistumispäätökseen vaikuttavien seikkojen tarkasteluun. Moni haastateltava mainitsi solidaarisuuden maisterin tutkielman tekijöitä kohtaan. Oman tutkielman tekeminen ja kokemus haastateltavien hankkimisen haasteista vaikutti tällöin osallistumispäätökseen. Aiheen tärkeys, aiheesta käytävän keskustelun vähyys ja kokemus siitä, että on aiheesta sanottavaa, olivat myös yleisiä syitä osallistumiselle. Mahdollisuus vaikuttaa tutkimuksen kautta on havaittu melko yleiseksi syyksi osallistua (Kuula & Tiitinen 2010).

Tutkimusaineistoa ja sen analysointia arvioitaessa tulee ottaa huomioon, että haastattelupyyntöni vastasi etenkin sosiaalityöntekijöitä, joilla oli jo omaan kiinnostuneisuuteen pohjaavaa

perehtyneisyyttä tai työn kautta muodostunutta erikoisosaamista koskien trauman ja kriisityön teemoja. Näin ollen tutkimusaineisto painottuu heidän ajatuksiinsa ja näkemyksiinsä. Tämän perusteella ei voida siis esittää syvää kattausta siitä, miten sosiaalityöntekijät yleisesti hahmottavat traumaa ja siihen liittyvää työskentelyä. Lisäksi on huomioitava, että kaikki haastateltavani löytyivät saman sosiaalisen median sivuston kautta, eikä haastattelupyyntöä jaettu erikseen esimerkiksi sosiaalityön toimipisteisiin.

Tutkimuksen eettisyyden takaamiseksi tutkijan on siis pohdittava omaa asemaa suhteessa aineistoon ja siitä tehtyihin havaintoihin koko tutkimuksen tekemisen ajan. Tutkimuksen eettisyys, laadukkuus ja luotettavuus ovat seikkoja, joiden olemassaolon takaaminen on tarkoitettu sekä tutkijan, tiedonantajien että yliopiston parhaaksi. On tärkeää huomioida myös sosiaalityön asiakkaat, jotka kiinnittyvät tutkimukseen haastateltavien sosiaalityöntekijöiden kertomuksiin ja joiden elämäntilanteisiin ja kokemuksiin liittyen sosiaalityöntekijöille on syntynyt ajatuksia ja näkemyksiä traumaan liittyen. Koska asiakkaita ei tässä tutkimuksessa haastatella, on erityisen tärkeää, ettei heidän nimissään tuoteta tietoa, jota ei ole suoraan saatu heiltä.

Opinnäytettä tekevän opiskelijan valinnoista kirjoittaessaan Kallinen ym. (2015) pohtivat, että opiskelijan täytyy miettiä, onko kiinnostava aihe liian sensitiivinen hänelle itselleen esimerkiksi kipeiden henkilökohtaisten kokemusten kautta. Olen pysähtynyt tutkielman tekemisen aikana muutamia kertoja tietoisesti pohtimaan, vaikuttaako toistuva trauman pohtiminen mielialaani tai suhtautumiseeni tutkielmaani kohtaan. Aiheen kiinnostavuus on itseäni ajava voima, mutta samalla tiedostan aiheen raskaan luonteen ja jonkinlaisen sijaistraumatisoitumisen riskin (Courtois & Gold 2009). Toisaalta, kuten Rosi Enroos & Mikko Mäntysaari (2017, 24) pohtivat, aiheet, jotka ovat tutkijalle emotionaalisesti raskaita näyttäytyvät yhtenä sosiaalityön tutkimuksen erityisenä piirteenä.

5 Trauman ilmiöt asiakastyössä

Tässä luvussa pyrin vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, eli siihen, miten sosiaalityöntekijät jäsentävät asiakkaan traumaa ja sen vaikutusta asiakastyöhön. Tässä ensimmäisessä tulosluvussa käsittelen haastateltavien, eli sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä traumasta ja sen ilmenemisestä. Tässä luvussa teemoittelu on aineistolähtöinen. Aineistoni pääteemoiksi muodostuivat tässä yhteydessä trauman hahmottaminen, sosiaaliset ongelmat, ylisukupolvisuus sekä palveluiden joustamattomuus. Pääteemat koostuvat kategorisoinnin tuloksena muodostuneista alakategorioista. Kunkin pääluokan yhteydessä perustelen traumaa sosiaalisena ilmiönä käsittelevän tutkimuskirjallisuuden avulla, miksi ajattelen kyseisen pääluokan olevan merkityksellinen ilmiön hahmottamisen kannalta.

5.1 Trauman hahmottaminen sosiaalityössä

Luvun ensimmäinen pääteema muodostuu alakategorioista trauman hahmottaminen, traumatieto ja traumaymmärrys. Ne kuvaavat haastattelujen kohtia, joissa haastateltavat toivat esiin sitä, miten he jäsentävät traumaa, traumaattisia kokemuksia ja niiden vaikutuksia asiakkaiden, tai yleisesti ihmisten elämään ja toimintaan. Koska haastateltavien ammatillinen tausta liittyy siihen, kuinka paljon he omaavat tietoa ja ymmärrystä traumasta, avaan näitä taustoja aluksi hieman.

Kuten tutkimuksen tekemistä käsitelleessä luvussa toin esiin, haastattelemillani sosiaalityöntekijöillä oli jo jonkin verran tai runsaammin perehtyneisyyttä traumaan ja sen ilmenemisen tapoihin. Haastateltujen kertomuksia yhdisti se, että kukin koki traumaa koskevan tiedon ja ymmärryksen kertyneen vasta sosiaalityön käytännön työstä, ei sosiaalityön opinnoista. Osa sosionomi-koulutuksen ennen sosiaalityön opintoja käyneistä haastateltavista kertoi saaneensa traumatietoa sosionomiopinnoista. Yhdestätoista haastateltavasta kahdeksan mainitsi kerryttäneensä tietoa ja ymmärrystä traumasta oman kiinnostuksen myötä. Haastatelluista viisi oli saanut lisäkoulutusta traumaan liittyen joko yhden laajemman, yhden suppeamman tai usean suppeamman koulutuksen myötä. Heidän lisäksi yhdellä oli sosiaalipäivystyksen kriisikoulutusta, yhdellä moniammatillisen riskinarvioinnin MARAK- koulutus ja yhdellä aloitetut terapiaopinnot. Kaikilla edellä mainituista yhteensä kolmella oli väkivaltatyön erikoistumista ja yhdellä psykiatrisen sairaanhoidon sosiaalityön erikoistumista. Haastatelluista kolme ei ollut saanut mitään lisäkoulutusta traumaan, kriiseihin tai

väkivaltatyöhön liittyen. Kaksi haastateltavaa koki oman osaamisen traumoihin liittyen heikoksi. Lisäksi kaksi haastateltavaa kertoi työstäneensä henkilökohtaisessa elämässään koettuja traumoja, ja oppineensa myös niiden kautta aiheesta.

5.1.1 Trauman esiintyvyys sosiaalityössä

Tutkielmani lähtökohtana on ollut oletus siitä, että trauma on sosiaalityössä kohdattava ilmiö. Haastatteluaineisto tuki oletustani. Haastatteluissa trauma piirtyi esiin sosiaalityössä laajasti näkyvänä. Kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät katsoivat trauman näkyvän työssään. Elämässä kohdattujen traumojen todennäköisyys sosiaalihuollon asiakkaiden kohdalla nähtiin suurena.

Julia: ”Aihe on tärkeä ja liian vähän huomioitu sosiaalityössä. Siellä kuitenkin hirveästi traumaa ja näitä kohtaa.”

Tiina: ” (...) merkittäväällä osalla asiakkaista on eri tyyppistä traumatisoitumista (...)”

Veera: ”Koska sosiaalityöntekijät työskentelee niin laajoilla kentillä, niin ei välttämättä löydy semmosta erikoisosaamista tähän liittyen, mutta tää on tosi vahvasti läsnä sosiaalityön asiakaskunnassa. (...) En voi tehdä mitään prosenttilukua, mutta suuremmalla osalla on jonkinlainen trauma kuitenkin taustalla kuin niillä, jotka on asiakkaina ja joilla ei olis mitään tällästä.”

Kirsi: ”Et hirveesti tämmönen traumatyöskentely ja traumakohtaaminen liitetään erikoissosiaalityöhön. Puhutaan kriisityöstä, sosiaalipäivystyksestä ja tän tyyppisistä jutuista, vaikka oikeasti ihan tavallisen sosiaalihuollon asiakkaat voi olla hyvin traumatisoituneita ja tämmöset elämässä kohdatut traumat voi aiheuttaa vaikka minkälaisia oireita nykyhetkessä. Että mun mielestä tästä aiheesta ei puhuta tarpeeksi.”

Ilmiön koettiin näkyvän kaikilla sosiaalityön kentillä, eikä sen ajateltu kuuluvan pelkästään erikoistuneeseen sosiaalityöhön, kuten sosiaali- tai kriisipäivystykseen. Tätä näkemystä tukee myös aiempi tutkimus, jossa valtaosa sosiaalityön eri alueilla toimineista sosiaalityöntekijöistä koki suurimman osan asiakkaistaan olevan jonkin verran tai erittäin traumatisoituneita (Bride 2007). On myös todettu, että trauman kokeneita ihmisiä kohdataan paljon sellaisissa sosiaalipalveluissa, joissa trauma ei ole työskentelyn keskiössä (Knight 2015, 25; Brown 2012, 4), mikä tukee ajatusta siitä, että tietoa traumasta tarvitaan kaikissa sosiaalipalveluissa.

Vastauksista oli tulkittavissa näkemyksiä siitä, että monella asiakkaalla, mutta myös muilla ihmisillä, on melko suurella todennäköisyydellä yksi tai useampi traumaattinen kokemus, ja asiaa haluttiin normalisoida kauhistelemisen sijaan.

Liisa: ”Aattelen ehkä, että meillä on enemmänkin traumaa ihmisten keskellä, kun yleensä ajatellaan. Ihmisissä on enemmän traumatisoituneisuutta - se koskee meitä kaikkia eikä se ole niin äärimmäistä kuin mitä se ehkä mielletään yleisesti.”

Haastatelluilla oli yhteisesti jaettu näkemys siitä, että sosiaalityön asiakastyössä kohdattavilla ihmisillä on usein traumaattisia kokemuksia. Kuten tutkielmassa on aiemmin tullut esiin, todennäköisyys kohdata traumaattinen tapahtuma elämän aikana on melko suuri koko väestössä (Frans ym. 2005), mutta vielä suurempi niissä ihmisryhmissä, joita sosiaalipalveluissa kohdataan (Bride 2007). Kukaan haastatelluista ei tuonut esiin tästä risteävää näkemystä.

5.1.2 Trauman tunnistaminen

Vaikka kaikki haastateltavat hahmottivat trauman sosiaalityössä näkyvänä ilmiönä, haastateltavat toivat esiin puutteita sen tunnistamisessa laajemmassa mittakaavassa.

Veera: ”Me oikeasti sosiaalityössä kohdataan niin paljon traumatisoitumista, että jos sitä koulutusta ei saada, niin sä et välttämättä ymmärrä sosiaalityöntekijänä, kuinka paljon sä olet tän asian kanssa tekemisissä.”

Sanna: ”Se tunnistaminen pitäis olla keskiössä. Tunnistetaan eri ilmiöitä mitkä vaikuttaa traumatisoitumiseen. Sitten myös se trauman tunnistaminen ja sen vaikutus asiakkaan käyttäytymiseen ja reagointitapoihin esimerkiksi. Se on semmonen iso juttu mikä uupuu.”

Veera: ”Mun kokemus on, että nää asiakkaat, siis nää traumataustaset, kun siellä lastensuojelussa paljon on näitä vanhempia, seuraa häpeää ja pelkoakin, saattaa pelätä lastensuojelua ja lastensuojelussa ne (traumat) harvoin tulee esiin, kun ei ole tapana kysyä (...)”

Muutama haastateltava toi esiin, että on itse poikkeuksellisessa asemassa sosiaalityöntekijänä, sillä on työpaikan kautta saanut laajasti koulutusta trauman aiheesta. Tämän ei nähty olevan yleistä sosiaalityön kentällä. Tästä positiosta käsin tarkastellen trauman tunnistaminen näyttäytyi heikkona sosiaalipalveluissa yleisesti. Yleisesti jaettu näkemys kaikkien haastateltavien kesken oli, että sosiaalityöntekijöille toivotaan parempaa osaamista trauman tunnistamisen suhteen. Harris ja Fallot (2001, 3) ovat todenneet, että palvelujärjestelmässä kohdataan asiakkaita tietämättä heidän traumaattisista kokemuksistaan, mikä voi osaltaan vaikuttaa heikentävästi asiakkaiden varsinaisiin traumapalveluihin ohjaamiseen. Traumoja huomioivan työtteen edellytys on, että trauma

tunnistetaan palveluissa (Mersky 2019; Brown ym. 2012). Haastatteluaineisto antaa viitteitä siitä, että traumaa tunnistetaan sosiaalityössä.

Noin puolet haastatelluista esitti arvion, jonka mukaan asiakas ei yleensä itse sanoita olevansa traumatisoitunut, tai hahmota kokemaansa traumaattiseksi.

Liisa: ”Äkkiseltään oman kokemuksen mukaan harvemmin asiakas itse hirveesti tuottaa semmosta, että on traumatisoitunut tai on trauma. Vois olla hirveen hyödyllistäkin, jos asiakas tulis siitä tietoiseksi.”

Julia: ”Asiakkaat ei itse välttämättä tiedosta, että heillä on (traumaattinen kokemus), tai että se vaikuttaa heidän elämään niin paljon.”

Eeva: ”Lastensuojelukentällä kaikki asiakkaat ei välttämättä tunnista kokemuksia traumaattiseksi, mutta voi itse kertoa sitä elämäntarinaa, josta hän itse tai työntekijä voi päätellä, että on traumaattisia kokemuksia. (...) Tietenkin hän ei välttämättä tunnista tai osaa nimetä, että on kokenut traumaattisia asioita. Se, et kuka sen määrittelee traumaattiseksi kokemukseksi, et se on sit eri asia. Usein me työntekijät varmaan tehään se määrittely, et on kokenut traumaattisia asioita, kun on kokenut tällisiä asioita.”

Näissä esimerkeissä asiakkaiden ei ollut havaittu itse tuovan esiin tai käyttävän sanaa trauma, tai jäsentävän elämänsä historiaansa traumaattisena. Mahdollisia syitä tapahtuneen traumaattisen luonteen tiedostamattomuuteen ei esitetty. Ne haastateltavat, jotka työskentelivät järjestöpuolella, näkivät, että heille ohjatuessaan asiakas saattoi jo olla tietoinen kokemansa mahdollisesta traumaattisuudesta.

Toisaalta asiakkaan kokemuksen määrittäminen traumaattiseksi herätti myös huolta. Esimerkiksi Liisasta ajatus asiakkaan määrittämisestä tuntui epämiellyttävältä.

Liisa: ”Pelkään vähän, että määritän asiakasta, jos varovastikin ehdotan.. Tai voihan sen ilmaista, että kuulostaa vaikealta, kuulostaa sellaiselta, että voi olla, että on jättänyt jälkiäkin. Pieni jännitysmomentti on aina, että miten asiakas ottaa vastaan, on valmis kuulemaan. Tuleeko ylittäneeksi asiakkaan rajoja, sitä aina miettii, se aina jännittää.”

Liisaa huolestutti asiakkaan mahdollinen ”kuoreen vetäytyminen”, jos asiakas ei ole valmis puhumaan asiasta, tai ei jaa näkemystä tapahtuneen traumaattisuudesta. Esimerkiksi Poijula (2010, 64) on tuonut esiin, että traumaperäisistä psyykkisistä häiriöistä kärsivät henkilöt eivät usein tunnista asiaa, hakeudu hoitoon sen johdosta tai saa hoitoa. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että joku traumaattiseksi määritettyä asioita kokenut ei voisi olla selvinnyt traumatisoitumatta.

5.1.3 Trauman ja sen seurausten määrittely

Traumaa kuvattiin sekä yksittäisenä järkyttävänä elämäntapahtumana, että pitkäkestoisena altistumisena haitallisille tekijöille. Lisäksi kyseessä nähtiin olevan tapahtuma tai kokemus, joka jää käsittelemättä, ja jota ei ole tapahtumahetkellä mahdollista ottaa osaksi omaa elämäntarinaa.

Liisa: ”Mikä vaan vaikea kokemus, jota ei ole pystynyt tapahtumahetkellä työstää niin, että sen olisi voinut terveellä tavalla integroida itseensä.. Ottaa vastaan sellaisena, kuin se siinä siinä tilanteessa on. Ei ole tapahtumahetkellä siihen mahdollisuuksia.”

Tanja: ”(...) traumaattinen kokemus on varmaan semmonen kokemus, jota ihminen ei voi itse käsitellä sillä hetkellä tavallisin keinoin, niimpä se jää jollain tavalla painamaan, vaikuttamaan sillä tavalla, että ihminen ei voi jatkaa sillä tavalla kuin olisi ilman sitä tapahtumaa ja kokemusta jatkaisi ja eläisi.”

Nämä kuvaukset ovat linjassa aiemman traumatutkimuksen kanssa. Saari (2015) kuvaa trauman muuttavan yksikön käsitystä maailmasta ja pakottavan tämän kohtaamaan maailman erilaisena, kuin mitä se oli ennen traumaattista tapahtumaa. Hirveiden kokemusten jälkeen yksilön käsitys itsestä, toisista ja maailmasta muuttuu, millä voi olla vaikutuksia elämän eri osa-alueille (Harris & Fallo 2001). Traumaattisen kokemuksen seurauksia pohdittiin monin tavoin. Aiemmin elämässä kohdatun traumaattisen tapahtuman nähtiin vaikuttavan tähän hetkeen.

Eeva: ” Kun mietitään asiakkaiden asioita, että miten autetaan häntä ja miten hänen asioissa edetään. Niissä pohditaan elämäkokemuksia, traumaattisia kokemuksia ja niitten vaikutuksia siihen, miten asiat nyt on.”

Veera: ” (...) kun on traumatisoitunut, niin on tärkeää vakauttaa sitä arkea ja luoda turvallisuuden tunnetta ja se voi olla pitkä prosessi, että se ei tapahdu millään lyhyellä palvelulla välttämättä. Että ymmärretään se, että se on pitkäjänteistä työtä.”

Liisa: ” (...) miten se perhesuhteissa vanhemman ja lasten välillä se vanhemman hyvinvointi tai pahoinvointi heijastuu lapseen kohtaamattomuutena, ja ettei lapsi tule nähdyksi ja miten se vaikuttaa lapseen. Tavallaan se vaikuttaa siihen, miten se lapsen minuu muotoutuu ja millaisia tunteita hän voi itselleen sallia ja onko hän merkityksellinen ja kokonaisena merkityksellinen. Paljon on sellasta epämäärästä pahoinvointia mikä tollasten kokemusten seurauksena näkyy myöhemmin, just sitä pitkäaikasta traumatisoitumista.”

Vakavasti traumatisoituneiden asiakkaiden kuntoutuminen nähtiin hitaana prosessina, johon tarvitaan paljon apua eri tahoilta. Muutamassa haastattelussa mainittiin myös takaumat traumaattisesta kokemuksesta.

Sanna: ” Sitten jos puhutaan traumatisoituneesta ihmisestä niin esimerkiksi se, että tässä hetkessä ei välttämättä ole väkivaltatilannetta tai muuta vastaavaa, mutta triggerinä toimii jokin aistiärsyke tai muu, ja tulee joku takauma mieleen ja elää väkivaltatilannetta uudestaan. Niillä on iso merkitys siihen, miten pystyy arkipäivää elämään.”

Laajasalo & Manninen (2020) ovat tuoneet esiin kaltoinkohtelua kokeneiden sijoitettujen nuorten takaumakokemuksia. He kuvaavat nuoren joutuvan ”taistele tai pakene”- tilaan tai vaihtoehtoisesti lamaan tilanteessa, joka muistuttaa jollakin tavalla aiempaa traumakokemusta. Voimakas psykologinen ahdinko tai fysiologiset oireet traumaattisesta asiasta muistuttavien, tai niitä symboloivien asioiden äärellä kuuluvat myös traumaperäisen stressihäiriön diagnostiseen määritelmään (APA 2015, 275).

5.2 Sosiaaliset ongelmat

Traumatisoitumiseen kiinnittyvät sosiaaliset ongelmat aineiston sisältöä kuvaavana pääluokkana sisältää viisi alakategoriaa, jotka ovat päihde- ja mielenterveysongelmat, väkivalta ja kaltoinkohtelu, sosiaalinen eristäytyminen, toimintakyvyn lasku ja elämänhallinnan haasteet, sekä määrittämätön ja paikantumaton oireilu, jota kuvattiin myös erikoisena näyttäytyvänä käytöksenä. Aineistossa esiintyi erityisesti päihteiden ongelmakäyttöön, väkivaltaan, kaltoinkohteluun ja toimintakyvyn haasteisiin liittyviä asioita. Nämä teemat sekä määrittämätön ja paikantumaton oireilu ovat tarkastelussa tässä luvussa. Myös muita sosiaalisia ongelmia mainittiin, mutta maininnat olivat yksittäisiä tai vähäisempiä kuin edellä mainittujen teemojen maininnat. Yhden tai muutaman kerran tulivat mainituiksi esimerkiksi peliriippuvuus, koulunkäynnin haasteet ja koulukiusaaminen sekä aineellisessa puutteessa eläminen. Mainitut sosiaaliset ongelmat kuvattiin aineistossa joko traumatisoitumista aiheuttavina tai siitä johtuvina. Kiinnostavaa on myös se, mitä yleisesti tunnettuja sosiaalisia ongelmia ei mainittu. Tällaisia olivat esimerkiksi rasismi ja työttömyys.

Neil Thompson (2017, 5) huomauttaa, että melko yleinen tapa esittää sosiaaliset ongelmat on esittää ne niitä kokevien ihmisten omana syynä. Tässä tutkielmassa sosiaaliset ongelmat kiinnittyvät traumaan ja ongelmien juuret nähdään traumaan kiinnittyviksi.

5.2.1 Väki­valta

Väki­valta tai jokin kaltoin­kohtelun muoto tulivat esiin jokaisessa haastattelussa. Aineiston perusteella väki­valta ja kaltoin­kohtelu olivat yleisimmät trauma­sisoiviksi määritellyt kokemukset, joita asiakkailla oli sosiaali­työssä havaittu. Seuraavassa alaluvussa käsiteltävä päihteiden käyttö kiinnittyi osassa vastauksista myös väki­valtaan perheen­jäseniä kohtaan. Haastateltujen mainitsema väki­valta oli aikuisen toiseen aikuiseen tai lapseen kohdistamaa. Lapsi altistui siis väki­vallalle joko sen todistajana tai sen kohteena. Väki­vallan muotoina mainittiin psyykinen, fyysinen, henkinen, seksuaalinen, taloudellinen ja uskonnollinen väki­valta, mikä noudattaa yleistä käsitystä väki­vallan eri muodoista (Terveyden edistä­misen keskus 2005). Näistä fyysinen väki­valta oli yleisin. Lisäksi eron jälkeinen vaino, lapsen hyväksikäyttö ja inesti mainittiin muutamissa haastatel­luissa. Väki­valtaan viitattiin joko yleisesti, tai viitattiin lähisuhdeväki­valtaan, perheväki­valtaan, parisuhdeväki­valtaan, pahoinpitelyyn tai lapsen pahoinpitelyyn.

Tanja: ” Väki­valta on lastensuojelussa se. Vanhemp­ien keskinäinen väki­valta tai lapseen kohdistuva. Paljon useemmin vanhemp­ien välinen, usein liittyy siihen päihteet, mielenterveysongelmat harvemmin, melkein aina päihteet mukana.”

Väki­vallan todistaminen tai sen kohteeksi joutuminen näyttäytyi aineistossa jopa itsestään selvästi trauma­sisoivana pidettynä. Monilla asiakkailla oli havaittu pitkää väki­vallalle altistumista joko lapsuudessa, aikuisuudessa tai molemmissa.

Julia: ”Väki­vallan kokemuksia, sekä psyykinen että fyysinen ja seksuaalinen. Vakavaa laiminlyöntiä lapsena. Täs aikuis­sosiaali­työssä näkee niitä tosi vakavia tilanteita, että ei ole saanu ehkä apua sit lapsenakaan. Hyväksikäytön kokemuksia.”

Lapsuudessa koettu laiminlyönti, väki­valta, kaltoin­kohtelu ja seksuaalinen hyväksikäyttö aiheuttavat usein kompleksista trauma­sisoitumista. Tutkimuksissa on todettu, että läheisen aiheuttamat tai perhepiirissä koetut ylivoimaisen haastavat tapahtumat ovat erityisen trauma­sisoivia. (Suokas-Cunliffe 2006, 9.) Tämä on Suomessa tehtävässä sosiaali­työssä erityisen huomionarvoista siksi, että läheisissä suhteissa tapahtuva väki­valta on vakavan väki­vallan ohella Suomessa hyvin yleisesti ilmeneviä väki­vallan muotoja (Ronkainen 2008), ja niiden seurausten on todettu olevan ”trauma­sisoivia, syrjäyttäviä ja usein pitkäkestoisia” (Husso ym. 2015, 8). Esimerkiksi Kirsi Nousiainen (2016, 170) on todennut pitkäaikaisasunnottomien asumisen polkuja tarkastellessaan, että vanhemp­ien päihteidenkäyttö, vajeet huolenpidossa, sekä kaltoin­kohtelu kiinnittyvät lapsuudessa koettuun asumisen rikkonaisuuteen ja traumaattisiin kokemuksiin.

Kaltoinkohtelusta traumatisoivana puhuessaan haastatellut toivat esiin esimerkiksi emotionaalisen kaltoinkohtelun, pitkittyneen puutteellisuudessa elämisen tai vaille jäämisen, pitkällisesti kaltoinkohtelulle lapsuudessa altistumisen, turvattomuuden tai täysin vaille huomiota jättämisen kokemukset lapsuudessa, sekä vanhemman halveksuvan suhtautumisen lapseen.

Eeva: ”Ylipäänsä jonkinlainen kaltoinkohtelu tyypillisin traumaattinen kokemus.”

Veera: ”Sanotaanko että kyllä sitä aika paljon on, että on jollain lailla lapsuudessa tullu kaltoinkohdeksi. Se on semmonen mikä monilla sosiaalityön asiakkailta on, että sieltä tulee semmosta huono-osaisuutta ja semmosta, että on jäänyt aika vaille asioista.”

Haastatteluissa kuvautui turvattomuuden, ikätasoon nähden epäsovpien asioiden todistamisen tai vastuun ottamisen ja vanhemman arvaamattoman käyttäytymisen kanssa elämisen kuormittavuus. Näiden asioiden nähtiin traumatisoivan lapsia ja nuoria. Liisa pohti myös sitä, että toiset kaltoinkohtelun muodot tunnistetaan palveluissa mahdollisesti paremmin kuin toiset.

Liisa: ”Sit vaikka vanhemmuudessa sellanen selkeä kaltoinkohtelu tunnistetaan ja voidaan nimetä, että toi on varmaan ollu tosi traumaattista, mut sit sellanen vaikka henkinen poissaolevuus niin sitä ei tunnisteta samalla tavalla ja ajatella aiheuttavan turvattomuutta (...).”

Tätä Liisan havaintoa tukee aiempi tutkimus, jossa on todettu, että muu kuin vakava kaltoinkohtelu tai väkivalta lapsuudessa jäävät liian usein tunnistamatta ja käsittelemättä sosiaali- ja terveyspalveluissa (Nagar, Nakash & Westen 2020, 406). Tämä saattaa osaltaan liittyä keskusteluun epämääräisestä oireilusta, johon palaan myöhemmin tässä luvussa.

5.2.2 Päihteiden käytön haitat läheisille ja itselle

Seitsemässä haastattelussa mainittiin päihteet. Koska päihteiden käyttö mainittiin lähes aina samassa yhteydessä mielenterveyden ongelmien kanssa, olen pitänyt ne yhtenä kategoriana. Vain kahdessa näistä seitsemästä haastattelusta painottui mielenterveyden kysymykset (masennus ja vakava mielenterveydellisesti sairastuminen), muutoin vastaukset painottuivat päihteiden käyttöön. Alkoholi oli ainut erikseen nimetty päihde. Haastatellut sosiaalityöntekijät puhuivat päihteiden ongelmakäytöstä vanhempien päihteidenkäytön lapsille haitallisuuden sekä päihteidenkäytöllä pakenemisen konteksteissa. Myös puolison päihteiden käyttö mainittiin mahdollisesti traumatisoivana. Mainintoja oli eniten vanhempien päihteiden käytön suhteen. Haastatellut puhuivat

vanhempien vaikeasta päihteiden käytöstä, alkoholiperheessä kasvamisesta, pitkittyneestä päihteiden käytöstä, vanhempien alkoholin tai päihteiden käytön todistamisesta ja vakavasta päihteiden käytöstä lähipiirissä.

Kirsi: ”Nuorilla voi olla perhetausta tosi rikkonainen, vanhemmilla vaikeaa päihteidenkäyttöä ja mielenterveysongelmia, lapsen tarpeisiin ei ole vastattu jo pienestä pitäen, ei ole ollut normaalia perhe-elämää (...).”

Päihteiden käytön todistamiseen ja päihtyneen vanhemman kanssa elämiseen viitattiin lähinnä lapselle haitallisena kasvu ympäristönä, mutta sitä ei avattu haastatteluissa tarkemmin. Kun kyseessä oli traumataustaisen nuoren tai aikuisen päihteiden käyttö perhekontekstin ulkopuolella, asiaa avattiin. Tässä yhteydessä haastatellut toivat esiin päihteiden käyttöä turruttavana tai peittämään pyrkivänä toimintana, jolla pyritään todellisuuden pakenemiseen. Esiin tuotiin esimerkiksi toimintaa, jossa päihteiden käytöllä haetaan ratkaisuja itsetunnon ja elämänhallinnan ongelmiin, sekä pahan olon tunteiden peittämiseen.

Eeva: ” Esimerkiksi monesti raju päihteiden käyttö voi olla yks keino peittää niitä pahan olon tunteita, joita liittyy ikäviin elämän kokemuksiin ja sillä turrutetaan sitä traumatisoitumiseen liittyvää tuskaa.”

Tämä tukee aiempien tutkimusten huomioita. Esimerkiksi koetulla seksuaalisella väkivallalla on havaittu olevan korkea korrelaatio päihteiden väärinkäytön kanssa, erityisesti naisilla (Knight 2015, 30). Päihteiden käyttö nähtiin vastauksissa myös osana eräänlaista lumipallo- efektiä, jossa traumaattiset kokemukset altistavat erilaisille haitallisille asioille, joiden yhteisvaikutukset eskaloivat elämän kulkeutumista ei- toivottuihin suuntiin. Esimerkiksi itsetunnon ongelmat, huono koulumenestys ja päihteiden käyttö kuvattiin yhteen kietoutuvaksi vyyhdiksi, joka vaikuttaa heikentävästi tulevaisuuden näkymiin.

Tiina: ” (...) Jos on elämänhallinnan kanssa ongelmia ja on epävarma ja käyttää päihteitä tai keksii muita ratkaisuja, niin toisaalta se sitten altistaa traumatisoiville yksittäisille kokemuksille, et saattaa tulla hyväksikäytetyksi erilaisissa ihmissuhteissa tai on konkreettisia väkivallan tilanteita.”

Ammattilaisten kuvauksia päihteidenkäytön ja trauman yhteen punoutumisesta voi tarkastella esimerkiksi Ouimetten ja kollegoiden (1998) havainnolla trauman tehottomista hallintakeinoista. Tällöin traumaperäisiä oireita ja stressaavia tilanteita pyritään välttelemään, mikä voi ylläpitää traumaan liittyviä oireita ja kiihdyttää päihteiden haitallista käyttöä yksilön pyrkiessä oireiden helpottamiseen päihteiden avulla. Päihteiden käytöllä saatetaan pyrkiä myös hillitsemään

ylivirittyneisyyttä, joka on yleinen traumaperäisen stressihäiriön oire. (Ouimette ym. 1998, 791–92.) Suomalaisessa kontekstissa Ulla Salovaara (2020) on havainnut monien naisten eläneen haavoittavissa ja traumaattisissa olosuhteissa ja väkivaltaisissa ihmissuhteissa ennen vankilatuomiota. Salovaara on tuonut esiin, että palveluissa on suuri tarve tällaisten traumaattisten ja hyväksikäyttöä sisältävien elämäntilanteiden ymmärtämiselle ja niitä huomioiville nais erityisille palveluille. Niiden ymmärtäminen voi hänen mukaansa auttaa hahmottamaan naisten päätymistä huumausaineiden käyttöön ja rikosten maailmaan. (Salovaara 2020, 87.)

5.2.3 Toimintakyvyn ja elämäntilanteiden haasteet

Toimintakyvyn laskeminen ja elämäntilanteiden haasteet otettiin esiin seitsemässä haastattelussa. Traumaattisten kokemusten nähtiin vaikuttavan kokonaisvaltaisesti siihen, miten yksilö pystyy toimimaan arjessaan.

Eeva: ” (...) Jos siinä asiakastyössä otetaan huomioon yksilön traumakokemukset ja sen vaikutus toimintakykyyn, niin olisi tosi hyvä, koska niin kokonaisvaltaisesti vaikuttaa ihmiseen vakavat traumakokemukset. ”

Sanna: ” (...) Osa ihmisistä on hyvin vakavasti traumatisoituneita ja sillä on kauan iso merkitys siihen.. Siis moneen asiaan, esimerkiksi elämäntilanteiden, tai siihen miten se traumaoireisto määrittelee omaa elämää tai olemista tai.. ”

Edellä esitettyjen esimerkkien lisäksi Kirsi toi esiin konkreettisen esimerkin siitä, että osa vakavasti traumatisoituneista asiakkaista ei pysty enää asumaan omassa asunnossa, vaan heille järjestetään tuettua- tai palveluasumista. Traumatutkimuksessa trauman vaikutuksen on todettu näkyvän sekä odotettavissa olevilla, että odottamattomilla ihmisen toiminta-alueilla (Harris & Fallo 2001,12). Traumaperäisen stressihäiriön on todettu aiheuttavan erilaisia toimintahäiriöitä esimerkiksi sosiaalisissa, koulutuksellisissa ja ammatillisissa yhteyksissä ja heikentävän elämänlaatua yleisesti (APA 2013, 279; Joseph & Murphy 2014, 1096). Haastatteluvastauksissa toimintakyvyn kysymykset nähtiin olennaisena osana sosiaalityön tavoitteita ja aihetta oli selvästi pohdittu asiakastyössä kohdattujen tilanteiden myötä.

Julia: ”Kun se (traumatisoituminen) näkyy niin kauheen vahvasti ja vaikuttaa just niihin asioihin mitä sosiaalityössä yritetään kohentaa, et sitä toimintakykyä ja hyvinvointia ja et saa apua ja elämänlaatu kohenee ja parisuhde ja itsetunto ja luottamus. Ja et häpeä ja syyllisyys vähenis, niin se on niin olennainen osa mun mielestä sosiaalityötä (...) ”

Eeva: ”Sosiaalityö tulee mukaan, kun me aletaan kuntouttamaan sosiaalista puolta, eli yksilön kykyä toimia yhteiskunnassa, perheessä, omassa elämässään riittävän.. Olla niinku riittävän toimintakykyinen. Sosiaalityö koittaa siihen vastata. Tavallaan on tärkeätä, että sosiaalityössä ymmärretään se ihmisen psykologinen puoli. Et se toimintakyky tai sen puute ei ole vaan sitä, että mua ei nyt huvita tai en jaksa tai mua ei kiinnosta, vaan usein siellä on joku psykologinen aspekti taustalla, joka vaikuttaa toimintakyvyn puutteeseen (...).”

Toimintakyvyn vajeet nähtiin traumatisoitumisen yhteydessä laajempina, kuin yleiseen haluttomuuteen tai passiivisuuteen kiinnittyvinä. Toimintakyvyn haasteita pyrittiin myös huomioimaan työskentelyssä mahdollisuuksien mukaan. Asiakkailta ei odotettu sellaista toimintakyvyn tasoa, jota työntekijällä on, vaan nähtiin velvollisuutena kannatella asiakassuhdetta tarvittaessa.

Julia: ”Mut ehkä näkyy sellanen kykenemättömyys ja toimintakyvyn lasku aika paljonki, et siinä joutuu luovimaan ja miettimään iteki, et mikä se tuki ja apu vois olla siinä tilanteessa, et semmone asenne pitää olla hyvä. Asiakas voi toimia provosoivastikin mut pitää olla positiivinen asenne itellä, empaattinen ja rauhallinen. (...) Et aktiivisuutta työntekijän puolelta eikä ooteta, et asiakas ottaa välttämättä kontaktia, et toimitaan aktiivisemmin heijän suuntaan et yritetään pitää siinä työskentelyssä mukana.”

Aktiivisuutta työntekijän puolelta voidaan tarvita myös siksi, että traumaa kokeneilla on todettu olevan haasteita muistin ja keskittymisen kanssa, mikä heijastuu elämänhallintaan ja arjen pyörittämiseen (Joseph & Murphy 2014, 1103). Teija Karttunen (2019, 167) on havainnut nais erityistä päihdehoitoa tarkastellessaan, että traumatisoitumiseen liittyvät kysymykset kiinnittyvät osaltaan toimintakyvyn alenemiseen, erilaisiin psykiatrisiin oireisiin, ihmissuhteiden solmimiseen ja päihdehoitoon asettumiseen.

5.2.4 Määrittämätön ja paikantamaton oireilu

Neljässä haastattelussa mainittiin asiakkaan epämääräinen oireilu tai pahoinvointi, saippuapalan kaltaisesta määrittelyä pakenevat ongelmat, sekä erikoiselta vaikuttava käytös. Näillä termeillä viitattiin tilanteisiin, joissa asiakkaan oireilu oli voimakasta – jopa järjenvastaiselta vaikuttavaa, mutta sille ei löytynyt varsinaista syytä tai selitystä.

Liisa: ”Semmosta nään usein, että lapsi oireilee jollain epämääräsellä tavalla ja siihen ei välttämättä löydetä mitään yksittäistä pistettä, että tossa se

traumatisoituminen tapahtuu. Sitä tulee vastaan paljon, se on yks semmonen määrittävä, läpitunkeva teema, mutta silti aika näkymätön.”

Esiin tuotiin tilanteita, joissa on vaikeaa saada kiinni siitä, mistä on kysymys esimerkiksi lapsen oireilussa. Kyösti Raunio (2004) on kirjoittanut jo 17 vuotta sitten psykososiaalisten ongelmien yleistymisestä, elämäntilanteiden sekä selviytymishaasteiden moninaistumisesta ja yksilöllistymisestä tavoilla, joihin palveluissa ei pystytä vastaamaan. Samaan keskusteluun sosiaalisten ongelmien vaikeutumisesta ja monimutkaistumisesta on liitetty käsite ilkeä ongelma (wicked problem), jonka nähdään vaativan sosiaalityöntekijöiltä entistä vahvempaa asiantuntijuutta. (Raunio 2004, 230; Pohjola 2007, 6–7.) Haastatteluissa mainittujen epämääräisen oireilun ja määrittelyä pakenevien ongelmien voi mielestäni nähdä osaksi samaa ”ilkeän ongelman” kokonaisuutta.

Liisa puhui teini-iässä tapahtuvien kodin ulkopuolelle sijoittamisten ilmiöstä. Hän arveli tämän voivan johtua pitkäkestoisesta traumatisoitumisesta, jota ei ole tunnistettu, koska mitään yksittäistä vakavaa tapahtumaa ei ole voitu osoittaa. Liisa kuvasi ”homman leviävän käsiin teini-iässä”, koska mihinkään toimenpiteisiin ei ole osattu aiemmin ryhtyä, ja sijoittamiseen johtaneet syyt jäävät epäselviksi, vaikka nuori oireilee vahvasti. Vaikeasti hahmotettavat ongelmat voidaan linkittää myös ajankohtaiseen keskusteluun (STM 2020) siitä, miten lastensuojelussa paikataan monien erityispalveluiden resurssien puutteita. Sosiaalityön asema viimesijaisena palveluna piirtyi esiin Siirin vastauksessa.

Siiri: ”Niin no se tietysti riippuu niin tilanteesta, mutta kyllähän me tavallaan sitten ollaan siinä se viimesijaisin, jos psykiatria ei ole pystynyt.. (...) On se sit sijoitus tai tukiperhe tai perhetyö, tai mitä vaan, niin kaikissahan se on sit kuitenkin.. Tarkotan, että kaikki aina kääntyy sit viimesijasesti tänne meille. (...) Meillä sitten mietitään, miten pystytään tukemaan ja.. (...) Et sen perheen tukemiseksi, mitä se sit vaatiikaan, niin kyllähän se täältä pyritään järjestämään ja järjestetäänkin jotenkin et.. (...)”

Hankalasti määriteltävien ongelmien ratkaisemiseksi koettiin tarvittavan riittävää taustoihin perehtymistä. Tämä taas kiinnittyi kysymyksiin resursseista ja sosiaalityön käytäntökeskeisyydestä. Spesifinä traumatiedon tarpeena näyttäytyi kiintymyssuhteisiin liittyvä traumatisoituminen.

Tiina: ” (...) nyt tässä on jotain ja tällä henkilöllä on hankala itse tätä elämää, niinku elämänhallintaa pitää hanskassa, tai on semmosta erikoista oirehdintaa. Tai vuorovaikutuksessa jotain todella vaikeaa vaikka luottaa työntekijään, tai lapsella vaikka koulussa tai muuten sellasta vaikeasti tavoitettavaa saippuapala-problematiikkaa. Mutta usein sitten kun on ollut mahdollisuus päästä vanhempien

taustoihin paremmin perehtymään, niin usein siellä on semmosta kiintymyssuhteisiin liittyvää traumatisoitumista ja emotionaalista kaltoinkohtelua (...)”

Levenson on todennut, että perheissä, joista puuttuu toimivat tunne-elämän ja käyttäytymisen hallintakeinot, vahvistetaan usein riittämättömiä selviytymismenetelmiä ahdistukseen tai sisäiseen kuohuntaan. (Levenson 2017, 110.) Määrittämätön pahoinvointi ja ”erikoinen oirehdinta” saattavat näiltä osin kiinnittyä ylisukupolvisiin trauman kysymyksiin, joita käsittelen seuraavaksi.

5.3 Ylisukupolvisuus ja trauman vaikutukset yksilön ulkopuolelle

Tässä tutkielmassa ylisukupolvisuus ja vaikutukset yksilön ulkopuolelle tarkoittavat kaikkea yksilön ulkopuolelle yltävää vaikutusta, joka traumaattisesta kokemuksesta voi aiheutua. Tällä viitataan sekä vanhemmilta lapsille siirtyvään, että muulla tavoin useampaan yksilöön vaikuttavia seurauksia. Lisäksi kyseessä ovat moniosaisen trauman kysymykset, jolloin aiempi traumakokemus altistaa muille traumakokemuksille tai monimutkaistaa niitä. Ylisukupolvisuuden pääluokka kattaa alaluokat ylisukupolviset kokemukset traumasta, kaksivaiheinen traumatisoituminen (sekä lapsuudessa että aikuisuudessa traumatisoituminen) ja kuoleman tapaukset. Kaksivaiheinen traumatisoituminen, eli sekä lapsuudessa, että aikuisuudessa traumatisoituminen kuuluu tutkielmassa tähän pääkategoriaan, koska lapsuuden traumaattiset kokemukset olivat aineistossa kytköksissä vanhempien pahoinvointiin, ja koska lapsuuden haitalliset kokemukset yhdistettynä aikuisuuden haitallisiin kokemuksiin heijastuivat yksilön toimintakykyyn koskien omaa vanhemmuutta tai muita ihmissuhteita. Ylisukupolvisuus mainittiin yhteensä yhdeksässä haastattelussa.

5.3.1 Ylisukupolvisuus

Haastatellut toivat ylisukupolvisuuden kysymyksiä esiin sekä lastensuojelun että aikuissosiaalityön kontekstissa. Ylisukupolvisuus näyttäytyi hyvin tunnistettuna ilmiönä haastatteluissa.

Veera: ”Sitten on tällainen ylisukupolvinen trauma, että usein siellä on, tai on kulkenut monessa sukupolvessa.”

Tiina: ”On kokemusta niistä työpaikoista, joissa on todella paljon sitä ylisukupolvista, tosi rankkaa pahoinvointia, missä ihan selkeesti täytyis paljon enemmän ottaa huomioon sitä syvällä olevaa, kulkevaa traumaa monessa mielessä.”

Ylisukupolvisuus, eli jonkin asian vaikutus vähintään kahteen sukupolveen määrittäytyä sosiaalipalveluiden yhteydessä usein ylisukupolviseksi tai sosiaalisesti perimäksi, tai ylisukupolviseksi siirtymäksi. Ilmiötä tunnustetaan jonkin verran ammattilaisten keskuudessa, mutta asiaan tarttuminen ja työskentely sen torjumiseksi näyttävät alalla haastavina. (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, 11.) Tutkielman tulokset eivät vastaa edellä mainitun tutkimuksen tuloksia tunnustamisen osalta, sillä haastatellut sosiaalityöntekijät tunnustivat ilmiötä hyvin. Toisaalta ilmiön haastavuus piirtyi tässä tutkimuksessa esiin yhtäläisenä, kuin Nousiaisen ja kumppaneiden tutkimuksessa.

Lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelyn äärellä oli syntynyt paljon pohdintaa ylisukupolvisuuden vaikutuksista ja siihen puuttumisesta.

Eeva: ”Osa työstä on miettiä biologisten vanhempien kuntouttamista, niin sellasessa voidaan arvioida vanhemman omaa vuorovaikutushistoriaa ja niissä usein tulee niitä traumaattisia kokemuksia esille, jos vaikka tehdään joku elämäntarinahaastattelu.”

Siiri: ” Ehkä se ei välttämättä ole niin, että ne (traumaattiset kokemukset) olis just mun asiakkailta ja lapsilla, vaan vanhemmilla ja sitten heidän kyky vanhempiana toimimiseen on jollain tavalla heikentynyt ja se heijastuu lapseen.”

Trauman ilmiöön perehtyminen oli tuonut uutta näkemystä perheiden ongelmien tarkasteluun. Vanhempien omien haitallisten lapsuuden kokemusten tunnustaminen ja käsitteleminen nähtiin tärkeänä perheiden tilanteiden hahmottamisessa.

Eeva: ” Ennenku oli tätä traumatietoa, niin olin täysi jättänyt huomioimatta sen lapsen vanhemman oman taustan ja sen vaikutuksen siihen vanhemmuuteen. Tai jossain määrin huomioin, mutta en tietosesti. Nykyään sellanen työote, että yritän saada vanhemman, tai toivon että se vanhempi itse ymmärtäis sen oman taustan ja sen vaikutuksen omaan vanhemmuuteen.”

Tanja: ” Nehän on juuri niitä syitä, miksi tapahtuu esimerkiksi huostaanottoja. (...) Lastensuojelulasten traumaattiset kokemukset, ongelmat, on yhtä vyyhtiä. Sieltä huomaa, kun vaikka biologinen äiti alkaa kertoa mitä kaikkea hänelle on tapahtunut.”

Lapsen trauma hahmotettiin useassa haastattelussa aina toiseen ihmiseen kytkeytyväksi. Yleensä kyseessä oli biologinen vanhempi tai tämän kokema trauma, kuten yllä tuli esiin. Tiina oli havainnut samaa.

Tiina: ”Sanoisin että useimmiten millasta traumatisoitumista on, niin se on niissä läheisissä vuorovaikutussuhteissa, mikä taas ehkä heijastuu siihen, miten omia lapsia kasvattaa ja miten pystyy heille olla läsnä, että ylisukupolvistuu.”

Haastateltavat pitivät tärkeänä lapsen traumatisoitumisen ehkäisemiseen pyrkivää työskentelyä. Tässä yhteydessä nähtiin merkityksellisenä sekä aikuisen tietoisuus omista traumaattisista kokemuksista ja niiden painolastista, että oman vanhemmuuden pohtiminen.

Veera: "Se näkyy eri tavoilla ja vanhemmuudessa monella tavalla. Mun työsarka on ehkä ymmärtää mitä se tarkoittaa suhteessa ja vuorovaikutussuhteessa lapseen ne traumat ja miten ehkäistä sitä, että lapsi ei traumatisoidu. Sillä tavalla tavallaan on hirveen tärkeätä, että ihminen oppis tunnistamaan niitä, että millä tavalla se oma traumatisoituminen siihen omaan vanhemmuuteen vaikuttaa."

Tanja: "Lastensuojelussa ehkä sitten eniten vanhempien traumat vaikuttaa siihen lapseen. Ja ne käsittelemättömät traumat, jos niitä pidetään vaan vanhempien ongelmina, joille ei voi tehdä enää mitään. Kyllähän se auttaa lastakin, jos ne vanhemmat pääsee ongelmia käsittelemään, tai traumaattisia kokemuksia."

Yllä olevissa aineistolainauksissa piirtyy esiin tarve huomioida menneisyydessä kertynyttä painolastia tämän hetken haasteiden ohella ja niihin vaikuttaen. Trauman kontekstissa ylisukupolvisuuden on huomattu aiemmassa tutkimuksessa kiinnittyvän jopa useiden sukupolvien ajan jatkuneeseen kaltoinkohtelun kierteeseen, jossa kukin sukupolvi on yrittänyt selviytyä edellisen sukupolven kaltoinkohtelusta. Tällöin traumaan liittyvät oireet kumpuavat sietämättömistä olosuhteista selviämisen yrityksistä saaden epätoivoisia ja irrationaalisiaakin muotoja, jotka saattavat ilmetä myös toisten kaltoinkohtelemisena. (Harris & Fallot 2001, 14.)

Asiakkaiden näkökulmasta sukupolven yli siirtyneet haasteet saattavat määritellä ja kapeuttaa oman elämän suunnitelmia ja luoda näköalattomuutta. Sukupolvelta toiselle jatkuva lapsen kaltoinkohtelu ja sen kitkeminen on tunnistettu erityisenä haasteena palvelujärjestelmässä. Puhutaan väkivallan kierteestä, jonka katkaisemiseksi tarvitaan vahvoja toimenpiteitä. Tämä vaatii palvelujärjestelmältä muutoksia, kuten aiempaa vahvempaa lapsiperheiden haasteiden tunnistamista ja ylisukupolvisen huono-osaisuuden ehkäisemistä. Toisaalta varhainen tuki ja ennaltaehkäisevät palvelut ovat korostuneet yhteiskunnallisessa keskustelussa tuen muotoina lasten, nuorten ja lapsiperheiden kohdalla, mikä ei välttämättä palvele ylisukupolvisten ongelmien tunnistamista ja niihin puuttumista. (Nousiainen ym. 2016, 11; Heikkilä ym. 2003, 23, 28.)

5.3.2 Kuolemantapaukset

Kuolema mainittiin viidessä haastattelussa. Maininnat liittyivät onnettomuuksiin ja vakaviin sairastumisiin, jotka voivat aiheuttaa traumatisoitumista yksilölle tai tämän läheisille. Lapsen menetys mainittiin kahdessa haastattelussa erityisen raskaana kokemuksena, jonka asiakas on kohdannut. Eija mainitsi yllättävän leskeksi jäämisen, jonka traumaattista vaikutusta lisäsi se, että edesmennyt puoliso oli eläessään pitänyt huolta puolisostaan, jolla ei ollut muita omaisia. Siiri muisteli poikkeuksellista kesää, jonka aikana useamman asiakasperheen äiti oli menehtynyt. Tanja oli työuransa aikana ollut osana kiireellistä sijoitusta, jota oli edeltänyt tilanne, jossa perheen isä oli tappanut äidin lapsen nähden. Tanja koki tämän tapahtuman edelleen hyvin koskettavana ja järkyttävänä.

5.3.3 Kaksivaiheinen ja moninkertainen traumatisoituminen

Neljässä haastattelussa otettiin puheeksi kaksi- tai monivaiheinen, sekä moninkertainen traumatisoituminen. Usein se kiinnittyi ylisukupolvisesti joko omiin vanhempiin tai lapsiin.

Julia: ” Moninkertaisesti traumatisoituneet, lapsena ja aikuisena, näkyy aikuissosiaalityössä. ”

Sanna: ” (...) väkivaltahistoria voi olla hyvin pitkä, että osalla asiakkaista se voi kestää lapsuudesta tähän päivään (...). ”

Aikuisena kumppanin väkivallan kohteeksi joutuneilla asiakkailla oli havaittu kaltoinkohtelua usein myös lapsuudessa.

Sanna: ”Tilastollisesti näyttäytyy myös isona, että on kaltoinkohtelua lapsuudessa taustalla, meidän asiakaskunnalla. Se näkyy siellä selkeästi, eli se ylisukupolvisuus, tai väkivallan siirtymä ylisukupolvisuuteen on nähtävissä meidän työssä. ”

Jonna: ”Useat meidän asiakkaat on kaksivaiheisesti traumatisoituneita; ollut joku traumaattinen lapsuuden kokemus ja sitten vielä siinä aikuisiän perheessä tai parisuhteessa on traumatisoitunut. Lapsuusperheessä väkivaltaa tai vanhemmilla vaikea ero tai päihde- ja mielenterveyspulmaa ja sitten puhutaan sen aikuisiän oman perheen traumaattisista kokemuksista. ”

Lapsuudessa koetun kaltoinkohtelun ja traumaattisten tapahtumien nähtiin altistavan muille potentiaalisesti traumaattisille tapahtumille.

Veera: ” (...) mikä minun työssä usein korostuu on pitkäaikainen lapsuudessa koettu trauma (...). eliikä kohtaan työssäni vanhempia, joilla on erinäisiä kaltoinkohtelun kokemuksia, joista seuraa myös myöhempään elämään alistumista erinäisille traumaattisille tilanteille myös aikuisiällä.”

Tämä on yhtenevä havainto aiemman tutkimuksen kanssa. Traumatisoitumisen on todettu altistavan päihteiden käytölle (Harding & Hamilton 2009), traumaperäisen stressihäiriön on havaittu sekä altistavan päihteiden käytölle, että heikentävän päihdehoidon onnistumista (Ouimette ym. 1998), ja vähemmistöjen kokeman syrjinnän ja marginalisaation on todettu altistavan muille kaltoinkohtelun ja trauman muodoille (McCormick ym. 2018; Koskinen 2014).

Aiempien traumaattisten kokemusten nähtiin myös vaikuttavan uuden traumaattisen tilanteen kohtaamiseen.

Eija: ”Leskeksi jääneellä oli karu historia omasta lapsuudestaan, häntä oli kaltoinkohdeltu oman perheen taholta, omien vanhempien taholta lapsuudessa, sekä viranomaisten taholta. Kun mentiin käymään paikan päällä, niin hän oli aivan järkyttynyt siitä, että mentiin paikalle ja pelkäsi. Eli se kuolema, yllättävä kuolema, sekä se, että viranomaiset tuli paikalle. Sieltä historiasta voi nousta niitä kokemuksia pintaan mitkä aktivoituu uudestaan, kun traumaattinen tilanne tulee päälle.”

Tässä hetkessä tapahtuvien haastavien elämäntapahtumien vaikutus jo olemassa olevien traumaperäisen stressihäiriön oireiden ilmenemiseen ja voimakkuuteen on todettu melko yleiseksi. Oireiluun vaikuttavia seikkoja ovat alkuperäisestä traumasta muistuttavat asiat, uudet stressiä aiheuttavat asiat, sekä uudet traumaattiset tapahtumat. Ikääntyvien ihmisten kohdalla heikkenevä terveys, kognitiivisten toimintojen hiipuminen ja sosiaalinen eristyneisyys saattavat vaikeuttaa oireilua. (APA 2013, 277.) Traumatisoitunut yksilö saattaa uuden stressin aiheuttajan kohdatessaan kokea voimakkaita, tai jopa sietämättömiä tunteita, joiden kanssa pyritään selviytymään usein erilaisten haitallisten käytösmallien kautta. (Brown ym. 2012.)

5.4 Palveluiden joustamattomuus

Palvelujärjestelmän pirstaleisuus, joustamattomuus ja resurssien puute tulivat esiin jossain muodossa jokaisessa haastattelussa. Traumatiedon ja traumaymmärryksen puute nähtiin laajasti puutteelliseksi sosiaali- ja terveystalveluissa niin alan ammattilaisten osaamisen, kuin palveluiden suunnittelun suhteen. Sosiaali- ja terveystalveluiden pirstaleisuus, joustamattomuus ja byrokraattisuus ovat paljon keskusteltuja aiheita (Heikkilä ym. 2003, 26; Närhi ym. 2014). Trauman ilmiön tunnistamattomuus

palveluissa voidaan ajatella osaksi perhe- ja lähisuhdeväkivallan ilmiön tunnistamattomuuden keskustelua (Virkki ym. 2011). Trauman tunnistamattomuus ja trauman mahdollisuuden huomiotta jättäminen ovat riski sille, että asiakas uudelleen traumatisoidaan tahattomasti (Harris & Falloot 2001, 3).

Palveluiden joustamattomuus tarkoittaa tässä tutkielmassa yläkategoriaa, joka muodostuu alakategorioista sosiaali- ja terveyspalveluiden erillisuus, palveluiden pirstaleisuus ja joustamattomuus, palveluiden saatavuuden haasteet, asiakkaan haasteet sitoutua työskentelyyn tai luottaa työntekijään, palveluihin ja työntekijöihin liittyvät huonot kokemukset sisältäen työntekijöiden vaihtuvuuden, osaamisen henkilöityminen palveluissa, nykyhetkeen painottuva työskentely sosiaalityössä sekä traumaymmärrys ja sen puute.

5.4.1 Palveluiden pirstaleisuus ja joustamattomuus

Pirstaleisuus, joustamattomuus tai saatavuus palveluiden heikkoutena mainittiin kahdeksassa haastattelussa. Palveluiden pirstaleisuus ja voimakas toisistaan eriytyminen nähtiin aineistossa haasteena asiakkaan avun saamiselle. Pirstaleisuus näkyi haastateltavien puheessa niin palvelujärjestelmään kuin alan ammattilaisiin kiinnittyvänä.

Veera: ”(...) tai jos ajatellaan että meillä on tietynlaiset, on niin pirstaleiset palvelut, että se on jonkun muun tehtävä kysyä näistä (traumoista), ei mun. Niin kyllä se estää sitä kanssa että..”

Palveluiden joustamattomuuden nähtiin aiheuttavan sitä, että asiakas jää ilman palvelua tilanteissa, joissa asiakas haasteineen ei sovi tarjolla olevaan palveluun. Palveluvalikoiman joustamattomuutta ei pidetty kelvollisena syynä sille, että asiakas jää ilman palveluita.

Tiina: ” Se kummallisuus ja motivoitumattomuus ja saippuapalamaisuus, niin helposti ajatellaan, että tää ei nyt sopinu tähän meidän palettiin, et tohon ja tohon palveluun. Mutta sit se toinen näkökulma siitä on, että vaikka ois kuinka hankalaa niin musta aina on eettinen velvollisuus sosiaalityöntekijänä miettiä mitä siellä on oikeasti taustalla.”

Tiina: ” Sit taas isommalla tasolla, jos annetaan sabluuna, että näin tää mejän asiakasohjaus toimii. Täs ois tää jakso ja tonne jaksolle ei pääse jos tän keskeyttää ja se on sit siinä. Sillon tuntuu epäoikeudenmukaiselta. Ne on aika vähäset ne keinot. Tää vois olla semmonen, tai ite toivoisin, sosiaalityön juttu missä mejän täytyis olla ihan ydinasiiantuntijoita, että me pystyttäs pitää asiakkaiden puolia ja myös muokata niitä palveluita ja palveluiden rakenteita semmosiks, että ne huomioi sen. Että annetaan se tila ja oikeesti on sitä aikaa ottaa ne vaikeetkin kokemukset sinne.”

Palveluiden saatavuudessa ja kankeissa työkäytännöissä nähtiin myös haasteita. Tarve ohjata asiakas edelleen psykiatristen palveluiden pariin oli todellinen, mutta palveluihin ei kuitenkaan välttämättä ollut pääsyä.

Julia: ” Ja ehkä se, että oma kokemus on se, että ei sitä apua niihin (traumoihin) hirveesti oo saatavilla tai sitä ei huomioida muutenkaan, niin miten se asiakkaan tilanne etenee, jos se ei saa siihen sitä psyykkisen puolen apua ja tukea riittävästi, niin eihän sen tilanne siitä kovin paljon kohene välttämättä sitte muutenkaan.”

Kirsi: ”Mä ainakin pyrin siihen, että oon aika perusteellinen siinä, että selvittää sen asiakkaan taustat hyvin, että sitten pystyy tavallaan hakemaan asiakkaalle apua. Mutta sitten on tiettyjä työkäytäntöjä mitkä ei ole meidän omasta organisaatiosta kiinni, että esimerkiksi täällä kuntayhtymässä tehty hirvittävän hankalaksi päästä psykiatrisen sairaanhoitajan arvioon. (...) Et jotenki tuntuu, et muitten organisaatioitten työkäytännöt estää sitä, miten me voitais sitä työtä parhaiten tehdä.”

Lastensuojelun ja perhepalveluiden asiakkuuteen pääsemisen vaikeus koettiin esteeksi traumatisoitumisen ehkäisemisen pyrkimyksille.

Sanna: ”(...) välillä esimerkiksi sosiaalityön asiakkuuteen on äärimmäisen vaikeaa päästä. Nämä ilmiöt on semmosia missä itse työskentelen, niin sillä asiakkuudella on todella iso merkitys, että se tuo kontrollia siihen perheen tilanteeseen, millä on ehkäisevä vaikutus aika moneenkin asiaan. Jos olisi paremmin ymmärrystä ilmiöstä, ihmisten traumatisoitumisesta ja sen vaikutuksista käyttäytymiseen, niin se asiakkuus varmaan olisi myös helpompi aukaista. Puhun siis lastensuojelun asiakkuudesta ja osittain myös perhepalveluiden.”

Aiemmissa tutkimuksissa on tuotu esiin, että lähes kaikilla lastensuojelun asiakkailla on traumaattisia kokemuksia lapsuudesta. Tästä syystä traumaan liittyvää tietoa ja koulutusta tarvitaan sosiaalipalveluissa, etenkin lastensuojelussa. (Brown ym. 2012, 4.) Sanna pohti, että tiedon puute traumatisoitumisen vaikutuksista saattaa vaikuttaa myös siihen, että lastensuojelun asiakkuudet lopetetaan liian aikaisin.

Sanna: ” Välillä tuntuu, että se asiakkuus lopetetaan kauhean nopeasti, tai sitä ei millään tahota aukasta. Se on sitten ongelma, että aika yksin jää nämä perheet näitten asioiden kanssa.”

5.4.2 Asiakkaiden sitoutuminen ja luottamus

Asiakkaiden sitoutuminen ja luottamus sisältää teemat sitoutumisen ja luottamuksen haasteet, sekä huonot kokemukset sosiaali- ja terveystalouden työntekijöistä tai viranomaisista. Asiakkaiden sitoutumisen ja luottamuksen haasteet mainittiin kuudessa haastattelussa, huonot kokemukset sosiaali- ja terveystalouden työntekijöistä tai viranomaisista viidessä haastattelussa. Asiakkaiden haasteet sitoutua palveluihin nousi esiin yhtenä teemana. Syyllistävän tai sitoutumista vaativan asenteen sijaan asia herätti ymmärtävää pohdintaa.

Julia: ”(...) Ei oikein ymmärretä miksi se asiakas käyttäytyy sillä tavalla, et vaikuttaa ehkä vähän hankalaltakin asiakkaalta, eikä saa sitä ehkä asianmukasta palvelua ja tulee siitä asennetta, että asiakkaat jää ilman palveluita kun ei pysty sitoutua, ja niiltä lopetetaan ne ja näin. Sitä sekin et asiakas sitoutuu ja saa ymmärtävän työntekijän, niin se luottamus ja turvallisuus ja yhteistyö sujuu.”

Eija: ”Mitä on asiakkailta tullu, niin he kokee, että on tulleet huonosti kohdelluiksi viranomaisten taholta. Eivät ole saaneet apua viranomaisilta silloin, kun ovat apua tarvinneet, eli jääneet itsensä varaan. Sitä kautta tullut siitä avun saamatta jäämisen tunnetta. Tavallaan tämmöinen ylikävely, asiakkaan ylikävely. Ei ole osattu olla läsnä tai kuunnella.”

Asiakkaan sitoutumisen ja luottamuksen avaimena nähtiin työntekijän kohtaamistaidot sekä etenemisen hitauden sietäminen. Trauman mahdollisuuden huomioiminen erilaisten sitoutumisen haasteiden vaikuttimena voi Levensonin (2017, 111) mukaan auttaa parantamaan asiakastyöskentelyä. Voidaan huomata, että monilla haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä oli jo trauman mahdollisuutta huomioivia työkäytäntöjä käytössä.

Tiina: ”Se, miten työntekijä on läsnä ja vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. Tämmöset perusjutut. Sillä on hirveen iso merkitys siihen, miten asiakas, jolla on tosi kipeitä kokemuksia, tai pystyy häidin tuskin olla semmosessa luontevassa vuorovaikutuksessa tai katsoo silmiin, luoda vuorovaikutusta tai saada se tunne, että joo mä voisin ehkä oikeesti toille oikeesti nyt kertoa jotain ja olla semmosessa vuorovaikutuksessa, että voi apua ottaa vastaan.”

Julia: ”Et niiden (traumaattisten tapahtumien) huomioiminen ja palvelutarpeiden esiin nostaminen ja puolesta puhuminen ja se rinnalla kulkeminen on mun mielestä semmosia, mitä sosiaalityössä tehdään aika paljon. Asiakkailla on menny luottamus moniin viranomaisiin, et auttaa siinä, et ne pystyy ottaa sitä apua vastaan muualtakin, vaik on negatiivisia kokemuksia.”

Tiina: ”Palvelut pitäisi kehittää monialasemmin asiakkaiden oirehdintaa sietäväksi ja ymmärtäväksi. Niissä mahdollistetaan myös takapakki ja epäonnistumiset, että se vie

aikaa. Että jos se vie sen kahdeksan kuukautta, että se asiakas oikeesti puhuu mitään, niin se vie sen kahdeksan kuukautta. Jos puhutaan, että halutaan oikeesti kuntouttaa ja saada ihmisille hyvää, kantavaa hyvää elämässä, niin se vaan vie aikaa.”

Yksi sitoutumista ja luottamuksen rakentamista estävä tekijä oli sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus. Asia nousi esiin etenkin lastensuojelun ja sijaishuollon yhteydessä.

Sanna: ” Mitä kuulee asiakkailtakin, että kun sosiaalityöntekijä vaihtuu, niin joutuu aina kertoa sitä tarinaa uudestaan ja uudestaan. Samoin lapset joutuu kertoa useemman kerran, ja lopuksi tulee kokemus ettei tule kuulluksi eikä jaksa enää kertoa. Osa nuorista on lopettanut kokonaan sen kertomisen, että ei enää jaksa.”

Veera: ” Just se sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus siellä avohuollon kentällä saattaa monesti pitkittää semmosta, että kun joku työntekijä alkaa perehtyä alusta niin ei saadakaan riittävän ajoissa katki sellasta.. Sitten näkyy just siellä sijaishuollon puolella voimakkaasti, että kun monet lapset on aika tosi traumatisoituneita jo ennen kun heidät huostaanotetaan.”

Traumaa kokeneiden on aiemmissa tutkimuksissa todettu kokevan maailma ja monesti toiset ihmisetkin turvattomina, mikä heijastuu siihen, miten asiakas pystyy palveluihin asettua (Knight 2019, 82). Nousiainen ja kollegat (2016) ovat tuoneet esiin tarpeen ” joustaville ja kokonaisvaltaisille, ihmissuhdeperustaisille työskentelytavoille ja palveluille”. Tällaisten palveluiden edellytykseksi he näkevät vuorovaikutuksessa rakennettavan luottamuksellisen suhteen, jossa asiakkaalla on mahdollisuus kertoa oma näkemyksensä elämäntilanteestaan, mikä mahdollistaa myös vaikeiden asioiden käsittelemisen. (Nousiainen ym. 2016, 13.)

5.4.3 Osaaminen ja resurssit

Osaamisen ja resurssien kysymykset hahmottuivat esiin aineiston alakategorioista nykyhetkeen painottuva työote ja resurssien puute, traumaymmärrys ja sen puute, sekä osaamisen henkilöityminen ja vaihtelu työntekijöiden kesken. Nykyhetkeen painottuva työote mainittiin kahdeksassa haastattelussa, osaamisen henkilöityminen ja vaihtelu seitsemässä.

Nykyhetkeen painottuva työote ja resurssien puute piirtyivät esiin yhteen kietoutuvina ilmiöinä. Osa näki traumaan liittyvän osaamisen vahvistamisen ja aiheen puheeksi ottamisen esteinä liian suuren asiakasmäärän ja liian vähäisen ajan valmistautua asiakastapaamisiin.

Veera: ”Jos rakenteet on sellasia, että sulla ei ole millään lailla tarpeeksi aikaa kohdata asiakkaita tai tehdä heidän kanssa tiivistä työskentelyä, niin miten nää asiat tulee esille?”

Kirsi: ” (...) sosiaalityössä aika pitkälti keskitytään nykytilanteeseen. Et todetaan, et tilanteet on näin ja mitä apua sen nykytilanteen perusteella se asiakas tarttee. Monesti se nykytilanne on historian tuomaa (...)”

Liisa: ”(...) tiiviit tapaamiset ja se, että pystyis ottamaan tapaamisella rauhallisesti eikä ois hirveesti mitään agendoja, että tällä kertaa pitää selvittää tämä ja kysyä tätä, vaan siin ois tilaa tutustumiselle ja kohtaamiselle ja yhdessä olemiselle (...)”

Tapaamisten nähtiin kiinnittyvän ajankohtaisiin käytännön kysymyksiin ja tiettyjen asioiden selvittämiseen, jolloin tapaamisen sisällön runsaus esti erityisen paneutumisen mihinkään. Kirsi pohti, että kiireessä ja paineessa psykososiaalisen tuen merkitys jää pimentoon liian usein.

Kirsi: ” Puhutaan, et tehään ennaltaehkäisevää työtä, mut aika usein asiakkaat tulee meille silloin, kun se tilanne on jo aivan järkyttävä, et elää kriisivaihetta. Joskus tuntuu, et jos on hirveen hektinen työtilanne, et virkoja ei ole saatu täytettyä tai lomakaudet pyörii eikä ole sijaisia, niin se on sellasta tulipalojen sammuttamista, et ne pahimmat tilanteet pystytään vaan työskentelemään läpi.”

Suurien asiakasmäärien ja yhdelle asiakkaalle jäävän ajan vähyden ohella esiin tuli myös mahdollisuuksia toimia niukoista resursseista huolimatta.

Eeva: ” Resurssit vaikuttaa tietenki siihen, että kun on kiire ja paljon työtä niin ei ehdi syventyä jokaisen tarinaan niin paljon kuin haluaisi. Ei pysty auttamaan niin syvällisesti kaikkia kuin tietenkin haluaisi, et se varmaan vaikuttaa siihen, et onko ne menetelmät sellasia kuin haluisin, mut kyllä mä oon saanu kehittää mun työtä siihen suuntaan, et on pystytty huomioida traumapuolta myös.”

Liisa toi esiin tapauksen, jossa hän oli ollut työparinsa kanssa koululta tehtyjen lastensuojeluilmoitusten myötä verkostotapaamisessa, jossa oli paikalla lasten äiti, sosiaalityön harjoittelija ja koulun henkilökuntaa. Tapaaminen ei sujunut hyvin, äiti koki lasten olevan silmätikkuina ja ilmoitusten turhia. Liisa koki liian suurella joukolla kokoontumisen estävän yhteistyötä äidin kanssa.

Liisa: ” Sovin hyvin pikasesti viikon päähän uuden ajan, ensimmäisen vapaan ajan ja tapasin häntä pitkästi, yksin (...). Koin että häntä piti lähestyä, että ihan rauhallinen, että ei menty heti asiaan, tehtiin tuttavuutta aika pitkäänkin, jutusteltiin kaikenlaista. Sit sieltä alko tullakin paljon tarinaa, isoja traumoja, sotatraumoja, ja mitä se elämä on ollu sen jälkeen Suomessa ja mikä se on se elämäntilanne tällä hetkellä ja miten

onnellinen hän on tällä hetkellä. Päästiin tosi hyvään yhteistyösuhteeseen sillä, että annettiin aikaa.”

Ammattilaisten tarkastelua trauman ja asiakkaan palveluissa toimimisen kiinnittymiskohdista voi lähestyä esimerkiksi Levensonin (2017) pohdinnan kautta. Hän on esittänyt, että sosiaalipalveluiden alistavat piirteet aiheuttavat, että marginalisoidut asiakkaat suhtautuvat epäluuloisesti palveluihin ja niissä kohtaamiinsa auktoriteettiasemassa oleviin työntekijöihin. Auttamistyötä tekevien olisi Levensonin mukaan hyvä tarkastella tätä normaalina suojelureaktiona tilanteessa, jossa yksilö kokee olonsa haavoittuvaksi. Traumainformoidulla työotteella varustettuna auttamistyössä voidaan käyttää erilaisia linssejä sen tarkastelemiseksi, että asiakkaan käytöksen takana saattaa olla aiempi traumaattinen kokemus. (Levenson 2017, 107.) Tämä saattaa päteä myös Liisan esimerkissä.

5.4.4 Osaamisen henkilöityminen

Osana palveluiden pirstaleisuutta ja niiden saamisen vaikeutta näyttäytyi ammattilaisten osaamisen henkilöityminen ja osaamisen liian suuri vaihtelu ammattilaisten kesken. Kirsi esimerkiksi kertoi asiakkaasta, joka halusi apua viiltelyn lopettamiseen.

Kirsi: ” (...) Oli koittanu psykiatriselle sairaanhoitajalle tästä puhua, niin hän koki, että ei uskaltanu sanoa koko viiltely- sanaa ääneen, (...) että ei luottanu siihen työntekijään. Niin sit me sovittiin, et kun olin perehtynyt siihen viiltelyn omahoitoon, niin alettiin käydä sitä läpi, niin hän koki, että kun sitä kävi tutun työntekijän kanssa ja asiasta puhuttiin sen oikealla nimellä, niin hän sai siitä apua.”

Kirsin esimerkki tuo esiin asiakkaiden tarpeen tavata itselleen tuttuja työntekijöitä, joille omista vaikeistakin asioista pystyy kertomaan. Myös Eija toi esiin tilanteen, jossa terveydenhoidon ammattilaisten osaamisen henkilöityminen näyttäytyi haasteena palvelun tasaiselle laadulle.

Eija: ” Se on kauheen karua, mutta valitettavasti edelleenkin tänä päivänä on, että se on ihan henkilöstä kiinni, kenelle se asiakas ohjautuu. Oon törmännyt edelleen.. Esimerkiksi päivystyksessä keskussairaalla yhteistyöpalaverissa, että psykiatrinen sairaanhoitaja sanoo, että ei kuulu heille. Että jos on ollut kuolemantapaus, että ei kuulu meille, että en lähde työpariksi. Tulee olo, että hyvänen aika jos ei psykiatrinen sairaanhoitaja pysty ottamaan puolison menettänyttä asiakasta vastaan, niin kuka sen pystyy. Että se heitetään meille, että se on teidän homma, mikä on ihan hurjaa. Sitten kun siellä on toinen henkilö, niin automaattisesti hän ottaa. Ammattilaisissa on eroja, että kuka kykenee ottamaan vastaan ja työskentelemään. (...) Asiakkaan pitäisi saada saman laatuista palvelua, riippumatta kuka siellä on vastassa. (...)”

Myös sosiaalityöntekijöiden välillä oli huomattu eroja traumaa koskevassa ymmärryksessä. Työntekijöiden keskuudessa ilmenevät erot trauman huomioimisessa nähtiin haasteellisina.

Tiina: ” Se vaihtelee tosi paljon ja se on se epäkohta. Sosiaalityötä kun tehdään, niin lähtötaso pitäis olla parempi, ettei sen näin paljon vaihtelis, koska se on aina se todennäköisyys traumalle on tosi iso.”

Veera: ” Se riippuu vähän aina sitten kun mä lähden tekemään verkostotyötä, niin se riippuu vähän että miten asiat halutaan ymmärtää ja ottaa vastaan, että ei se aina ihan helppookaa ole. Joskus se on vähän työntekijöistäkin joskus kiinni. Jotkut ymmärtää paremmin ja joittenkin kanssa tehdään aika paljon töitäkin että se asia saadaan sillain.. Syntyy se yhteinen ymmärrys ja linja, että miten lähdetään toimii tän perheen kohdalla. ”

5.4.5 Traumaymmärrys palveluiden näkökulmasta

Trauman ja sen vaikutusten hahmottaminen palveluiden näkökulmasta tuli esiin haastatteluissa usein. Trauman oireiden tunnistamattomuus nähtiin koko palvelujärjestelmää koskevana heikkoutena.

Sanna: ” (...) Se että tunnistais ne trauman oireet ja niiden merkityksen asiakkaan käyttäytymiseen. Tää on se klikki mikä näkyy palvelujärjestelmässä, että ei tunnisteta. Se asiakkaan kohtaaminen ja ymmärrys tästä asiasta olis mielettömän tärkeä.”

Moni peräänkuulutti turvallisten kohtaamisen paikkojen luomista asiakkaille. Tärkeänä pidettiin huomioida, miten asiakas kokee palvelut ja kohtaamistilanteen.

Veera: ” (...) se tarvii ensin olla turvallinen tila asiakkaalla, että jonkinmoinen suhde siinä, semmonen luottamus, että hän voi joko oma-alotteisesti ottaa trauma-kokemuksia puheeksi, mutta sitten tarvii semmosta kokemusta itte, että osaa itse kysyä niistä. Että ei jätetä kysymättä sitä asiaa, koska se avaa paljon ja selittää monta asiaa, ja kertoo tuen tarpeesta kun osataan myös kysyä asiakkaalta.”

Julia: ” (...) se luottamus on siinä mikä ailahtelee aika paljon ja on pienestä kii millon se luottamuksellinen suhde katkeaa jos tt odottaa liikaa tai vaatii liikaa. Ja pitää olla hirveen turvallinen se suhde. Asiakas voi aika haastavastikin käyttäytyä välillä ja työntekijänä pitää välillä luovia aika paljon mut olla jämäkkäkin.”

Asiakkaille haluttiin luoda tilaisuuksia kertoa traumasta. Eija kertoi pyrkineensä palvelutarpeen arviointia tehdessään asiakkaan henkilöhistorian ja laajemman kartoituksen tekemiseen, mikä mahdollisti kipeidenkin asioiden esiin nostamisen.

Eija: ” Kuuntelu, läsnä oleva kohtaaminen, jonka kautta saa luotua luottamuksen asiakkaaseen, se antaa mahdollisuuden asiakkaalle kertoa traumaattisista tilanteista.”

Eija: ” (...) Monta kertaa kävi niin, että asiakas oli tarjonnut sitä asiaa terveydenhuollon puolelle, joku traumatilanne ja sitä ei ole noteerattu siellä. Oli hoidettu se oire, mutta ei sitä taustaa siellä, sitä syyjuurta. Jos ei tosiaankaan kukaan ole kysynyt sitä, niin näen että ois hyvin helppo ja matala kynnyks palvelutarpeen arvioinnissa kysyä, antaa sille asiakkaalle mahdollisuus, että hei mitä sä ajattelet. Kyllä meillä täytyy olla työvälit ja keinot ottaa vastaa tätä puolta.”

Myös sen pohtiminen, mitä asiakkaalta voi hänen tilanteessaan vaatia ja odottaa, tuli esiin.

Asiakkaan rajojen pohtiminen ja joustava toimiminen asiakkaan suuntaan olivat asioita, joilla pyrittiin huomioimaan asiakkaan voimavaroja ja oikeutta olla puhumatta vaikeasta asiasta.

Julia: ” (...) silleen että huomioi sen, mihin asiakas mahdollisesti kykenee tai mitkä on ne rajat missä hän pystyy toimimaan ja (...) joissain tilanteissa, jos asiakas ei pysty lähteä kotoa, niin käydään kotikäynnillä, et huomioidaan mihin se asiakas pystyy. Et toimitaan joustavasti sen puitteissa, miten pystyy. Rauhallisesti ja antaa enemmän aikaa, pyrkii aktiivisesti synnyttämään luottamusta.”

Kirsi: ” (...) pitää olla herkällä korvalla, kuulostella et missä menee asiakkaan kipuraja. Et voidaan puhua sensitiivisten asioiden puheeksi ottamisesta ja asiakkaaltakin kysyä, et onks tää sellanen aihe, et pystyt tästä puhua ja että itse ja asiakkaan on hyvä tiedostaa, että kaikesta ei pysty puhua, ja et voi suoraan sanoakin, että ei pysty jatkamaan ja et voi tarvittaessa palata siihen myöhemmin.”

Nämä ovat yhteneväisiä sen kanssa, mitä Levenon (2017) kirjoittaa siitä, että asiakkaan on hyvä antaa edetä omassa tahdissaan ja arvioida työntekijän luotettavuutta. Hän painottaa, että traumatisoituneen asiakkaan kohdalla on tärkeää, että asiakas saa tehdä päätöksiä siitä, mitä häntä koskevissa asioissa tapahtuu ja milloin. (Levenson 2017, 108.)

Muutama haastateltava pohti myös kriittisesti sosiaalipalveluiden käytänteiden mahdollista vahingoittavaa ja traumatisoivaa luonnetta.

Tanja: ” (...) pidän esimerkiksi biologisten vanhempien kanssa työskentelyä ihan äärimmäisen tärkeänä. (...) onhan jo huostaanotto jo sinänsä ilmiönä ja tapahtumana trauma sekä lapselle, että biologisille vanhemmille niin..(...)”

Sanna: ” (...) edelleen järjestelmässä on sellasia tiettyjä uskomuksia mitkä osittain ohjaa sitä työskentelyä. Jotenki se, että jos puhun väkivalta- näkökulmasta, niin jos on esimerkiksi vainottu, niin ei voi laittaa saman pöydän ääreen sitä vainoajaa ja vainon kohdetta, koska se lietsoo sitä vainoa lisää. Tai nämä kuuluisat lauseet, että ”yhdessä pitää sopia” esimerkiksi lapseen liittyvistä asioista. Jos on lähisuhdeväkivaltaa, niin silloin ei voi sopia yhdessä asioista, koska se valtasuhde ei ole tasa-arvonen heidän välisessä suhteessa. Ei se väkivallan uhri pysty sanoa sille tekijälle sitä omaa mielipidettä kun se pelkää. Se ymmärrys näistä ilmiöistä osittain puuttuu (...)”

Myös palveluissa kohdattavat asenteet ja oletukset nousivat esiin muutamissa haastatteluissa. Asiakkaille haluttiin turvata mahdollisuus tulla kuulluksi ilman häpeää ja syyllistämistä, niin että mahdollisesti traumaattisista elämäntilanteista uskaltaa kertoa palveluissa.

Tanja: ” Myös se, että jos sanoo jollekin että ”minä olisin lähtenyt heti” (väkivaltaisesta suhteesta). Niin ei ole aina niin helppoa. (...) Siihenhän liittyy semmosia riippuvuussuhteita, näitä normaalisuuskäsityksiä. Jos semmosesta epänormaalista tai ainakin tavallisuudesta poikkeavasta tuleekin normaalia, niin ei se olekaan niin, että siitä on niin helppoa lähteä heti.”

Sanna: ” Silläkin on merkitystä, että miten sukupuoliroolit huomioidaan työskentelyssä. Edelleen jos on miespuolinen ja kohdannut väkivaltaa, niin palvelujärjestelmässä tunnistaminen on vielä heikompaa, tai avun saanti. Ne on tosi surkeassa asemassa, jotenki ohitetaan ihan täysin. Jotenkin sekin huomioitais, että nämä ilmiöt ei ole sukupuoliroolisdonnaaisia tai sukupuolesta kiinni.”

Tässä ensimmäisessä tulosluvussa olen pyrkinyt vastaamaan siihen, miten sosiaalityöntekijät jäsentävät asiakkaan trauma ja sen vaikutusta asiakastyöhön. Lähestyin asiaa neljän pääteeman kautta, jotka olivat trauman hahmottaminen, sosiaaliset ongelmat, ylisukupolvisuus sekä palveluiden joustamattomuus. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluista välittyi monipuolinen trauman ja sen seurausten pohtiminen. Trauman ilmiön lisäksi ylisukupolvisuuden ja väkivallan ilmiöitä ja niiden seurauksia tunnettiin vastausten perusteella hyvin. Trauman havainnointi asiakastyössä ilmenevänä oli monipuolista ja haastateltavat kokivat, että palveluissa ja niiden järjestämisen tavoissa on paljon kehitettävää trauman huomioimisen edistämiseksi.

6 Sosiaalityöntekijän ammatillinen toimijuus trauman kohtaamisessa

Tässä toisessa tulosluvussa pyrin vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseeni, eli siihen, miten trauman kohtaaminen asiakastyössä vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen.

Tuon esiin minkälaisia ammatilliseen toimijuuteen liittyviä teemoja sosiaalityöntekijöiden puheessa esiintyy asiakkaan trauman ja sen ilmenemisen kontekstissa. Ammatillisen toimijuuden tulosten hahmottamisessa hyödynsin Katja Vähäsantasen, Susanna Paloniemen, Päivi Hökän & Anneli Eteläpellon (2017a) Toimijuutta edistävään työssä oppimiseen: Prosessit, kriittiset edellytykset ja tulokset- hankkeen loppuraportissa esiteltyä ammatillisen toimijuuden ulottuvuuksien määritelmää. Kyseisen määritelmän mukaan ammatillinen toimijuus käsittää kolme ulottuvuutta, jotka ovat *vaikuttaminen työssä, työkäytäntöjen kehittäminen* sekä *ammattillisen identiteetin neuvottelu* (Vähäsantanen ym. 2017b, 14.) Kunkin teeman yhteydessä perustelen ammatillista toimijuutta ja sosiaalityötä käsittelevän tutkimuskirjallisuuden avulla, miksi kyseinen teema edustaa mielestäni työssä vaikuttamista, työkäytäntöjen kehittämistä tai ammatillisen identiteetin neuvottelua.

6.1 Työkäytäntöjen kehittäminen

Työkäytäntöjen kehittämistä koskevat aineiston alakategoriat ovat työssä oppiminen ja ammatillinen yhteistyö, sosiaalityön käytäntökeskeisyys sekä traumaymmärryksen yhteys työhyvinvointiin. Vähäsantasen ym. (2017b, 28) tutkimuksessa osoitettiin, että ammatillisen toimijuuden ulottuvuudet ovat erillisiä työssä oppimisesta ja emotionaalisesti mielekkäästä työstä, vaikka ne liittyvätkin toisiinsa. Toisin kuin Vähäsantasen ja kumppaneiden rakentamassa ammatillisen toimijuuden kolmijaossa, sijoittuvat työhyvinvointi ja työssä oppiminen tuloksissani osaksi työkäytäntöjen kehittämistä. Perustelen tätä sillä, että keräämässäni haastatteluaineistossa sekä työhyvinvoinnin, että työssä oppimisen kysymykset kiinnittyvät tiiviisti työkäytäntöjen kehittämiseen.

6.1.1 Työssä oppiminen ja ammatillinen yhteistyö

Työssä, työyhteisössä ja kollegoilta oppiminen piirtyi aineistossa esiin merkittävänä asiana traumatiedon ja -ymmärryksen kartuttamisessa.

Tiina: ” Oon ollu työpaikoissa, joissa kaikilla ollu vankka pohjakoulutus, ja silloin se pohdinta on ollu todella hyvää, ja siitä on saanu hyviä vinkkejä, ja on ollu itellä varmempi olo työntekijänä.”

Julia: ” Sit ollu yks henkilöstön toivoma kolmipäiväinen traumakoulutus kun sitä oli.. Niin paljon kohdattiin ja haluttiin lisätietoo. (...) Ja tietysti työkokemus ja peilaa sitä niihin tietoon mitä on luku. Kollegoiden kautta kans tietysti oppinu ja konsultoinu.”

Työssä oppiminen kiinnittyi usein käytännön tilanteisiin, joihin jouduttiin usein myös ilman riittävää valmistautumista, jolloin työssä oppiminen näyttäytyy jopa pakollisena työtehtävistä selviämisen kannalta.

Tanja: ” Se on hirveen harmi, että.. Mä koen, että vaan näitten asioiden kohtaamisen myötä, työkokemuksen myötä tulee itelle semmosia itse kehitettyjä valmiuksia, jotka kai ne jokainen meistä vähän räätälöi sitä, miten kohtaa, miten käyttää jotain menetelmiä.”

Eija: ” Se (tieto vaikeiden ja yllättävien asioiden kohtaamisesta) ei tule kuitenkaan siellä opinnoissa, mistä ne ihmiset saa sen opinnon, sen tiedon? Se on vaan, että kylmään veteen ja syvään päätyyn ja töihin. Näinhän se menee. Toivottavasti tähän tulee muutosta.”

Liisa: ” Käytännössä vaan joutuu kylmään veteen ja katotaan sit miten selviää. (...) Muistan kun olin ekaa kesää töissä ja piti yhden isän kanssa ottaa (...) piti ottaa puheeksi ilmotus, jossa oli epäilty isää lapsensa seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Sekin oli sellanen tilanne, että piti ite parikymppisenä keksiä, että miten otan tän esiin fiksumi. (...) Tuntuu että sen työn oppii varsinaisesti, kun sitä tekee.”

Yllä kuvatun kaltaiset tilanteet eivät anna kuvaa siitä, että työntekijöiden ammatillista toimijuutta tuettaisiin oppimisen ja kehittymisen kannalta parhaalla mahdollisella tavalla, mikä himmentää työyhteisön ja organisaation yleisiä mahdollisuuksia kehittyä ja toimia hyvin. (Paloniemi ym. 2017, 68–69.)

Tanja kertoi asiakastilanteesta, joka oli ollut traumaattinen sekä hänelle, että työparille. Tanja koki oppineensa paljon siitä, miten pakolaistyön yhteydessä traumakoulutusta saanut työpari toimi tilanteessa. Kokeneilta työtovereilta saatu oppi ja reflektiivinen keskustelu työyhteisössä tuli esiin useissa muissakin haastatteluissa.

Sanna: ” Täällä on aivan huippuporukka ja valtava osaaminen. Se on ihana, kun ihmiset auttaa toisiaan, jos on vaikea tai monimutkainen tilanne, tai haluaa pohtia jotakin keissii joltakin osin, niin aina löytyy korvat ja vai mennä toisen luokse miettimään asioita ja miten siinä kannattais tehdä.”

Björkenheim (2018, 158) on todennut omassa tutkimuksessaan, että sosiaalityöntekijät kokevat kollegoiden ja työyhteisön jäsenten kanssa keskustelemisen tukevan ongelmanratkaisua, ja että itsellä olevaa tietoa jaetaan mieluusti toisten sitä tarvitessa. Yllä olevat esimerkit ovat linjassa Björkenheimin esittämän havainnon kanssa.

Kollegoiden kanssa käytävän reflektoinnin lisäksi puhetta työssä oppimisesta ilmeni myös moniammatillisen yhteistyön, lisäkoulutuksen ja uuden näkökulman kautta pohtimisen yhteydessä.

Jonna: ” Kyllä se tärkein on ehkä se koulutus mitä saa, ja refleктоiva työote ja keskustelu työparien kanssa. Itellä on ollut ihana mahdollisuus, että samassa työyhteisössä on työskennellyt traumaterapeutti, joka on psykologi, niin on saanut peilata niitä omia ajatuksia, että onko käsittänyt asioita oikein. Se on vahvistanut sitä paljon.”

Tiina: ”(...) ja toki sen kokemuksen jakaminen moniammatillisesti, kun puhuu jonkun psykiatrin tai psykologin kanssa, niin kyllähän siinä aina saa lihaa luiden ympärille.

Jonna: ”Tietysti on työvuosien aikana kertynyt työstä sitä osaamista, mutta ehkä vasta 2-3 viimesintä vuotta saanu ihan semmosta koulutusta ja sit ehkä kun heränny siihen, että alkaa tiedostaa näitä trauman vaikutuksia, niin ehkä myös on syntynyt sitä osaamista sitä kautta ja sitä tietoa ja tietoisuutta.”

Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että virallisempien palaverien lisäksi työyhteisöissä tavataan myös epävirallisemmin työn arjessa, mikä mahdollistaa työhön liittyvän dialogin käymistä ja tiedon rakentumista. Tämä pätee ainakin useita sosiaalityöntekijöitä käsittävissä toimipisteissä. Muiden ammattien edustajien kanssa keskusteleminen ei mahdollista sosiaalityöntekijöiden keskinäistä pohdintaa, mutta antaa mahdollisuuksia toisenlaisen tiedon kerryttämiseen. (Björkenheim 2018, 157.) Kykyä olla reflektiivinen toimija rajoittaa Hoggetin (2001) mukaan usein vaikeudet, jotka kumpuavat omista peloista ja ahdistuksista. Esimerkiksi järkyttävän tapahtuman jälkeen koko asian pohtiminen voi olla mahdotonta. (Hogget 2001, 42.) Tämän tutkielman aiheen huomioiden tämä on hyvä muistaa.

6.1.2 Sosiaalityön käytäntökeskeisyys

Käytäntökeskeisyys näyttäytyi asiana, joka hidasti trauman huomioimisen mahdollisuuksia sosiaalityön arjessa. Aineiston valossa ei voi väittää, että haastateltavat olisivat varsinaisesti kyseenalaistaneet käytäntökeskeisiä työtapoja, mutta niiden nähtiin paikoitellen olevan esteenä trauman kysymyksiin kiinni pääsemisessä. Tämä näkyi puheena siitä, että työn orientaatio on muualla kuin traumausten puheeksi ottamisessa, tai tämän mahdollistavien tilanteiden mahdollistamisessa.

Tanja: ” Sosiaalityössä haetaan varmaan enemmän sellasia ratkaisuja. Niitä traumojahan ei varsinaisesti käsitellä, vaan ne johtaa tiettyihin ongelmiin, joihin pitää löytää jotain apuja. Tottahan toki, jos puhutaan vaikka traumoihin terapeuttisesta työotteesta, mikä ei tietenkään ole mitään terapiaa, eikä sitä missään nimessä tule sotkea siihen. (...)”

Liisa: ” (...) Liittyy ehkä siihen, että miten syvälle voidaan mennä niihin problematiikan taustoihin mitä asiakkailta on. Arkisessa työssä tuntuu keskittyvän pitkälti siihen, että mitä tapahtui ja kuka teki mitä (...)”

Käytännön ratkaisuihin keskittyvät toimenpiteet ja työorientaatiot piirtyivät esiin resursseihin kiinnittyvänä asiana, jolloin käytännön asioihin keskittyminen asettui etusijalle sosiaalityön arjessa tavalla, joka jätti vähän tilaa muunlaisille työn orientaatioille, kuten psykososiaalisen tuen tarjoamiselle. Tämä näyttäytyi aineistossa haluna muuttaa käytäntökeskeisiä työkäytänteitä.

Kirsi: ” (...) Kyllä sitä huomaa joskus, että joillain työntekijöillä on, en tiää mistä se johtuu, mut sellanen halki, poikki ja pinoon ajattelu, et vaikka asiakas tuottaa kauheesti tuen tarvetta mut koitetaan kauheen nopeella temmolla hoitamaan asiat pois alta ja johonki kuntouttavaan työtoimintaan, ettei tarvi niinku ite lähtee syvemmin työskentelemään asiakaan kanssa. Et onko se sit jotain semmosta, että ei nähä siellä takana enempää tuen tarvetta vaan nopeella tahilla järjestetään se välttämätön et (...)”

Käytäntökeskeisyyttä pohtivat esimerkit sopivat yhteen Knightin (2015) esittämän havainnon kanssa. Knight on todennut, että traumaa kokeneita kohdataan usein palveluissa, joissa työn fokus on nykyhetken elämässä näkyvissä haasteissa, eikä taustalla vaikuttavissa trauman kokemuksissa. Tässä yhteydessä Knight on havainnoinut, että tällaisissa palveluissa työntekijät kokevat epämukavuutta siitä, että pystyvät auttamaan ”vain” käytännön asioissa. Käytännön asioiden sujuvuus on kuitenkin osa kokonaisuutta ja todellisuutta, jossa asiakas elää, ja käytännön asioissa avun saaminen voi olla kokonaisuuden kannalta merkityksellistä. (Knight 2015, 25, 28.)

6.1.3 Traumaymmärryksen yhteys työhyvinvointiin

Työhyvinvointi tai siihen liitettävissä olevat asiat nousivat haastatteluissa vahvasti esiin. Yhteensä yhdeksässä haastattelussa puhuttiin työhyvinvointiin ja työssä jaksamiseen kiinnittyvistä asioista. Tällaisia olivat esimerkiksi psyykkinen kuormitus, joka aiheutuu asiakkaiden traumaattisten kokemusten kohtaamisesta, työohjauksen ja työn reflektoinnin tärkeys sekä se, että omassa henkilökohtaisessa elämässä on työssä jaksamista tukevia voimavaroja.

Veera: ”No työntekijänähän se on aika kuormittavaa. Siinä täytyy ymmärtää se, että kun kuulet asiakkaan traumakokemuksia, niin siinä on sijaistraumatisoitumisen riski. Eli työntekijän hyvinvoinnista ja omasta psyykkisestä hyvinvoinnista täytyy pystyä huolehtia. Ja mähän oon käynyt omaa terapiaa, joka tukee työssä, mutta sehän ois kaikille sosiaalityöntekijöille jo ihan työn puolesta, jotka kokee tällästä, niin tosi tärkeää, että saa riittävän oman psyykkisen tuen, koska traumatyö on hyvin kuormittavaa työntekijälle.”

Sanna: ”Mitä kauemmin näitä töitä tekee, niin sitä enemmän tulee asioita mistä ei halua yksityiskohtia tietää. (...) ymmärrys siitä, että tähän oikeasti vaikuttaa minuun ihmisenä ja miten jaksan muita ihmisiä ja miten sosiaalinen olen. Seuraukset on ollut sillä tavalla näkyvissä omassa elämässä, kun on pitkään näitä hommia tehnyt. (...) tämä liittyy myös tähän keskusteluun mitä työpaikalla paljon käydään, että se ymmärrys siitä on kaikilla työntekijällä, että tällä on seurauksia.”

Tunnekuormitus traumatisoitujen ihmisten äärellä työskentelemisen seurauksena voi vaikuttaa auttamistyössä toimivan jaksamiseen niin työssä kuin vapaalla, ja heijastua myös heidän läheisiinsä. Tämä on erityinen haaste silloin, kun auttamistyössä kohdataan toistuvasti traumaattisia tapahtumia. (Courtois & Gold 2009, 17.) Aiemmassa tutkimuksessa on todettu traumaa kokeneiden asiakkaiden parissa työskentelemisen aiheuttavan sosiaalityöntekijöille myötätuntouupumusta, työperäistä stressiä, mutta altistavan myös asiakkaan aggressiiviselle käyttäytymiselle ja työyhteisön sisäiselle eripuraisuudelle. (Joseph & Murphy 2014, 1102.) Näistä kahta jälkimmäistä ei tässä aineistossa tullut esiin.

Työnohjaus tuotiin esiin merkittävänä tekijänä niin raskaiden työssä kohdattujen asioiden reflektoinnin mahdollistajana, kuin trauman ilmiön pohtimisen ja siitä oppimisen paikkana.

Tiina: ” Iso juttu on se, että ylipäänsä työnohjauksessa tai tiimeissä tai muuten on hirveen tärkeitä, että pääsee puhumaan asiakkaiden tilanteita auki. Yksin kun niitä pohtii, niin se voi olla aikamoista eikä ehkä saa siihen sellasta varmuutta, että mistä tässä on kyse ja voi olla ahdistavaakin, koska tosiaan ne asiakkaiden omat kokemukset ja.. ihmisiä sosiaalityöntekijätkin on. Monet asiat voi tarttua ja tuntua jopa ahdistavilta (...) jos on jotain todella erikoista oireilua tai käytöstä tai järjettömältä tuntuvia tapahtumia tai jotain toistuvia juttuja, joista ei saa kiinni, että mulla on tästä tosi erikoinen olo. Siinä mielessä koen, että on tosi olennaista ja ihan perusjuttuja pitäis olla, että tiimissä ois yhteinen ymmärrys saman työpaikan kollegoilla, että mitä se trauma saattaa aiheuttaa tai miten se saattaa ilmentyä.”

Kokemuksia oli myös siitä, että riittävää työnohjausta ja psyykkistä tukea ei saa työssä koettujen haastavien tilanteiden yhteydessä. Tämä on aiemman tutkimuksen perusteella vahvasti työhyvinvointia syövä tekijä, sillä sosiaalityöstä nouseviksi kuormitustekijöiksi on tunnistettu asiakkaiden ongelmien vaikeus ja niihin vastaamisen rajalliset keinot (Salo & Rantonen 2016, 25).

Tanja kertoi pitkällisestä työskentelystä hyvin vaikeassa tilanteessa olleen perheen kanssa ja tähän liittyneestä uuvuttavasta huostaanottoprosessista, jonka hoitamisessa ja jälkipuinnissa hän oli jäänyt yksin.

Tanja: ” (...) kun on joutunut kohtaamaan ihmisiä, joilla on tosi pahoja traumoja. Nehän on usein sellasia hallitsemattomia tilanteita, niin sen tilanteen purkaminen sitte jonkun kanssa, oli se sitten työnohjaus tai esimies tai jonkin sortin kriisiapu. Kerroin siitä huostaanotosta, olisin varmaan kaivannut siihen hetkeen sellasta yksilötyönohjausta. Se on semmonen hetki työuralla, jota en unohda ikinä. Mun oli hirvittävän paha olla. (...) Joo, se on jäänyt kuormaksi, että miksi jäin niin yksin. (...) ”

Riittämätön psyykkinen tuki työnantajan taholta, työparityöskentelyn ja työnohjauksen vähyys sekä jatkuva raskaiden asioiden äärellä toimiminen lastensuojelussa oli lopulta saanut Tanjan siirtymään pois kunnallisesta työstä. Haastatteluaineistosta on mahdollista löytää viitteitä aiemman tutkimuksen esiin tuomiin huomioihin siitä, että asiakkaiden traumaattisten kokemusten toistuva kohtaaminen, sijaistraumatisoituminen sekä ilman riittävää psyykkistä tukea jääminen voivat olla syitä työntekijöiden vaihtuvuudelle lastensuojelussa. (Yliruka ym. 2020). Tiina näki tämän kiinnittyvän myös tarpeellisen lisäkoulutuksen puutteeseen.

Tiina: ” (...) trauman kohtaaminen, mitä se ihan fyysisesti aiheuttaa työntekijöille, fyysisisiä reaktioita ja miten se voi vaikuttaa psyykkiseen hyvinvointiin. (...) Asia mitä olen paljon miettiny, että mikä estää siinä sen ymmärtämisessä ja tiedon kartuttamisessa ja kokemuksessa, niin sosiaalityössä kohdataan niin vaikeita asioita, että se vaikuttaa työntekijöihin ja voi vaikuttaa monella tavalla jaksamiseenkin, jos sä et tunnista niitä juttuja itessäs mitä ne kohtaukset voi sulle tehdä. Pitkässä linjassa uskon, että se on yks tekijä siihen, että työntekijöiden vaihtuvuus on suuri. (...) Työpaikoilla ei riittävästi tarjota sellasta koulutusta, mikä ois todella tarpeen työntekijöille. ”

Omien voimavarojen tarkastelu ja tunnistaminen, sekä omien kipukohtien käsitteleminen olivat muutaman haastateltavan pohdinnoissa läsnä.

Siiri: ” (...) jokaisen mietittävä se, että onko omassa elämässä jotain kipukohtia, että pystyy ottaa sellasta traumakoulutusta vastaan, että se voi tietysti olla yks mikä pitää jokaisen henkilökohtaisesti miettiä (...) myös sekin kun on paljon töitä, liian paljon töitä, niin se jaksaminenkin vielä siinä vaikka ei oliskaan omia traumoja tai muita vastaavia käsittelemättöminä niin sekin on iso asia, että.. Miten sitten jaksaa töissä noin muuten ja sitten vielä tollasia isoja juttuja (...) ”

Eija: ” Oman elämänhistorian tunnistaminen ja läpi käyminen ja niistä heräävien tunteiden tunnistaminen ja ymmärtäminen on varmasti tuonut sitä omaa osaamista ja asennetta ja aitoa kohtaamista ja sitä läsnäoloa näiden henkilöiden tapaamiseen, joilla

on ollut traumoja. (...) että niiden puute, jos ei kykene tunnistamaan edes omassa elämässä niitä asioita niin miten kykenee tunnistamaan niitä asiakkaan tilanteessa?”

Tunnekuormitus, emotionaalinen stressi, uhkatilanteille altistuminen ja sijaistraumatisoituminen on todettu sosiaalityölle tyypillisiksi ja voimavaroja vieviksi tekijöiksi. Työssä jaksamista tukeviksi tekijöiksi on nimetty esimerkiksi riittävä perehdytys uran alkupuolella, tiimi- ja parityöskentely. (Yliruka ym. 2020). Ruotsissa on kiinnitetty huomiota siihen, että sosiaalityöntekijöiden lähteminen organisaatioista on korkeaa, uusien työntekijöiden rekrytoiminen vaikeaa ja yksittäisen työntekijän työkuorma entistä suurempi. Vaikka sosiaalityöntekijät on useissa kansallisissa raporteissa tunnistettu haavoittuvassa asemassa oleviksi ja laajasti stressiperäisiä häiriöitä poteviksi, sosiaalityöntekijöiden työoloista ei ole tehty paljoa tutkimusta. (Tham 2007, 1227)

Tiina toi esiin myös havainnon siitä, että sosiaalityöntekijän roolissa voi joutua kannattelemaan toisen ammattiryhmän edustajan taakkaa vastaanottamalla tämän huolta ja tuskaa voimakkaasti traumatisoituneen henkilön kanssa työskentelemisestä.

Tiina: ”(...) se herättää niin voimakkaita tuntemuksia ihan kehollisesti ja sellasta intuitiota, et nyt täs on jotain tosi pahasti, et mikä tässä nyt on. Huomaa itseasiassa, että ne asiakkaan tarpeet saattaa tulla sen toisen ammattilaisen vuodatuksen ja jopa ahdistuksenkin kautta. (...) siinä pitää aina olla ammattilainen, että kenen tuskasta tässä on kyse. Mistä tässä nyt on oikeastaan kyse, että ne herättää niin paljon ihmisissä erilaisia reaktioita (...).”

Näen tämän kiinnittyvän siihen, että sosiaalityöntekijöillä on usein rooli, jossa eri tahojen tietoja ja yhteydenottoja kerätään yhteen asiakkaan asioiden järjestämiseksi. Tiina painotti esimerkkinsä yhteydessä näkemystä siitä, että tieto ja ymmärrys traumasta ja sen ilmenemisen tavoista tuovat rauhaa ja uusia näkökulmia monimutkaisten tilanteiden hahmottamiseen. Aiemmassa tutkimuksessa (Knight 2015) on todettu, että järkyttävistä kokemuksista kuuleminen voi aiheuttaa kuulijassa erilaisia reaktioita, jotka eivät aina ole sellaisia, jotka tukevat kertojaa. Epäuskoinen tai välttelevä suhtautuminen, ja toisaalta liiallinen samaistuminen tai pelastushenkinen suhtautuminen ovat esimerkkejä tällaisesta. Nämä ovat myös tekijöitä, jotka voivat uuvuttaa työntekijää, ja joista olisi hyvä keskustella työyhteisössä. Työyhteisön kulttuurin ja esihenkilöiden asenteen tulisi tukea erilaisten sijaistraumatisoitumisen ilmenemismuotojen käsittelyä ja normalisoimista. (Knight 2015, 33.)

6.2 Ammatillisen identiteetin neuvottelu

Eteläpelto ym. (2017) kuvaavat toimijuutta toiminnalliseksi prosessiksi, jonka yksi ilmentymä on ammatilliseen identiteettiin liittyvä vaikuttaminen, valintojen tekeminen ja kannan ottaminen. Ammatillisen identiteetin neuvotteluun kuuluvat kysymykset siitä, kuka henkilö on ammatillisena toimijana, mihin kuuluu ammatissa ja millaisia ovat työhön liittyvät sitoumukset koskien tavoitteita, ihanteita ja eettisiä kysymyksiä. (Eteläpelto ym. 2017, 6–7.)

Vähäsantasen ym. (2017b) tutkimuksessa nähtiin vahva yhteys emotionaalisesti mielekkään työn ja ammatillisen identiteetin neuvottelun välillä, mikä piirtyy esiin myös omissa tuloksissani. Toisaalta ammatillisen identiteetin neuvottelun ja työhyvinvoinnin välillä on nähtävillä yhteys tuloksissani, ja tähän tulokseen sopii myös emotionaalisesti mielekkään työn kategoria.

6.2.1 Oma kiinnostus ja arvojen mukaan toimiminen

Vähäsantasen ja kollegoiden (2017b) tutkimuksessa ammatillisen identiteetin neuvottelua tarkasteltiin neljän väittämän kautta. Väittämät koskivat työssä toimimista omien arvojen mukaisesti, ammatillisten tavoitteiden toteuttamista työssä, itseä kiinnostaviin asioihin keskittymistä työssä sekä oman uran edistämistä työssä (mt. 2017b, 23). Omassa haastattelututkimuksessani ammatillisen identiteettiin liittyviä vastauksia tuli erityisesti sosiaalityön asiantuntijuutta koskevan osion kysymykseen sosiaalityön asemasta traumaan nähden, sekä omaa osaamista koskevan osion kysymyksiin koskien oman osaamisen vahvistamista ja vahvistamisen esteitä trauman kontekstissa. Kysymyksieni asettelusta johtuen kaikki haastateltavat puhuivat ammatilliseen identiteettiin liittyvistä asioista.

Yllä mainittu itseä kiinnostaviin asioihin keskittyminen työssä oli aineistossani koodilla oma kiinnostus. Oma kiinnostus trauman ilmiöön perehtymiseen mainittiin kahdeksassa haastattelussa. Oman kiinnostuksen nähtiin näissä maininnoissa olevan ajava voima oman traumaan liittyvän osaamisen vahvistamisessa.

Sanna: ” Ykkösenä oma kiinnostus aihepiiriin ja siihen, mikä merkitys sillä traumatisoitumisella ylipäänsä on asiakkaan kaikkeen mahdolliseen, aivojen kehitykseen ja millaiseksi se ihminen muodostuu ja sen heijastus sen elämään ja valintoihin ja historiaan ja tähän päivään.. Se on kauhean kiehtovaa mitä aivot voi tehdä esimerkiksi sillä, että miten ne suojaa ihmistä vaikeissa tilanteissa. Mutta sitten mikä merkitys sillä on tähän päivään niin se on mielenkiintosta. Kiinnostus ajaa siihen,

että haluaa oppia lisää ja ottaa selvää asiasta. Tykkään lukea alan kirjallisuutta ja haluan koulutautua tietämään enemmän näistä asioista.”

Kiinnostus ja innostus aiheeseen kuultaa Sannan vastauksesta. Aivojen suojausmekanismit ja traumatisoitumisen monimuotoiset vaikutukset ihmisen elämään ja valintoihin näyttäytyvät asioina, joista haastateltava haluaa oppia lisää ymmärtääkseen traumatisoitumisen prosessia.

Julia: ”Oma kiinnostus ja lukeminen. Just tilasin yhden kirjan, (...), et ite perehtyy aiheeseen. Kun lukee jotain iteki niin tulee puhuttua töissä työkavereiden kanssa, et nousee ne teemat esille, kun ite perehtynyt asiaan.”

Oman kiinnostuksen kautta kertynyttä tietoa vietiin myös työyhteisöön ja osaksi keskustelua kollegoiden kanssa, kuten Julian vastauksesta nähdään. Esimerkeistä ilmenee, miten trauma ammatillisen kiinnostuksen kohteena ohjaa ammatillista toimijuutta, tuo tiettyjä painotuksia työyhteisössä käytäviin keskusteluihin ja muovaa osaltaan sosiaalityöntekijän ammatillista identiteettiä (Eteläpelto, Vähäsantanen & Hökkä 2015).

Toisaalta, kuten Siirin vastauksesta voidaan havaita, oma kiinnostus ei riitä osaamisen kehittämiseen, jos tehtävän työn kuorma on huomattava.

Siiri: ” Jos ajatellaan työmäärä, niin voishan sitä vaikka omaehtosestikin vaikka työssä työn ohella lisätä sitä omaa asiantuntijuutta, tai näin mutta.. Työn kuorma on huomattava ja ja.. Sellain ettei enää ainakaan.. Sit kun vielä opiskelee, niin ei enää riitä paukut sellaseen vapaaehtoseen opiskeluun (...)”

Arvojen mukaan toimiminen kiinnittyi vastauksissa esimerkiksi eettiseen vastuuseen. Eettiset kysymykset ovat sosiaalityössä aina läsnä, sillä kuten Anna Metteri (2012) on määritellyt, toisten ihmisten elämän arvioimiseen kiinnittyvän ammattina sosiaalityötä tehdessä tarvitaan ”eettistä tietoisuutta, käytännön viisautta ja suhteellisuudentajua” (Metteri 2012, 214). Arvojen mukaan toimiminen kiinnittyi haastatteluissa osittain siihen, että haluttiin varmistaa asiakkaan saavan kohtaamisen kokemus edes yhdessä palvelussa.

Julia: ” Nää asiakkaat joskus kohtaa negatiivisia asenteita muualla, et mejän tehtävä on huolehtia heidän oikeuksista, et he saa asianmukasta palvelua (...)”

Arvot kiinnittyivät asiakkaan kohtaamiseen myös Tanjan vastauksessa. Hän näki työntekijällä olevan eettinen vastuu siitä, millä tavalla raskaita aiheita koskenut tapaaminen päätetään.

Tanja: ” (...) Niitähän ei tarvi kaikkia aina kerralla puhua. Ne osaa olla yllättävänkin semmosia voimille käyviä kun niistä puhutaan. Aina pitää pystyä päättämään se asiakastilanne sillä tavalla, että se ei jää päälle se pahin asia, vaan siinä voidaan keskustella loppuun myös jotain muuta. En sanokaan siinä, kun ollaan nessut kädessä itkemässä, että hei nyt pitää lopettaa. Tilanteen ja tilan pitää olla ajallisesti ja paikallisesti hallittu. Myös se, että asiakasta ei koskaan voi pakottaa kertomaan siitä, puhumaan.”

Tanjan vastauksessa tulee näkyviin myös eettiseen toimimiseen liittyvä huomio asiakkaan voimavarojen ja mielipiteen huomioimisesta. Asiakkaalla ei katsota olevan velvollisuutta tuoda omia vaikeita kokemuksiaan keskusteluun. Courtois & Gold (2009) muistuttavat, että kaikissa auttamistyön ammateissa pätee eettinen koodisto, jonka pääsanoma on ”do no harm”, jonka voisi suomentaa esimerkiksi ”älä vahingoita”. Courtois & Gold ovat ehdottaneet, että traumatisoitujen yksilöiden kanssa työskenneltäessä sopivan ohjeen voi ajatella olevan ”do no more harm”, eli älä vahingoita enempää. (mt. 2009, 12.) Pyrkimys tämän noudattamiseen näkyi haastateltujen vastauksissa. Asiaa pohdittiin sekä oman osaamisen, että asiakkaan voimavarojen kannalta.

6.2.2 Sosiaalityön asema traumaan nähden

Yksi sosiaalityöntekijän ammattia ja työnkuvaa koskeva lausuma toistui lähes identtisin sanavalinnoin useissa haastatteluissa. Lausuma, jonka kahdeksan sosiaalityöntekijää ilmaisi haastatteluissa oli ”*me ei olla terapeutteja*”, tai variaatio tästä, kuten ”*terapiaahan me ei anneta*”. Haastateltavat tekivät selvän eron sosiaalityöntekijän ja terapeutin ammattien ja toimenkuvan välille, minkä tulkitsen yhdeksi ammatillisen identiteetin neuvottelun muodoksi. Sosiaalityöntekijän asema traumaan nähden määriteltiin muuna, kuin terapeutin tai terapiaa tarjoavan ammattilaisen asemana.

Tanja: ” Tottahan toki, jos puhutaan vaikka traumoihin terapeuttisesta työotteesta, mikä ei tietenkään ole mitään terapiaa, eikä sitä missään nimessä tule sotkea siihen. Sosiaalityöntekijä ei saa ryhtyä terapoimaan, se on vaarallista.”

Eeva: ” En mä mikään traumaterapeutti ole, mutta on sitä tietoa traumatisoitumisesta.”

Toisaalta haastateltavilla oli eriäviä näkemyksiä siitä, kuuluuko jonkinlainen terapeuttinen elementti osaksi sosiaalityötä.

Tiina: ” (...) Jos mietitään ihan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisia ja sit niitä palveluita. Ehkä siihen kohtaamiseen semmonen tietty.. Terapiaahan me ei anneta ja se on ihan oma juttunsa se terapiamaailma, mutta semmonen tietty terapeuttinen kohtaaminen, sen pitäis olla ihan eri tasolla. Se on niin tärkeä juttu siihen alkuun. Joku semmonen terapeuttisen elementin arvostaminen ja huomioiminen enemmän niissä

kohtaamisissa on jo tosi paljon. Sillä tavalla vois huomioda sitä traumaa niissä kohtaamisissa.”

Jonna: ” Vaikka sosiaalityöntekijä ei ole terapeutti eikä pysty sillä koulutuksella sellasta terapeutista antamaan, tai se ei ole se sosiaalityön eetos, mutta sen toimijuuden vahvistamista ja että pystyt olemaan yhteiskunnassa tai perhekunnassa toimiva jäsen, tai pystyt vanhempänä toimimaan omasta traumakokemuksesta huolimatta, niin kyllä nään, että isokin rooli voi sosiaalityöllä olla, tai on.”

Tämä sosiaalityön roolin pohdinta traumaan nähden liittyy mielestäni keskusteluun, jonka yhteydessä Courtois & Gold (2009, 4) ovat esittäneet, että olisi tärkeää saada psykologian ja sen liittolaisammattien (allied professions) opintosuunnitelmiin mukaan psykologisen trauman teema. Mielestäni on perusteltua hahmottaa sosiaalityö tällaiseksi liittolaisammattiksi. Tämä psykologian liittolaisammattina hahmottuminen tulee mielestäni esiin muissakin haastatteluissa.

Eeva: ” (...) Yleisesti enemmän semmosta viranomaispainotteista, että tavallaan se sosiaalityöntekijän rooli.. Sosiaalityöntekijä ei hoida välttämättä sitä traumaa, toki jos on traumaterapeutti sosiaalityöntekijänä, niin sit voi hoitaaki.. Mut et niinku enemmän se on sitä, et järjestetään niitä ihmisen asioita kuntoon. Niitä puitteita ja ympäristöä. joiden puutteisiin se traumakokemus on vaikuttanu.”

Kirsi: ”Monesti sosiaalityö voi olla se taho, mikä ohjaa sen asiakkaan tarvitsemansa tuen piiriin. Toisaalta sosiaalityö on sellanen taho, et niitä asioitahan ei saa tekemättömiksi sieltä historiasta, vaan me ollaan sellanen taho mikä pystyy käsittelemään mitä konkreettisia asioita pystytään arjessa vaikuttamaan, et arjesta saatais parempaa ja lisättyä asiakkaan hyvinvointia. Et me niinku pallotellaan siinä välimaastossa. Et ei olla niitten traumaattisten asioiden sinänsä niinku.. Me ei olla terapeutteja, mut käytännön toimenpiteillä voidaan vaikuttaa siihen, että traumasta huolimatta asiakkaan elämäntilanne paranee.”

Näissä esimerkeissä sosiaalityön asema traumaan nähden kiinnittyi myös edellisessä luvussa käsitelyyn sosiaalityön käytäntökeskeisyyteen. Sosiaalityön asema nähtiin käytännön puitteisiin kohdistuvana ja tähän hetkeen kiinnittyvänä, kun terapian ja terapeuttien asema nähtiin aiempien kokemusten käsittelemiseen ja historiaan painottuvana. Sekä terapeuttiselle että käytännölliselle otteelle nähtiin tarve traumaattisiin kokemuksiin liittyen. Tämän voi mielestäni nähdä osana jo vuosikymmeniä kestänyttä keskustelua psykososiaalisesta lähestymistavasta sosiaalityössä. Psykososiaalista lähestymistapaa on Veronica Coulshed ja Joan Ormen (1998) mukaan kritisoitu esimerkiksi sen yhteydessä ilmenevästä tavasta määritellä yksinkertaistettuja syy- seuraus- suhteita tavalla, jossa menneisyyttä syytetään nykyhetken tilanteesta. Toisaalta kritiikki on kohdistunut lähinnä sellaiseen psykososiaaliseen otteeseen, jossa sosiaalityöntekijän tehtävässä on ollut psykoanalyttisiä ja diagnostisia piirteitä. (Coulshed & Orme 1998, 139–40.) Vaikka suomalaisessa

sosiaalityössä ei nähdäkseni tällaisia piirteitä ole, saattaa edellä mainittu sosiaalityössä pitkällisesti käyty keskustelu kiinnittyä tapoihin määritellä sosiaalityöntekijän roolia tekemällä eroa terapeutin työhön.

Toisaalta, kuten Liisa toi esiin, terapeutin elementin suoranainen torjuminen sosiaalityöhön kuulumattomana asiana on herättänyt myös hämmennystä.

Liisa: ” välillä kokenut itsensä, että olenko mä se leimaaja ja kirjaaja ja paperin pyörittäjä ja se, joka iskee leiman paperiin ja kohdannutkin vähän tällästä asennetta kun tätä pohtinut ääneen, niin et joku sosiaalityöntekijä todennut, että en mä mikään terapeutti ole. Oon vähän kyseenalaistanut sitä, että ei me varsinaisesti olla terapeutteja, mutta kyllä se rooli tuntuu enenevässä määrin meidän ammatissa korostuvan. Ehkä se on vähän hakusessa, että mitä se sosiaalityö on ja mitä sen pitäisi olla. Traumapuoli yhä enenevässä määrin osa sitä, ymmärrys niistäkin.”

Liisan kommentti tuo esiin sitä, miten sosiaalityön asema traumaan nähden koettiin hieman haasteellisesti määriteltäväksi. Sosiaalityön asema traumaan nähden kiinnittyi osin myös edellisessä alaluvussa käsiteltyyn omien arvojen mukaan toimimiseen ja eettiseen pohdintaan siitä, mikä on oikea toimintatapa trauman kohtaamisessa.

Julia: ” Aina tulee pohdittua, et onks se niinku.. Se on olennainen osa ja näkyy vahvasti töissä, mut tulee olo, et se on niin terveydenhuoltoon ja psykiatriaan liittyvä asia, et mikä se meidän rooli on, ettei tee hallaa asiassa. Mut sit se kohtaaminen on niin tärkeä siinä, et eihän me terapeutteja olla ja lähetä terapiaistuntoa pitämään, mut et miten syvälle voi asioissa mennä, et se varmaan mietityttää moniakin. Ja tietysti et asiakkaat ei saa aina asianmukaista apua ja et ei ymmärretä, et on haastava, et miten sit heille sais apua ja miten se oma osaaminen riittää siihen et osaa tuoda riittävästi esille sen asiakaan tarpeita.”

Oman ammatillisen aseman rajojen määrittelemisen tuli esiin myös Kirsin vastauksessa, jossa hän pohti asiakkaan kapasiteettia käsitellä elämänhistoriaa.

Kirsi: ” (...) Sosiaalityössä kun me ei olla kuitenkaan psykologeja, me ei olla terapeutteja, et monesti pallottelee sen ajatuksen kanssa, että kuinka pitkälle on hyvä mennä. Tosi tunnustelevaa työtä, mut jos sieltä alkaa nousta sellasii hommia, et selvästi tarvii psykiatrista apua, jotain terapeutista apua, niin se pitäis aika nopeasti pystyy järjestää se verkosto, et ainakin pääsee vähintään psykiatrisen sairaanhoitajan vastaanotolle, että pystytään kartottaa sen puolen apua, ja saada se tuki ja apu.”

Trauman kohtaamiseen kiinnittyvässä ammatillisessa toimijuudessa ja siihen liittyvässä ammatillisen aseman neuvottelussa läsnä näyttää olevan pyrkimys sensitiiviseen toimijuuteen, jossa asiakkaan voimavaroja huomioidaan.

6.3 Työssä vaikuttaminen

Vähäsantasen ym. (2017b) tutkimuksessa työssä vaikuttaminen kattaa päätösten tekemisen ja kuulluksi tulemisen ulottuvuudet. Kyseisessä tutkimuksessa työssä vaikuttaminen kiinnittyi asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon osallistumiseen työyksikössä, omaa työtä koskevien päätösten tekemiseen, omaa työtä koskevissa asioissa kuulluksi tulemiseen sekä näkemysten huomioon ottamiseen työyhteisössä. (mt. 2017b, 22–23.) Omissa haastattelukysymyksissäni työssä vaikuttamiseen liittyvät vastaukset kertyivät ensisijaisesti sosiaalityön asiantuntijuutta koskevan osion kysymyksestä, joka koski vaikuttamisen mahdollisuuksia sosiaalityöntekijän aseman muodostumiseen moniammatillisessa yhteistyössä traumaan liittyen. Saman osion kysymys koskien kokemuksia muiden ammattiryhmien kanssa työskentelyä traumaan liittyen kerrytti suurimman osan moniammatillisuuden mahdollisuuksia koskevista vastauksista. Kysymysteni asettelusta johtuen kaikki haastateltavat puhuivat haastatteluissa työssä vaikuttamisen mahdollisuuksista.

6.3.1 Vaikuttamisen mahdollisuudet

Vaikuttamisen mahdollisuuksia nähtiin olevan etenkin omassa työyhteisössä ja omiin työkäytänteisiin sisään rakentamalla. Haastattelut toivat esiin mahdollisuuksia vaikuttaa etenkin siihen, miten oman työnsä tekevät, minkä ymmärrän omaa työtä koskevien päätösten tekemisenä Vähäsantasen ja kollegoiden (2017b) määritelmässä.

Liisa: ” Koen että itse voin hyvinkin paljon vaikuttaa työssäni, miten sen oman työni teen. Laajemmin en tiedä, en ole yrittänyt, mutta uskoisin että vaikutusmahdollisuuksia olisi, jos sitä lähtisi laajemmin puhumaan. Useampikin sosiaalityöntekijä kohtaa varmaan samoja kysymyksiä. Koen kyllä, että sen oman työnsä voi tehdä hirveen monella tavalla ja sen saa tehdä aika lailla niin kun tekee ja yhteistyötahoilta saa paljon tukea, he mielellään tekee sitä yhteistyötä. Ei tule sellanen olo, että tulisi suljetuksi ulkopuolelle.”

Vaikuttamisen mahdollisuuksia nähtiin etenkin yksilötasolla niin omassa työskentelyotteessa kuin yksittäisten asiakkaiden asioiden edistämisen muodossa. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että

opettajien toimijuus kiinnittyy usein muutoksen ajamisen sijaan päivittäisessä työssä tapahtuvaan oppilaiden henkisen ja psykososiaalisen tuen tarpeisiin reagoimiseen (Pantić ym. 2021, 26). Tämän voi tulkita myös sosiaalityöntekijöiden vastauksista hahmottuvaksi. Asiakkaiden tuen tarpeiden havaitseminen, niiden huomioiminen ja yhteistyötahoille näkyväksi tekeminen olivat omaan työhön kiinnittyvää vaikuttamisen mahdollisuutta ja työtä koskevien päätösten tekemistä.

Sanna: ” Edelleen tää tietosuus (traumasta) on liian kapeaa täällä työkentällä, niin toivoin, että mitä enemmän tästä puhuttais ja tutkittais, niin sitä enemmän tulis tietosuuteen ja vois vaikuttaa työkäytäntöihin ja menetelmiin tai rakenteisiin, ja se on aina asiakkaan etu, että saadaan jotakin muutosta aikaiseksi. ”

Veera: ” Vaikutusmahdollisuudet on hyvät. Mä koen, että täällä arvostetaan sosiaalityöntekijöitä missä mä oon töissä, mun näkemystä kyllä arvostetaan. Sitä arvostetaan, että osaa ottaa niitä asioita puheeksi ja tunnistaa niitä ja ehkä sosiaalityöntekijän rooli on vahvasti sitä, että yritetään löytää oikeanlainen tuki ja apu siihen. Kyllä mä koen, että mulla on vaikuttamisen mahdollisuuksia. ”

Asian esillä pitäminen ja puheeksi ottaminen omassa työyhteisössä, yhteistyötahojen kanssa ja verkostotyöskentelyssä nähtiin mahdollisuuksina vaikuttaa työssä.

Vähäsantasen ja kumppaneiden (2017b) mainitsemista työssä vaikuttamisen ulottuvuuksista myös omaa työtä koskevissa asioissa kuulluksi tulemisen ja näkemysten huomioon ottamisen näkökulmia esiintyi haastatteluissa. Eijan kommentista nähdään, että vaikuttamisen mahdollisuuksia koetaan olevan, mutta sosiaalityöntekijöiden ei katsota hyödyntävän niitä laajasti.

Eija: ” Vaikuttamisen mahdollisuudet on todella hyvät, mutta niitä käyttää vaan harva. Enemmän pitäisi olla uskallusta sosiaalityön ammattilaisella nostaa niitä asioita esille ja mennä eteenpäin ja nostaa niitä siellä moniammatillisessa yhteistyössä - mitä mä olen tehnyt yhteistyötä moniammatillisissa verkostoissa ja nostanut näitä asioita esiin, niin on otettu hyvin vastaan. Mutta sitten se viesti mitä asiakkailta tulee, niin edellisen kollegan tai muun ammattilaisen kanssa verkostossa, että ei ole välitetty ollenkaan. Tuntuu turhalta tehdä hirvittävästi töitä yksittäisten ihmisten kanssa, kun palaute on, että se on yksi pisara siellä meressä kuka tulee autetuksi. Ja näinhän se ei saa olla. Mahdollisuudet on, mutta niitä ei käytetä. ”

Palvelujärjestelmän ja rakenteiden tasolla vaikuttamisen mahdollisuudet eivät näyttäytyneet yhtä vahvoina. Tiinan kommentissa mahdollisuus yksilötasolla vaikuttamiseen nähdään hyvänä, mutta laajemmassa mittakaavassa rajoitetumpana.

Tiina: ”Sosiaalityöntekijällä on avainasema. Minun mielestä pitäis paljon enemmän olla mukana suunnittelemassa näitä palveluita. Mikrotasolla ihan toiveikas olo, mutta isommalla tasolla tuntuu, että voi ei. ”

Tanja: ”organisatorisella tasolla (koen vaikuttamisen mahdollisuudet) aika vähäiseksi, mutta semmosella henkilötasolla.. Mitä nyt pitkään olin samassa työpaikassa, niin semmonen verkostojen tuttuus ja hyvät yhteiset kokemukset liittyen vaikka siihen, että on joku asiakas, jolla on traumaattinen kokemus. Sillon koen, että voin vaikuttaa. Mutta organisatorisella tasolla en koe vaikuttamisen mahdollisuuksia samanlaisiksi, tai en kokenut. (...) Kun pyysin vaikka päästä koulutuksiin, enkä päässyt. Että tiedon kautta.. Tieto ja menetelmät antaa vaikuttamismahdollisuuksia, koska se tuo syvempää ymmärrystä ilmiöistä.”

Tanjan vastauksessa työn johtamisen ei nähty tukevan vaikuttamisen mahdollisuuksia, koska työssä tarvittavaksi koettuja koulutuksia ei tuettu työnantajan taholta. Paloniemi ja kumppanit (2017) ovat tuoneet esiin, että työorganisaatiot eivät aina tue työntekijöiden ammatillista toimijuutta. Oppimisen mahdollisuuksien tarjoaminen on yksi toimijuutta tulevista työolosuhteista. (Paloniemi ym. 2017, 69.)

Tiina toi esiin varhaisen puuttumisen eräänä työssä vaikuttamisen muotona. Vastauksessa tulee esiin trauma- aiheen rohkea esille ottaminen erilaisissa yhteyksissä ja omaan asiantuntijuuteen luottaminen. Aiheen esillä pitäminen näyttäytyi vaikuttamisen mahdollisuutena.

Tiina: ” Kun paljon puhutaan varhainen puuttuminen ja sitä ja tätä.. Jos sosiaalityössä ois enemmän kouriintuntuvaa asiantuntemusta ihan oikeesti siitä, että koska oikeesti, mitkä on ne merkit, koska pitäis puuttua, miten pitäis ottaa puheeksi, tää näyttää lähtevän huonoon suuntaan. Niin.. uskon että se on ehkä rohkeuden puutetta sanoo niitä asioita ääneen. Oikeeseen aikaan kun ois sitä tietoa, että mä luotan tähän mun asiantuntijuuteen, nyt tää pitäis ottaa puheeksi. Ehkä sit välttyttäis oikeesti niiltä sijotuksilta. Monessa mielessä tärkeä juttu. Kyllä se tästä, kun pitää puhetta yllä ja jotenkin yrittää vaikuttaa.”

Yllä olevat aineistolainaukset sopivat ajatukseen työssä vaikuttamisesta niin yksilö-, yhteisö-, kuin organisaatiotasolla. Työelämän toimijuuden suhteellisuus tulee esiin toimijuuden kiinnittyessä yhteisölliseen ja kollektiiviseen toimintaan. (Eteläpelto ym. 2015; Eteläpelto ym. 2014). Vaikka vastauksissa käsiteltiin yksilön ammatillista toimijuutta, kiinnittyi se myös vaikuttamiseen oman työyhteisön sekä yhteistyökumppaneiden parissa. Vähäsantanen & Eteläpelto (2015, 13) ovat esittäneet, että organisaation tarpeiden ja työntekijöiden pyrkimysten välisen tasapainon saavuttamisen ja organisaation kehittymisen kannalta on tärkeää edistää työntekijöiden mahdollisuuksia vaikuttaa työn sisältöön ja osallistua jaettuihin ammatillisiin kysymyksiin liittyvään päätöksentekoon. Trauman ilmiön huomioimisen kontekstissa työssä vaikuttaminen näyttää vastausten perusteella kiinnittyvän sekä asian rohkeasti esille ottamiseen työyhteisöissä ja yhteistyökumppaneiden kanssa, sekä trauman ymmärryksen ”markkinoimiseen” verkostoissa.

Ymmärrän nämä koko sosiaali- ja terveystalviin kiinnittyviksi toiveiksi pohtia ja vaikuttaa asian huomioimiseen moniammatillisesti jaettuun näkemykseen pyrkien. Jatkan asian käsittelemistä seuraavassa alaluvussa.

6.3.2 Moniammatillisuuden mahdollisuudet

Työssä vaikuttaminen piirtyi paikoitellen esiin moniammatillisuuden kysymyksenä. Moniammatillinen yhteistyö nähtiin parhaimmillaan sellaisena, missä kunkin ammattiryhmän edustaja tuo omaa erikoisosaamistaan asiakkaan tilanteen pohtimiseen, ja pystyy tätä kautta vaikuttamaan työssään.

Jonna: ” (...) Että onko ylipäättään se moniammatillinen yhteistyö, että miten hyvin arvostetaan kunkin osallistujan ammattitaitoa. Että jos sä oot siellä sosiaalityöntekijänä vaan kutsuttu velvollisuuden tunnosta tai siksi, että pakko ottaa kun joku käski, eikä sen takia, että ne vois tuoda sosiaalityön osaamista, niin silloin ehkä ne vaikuttamisen mahdollisuudet on aika pienet, mutta lähtökohtaisesti moniammatillisessa yhteistyössä pitäis olla se ajatus kaikilla, että jokainen tuo sitä omaa osaamista ja ilman sen yhden osaamista se yhteistyö ei ole toimivaa tai asiakkaan kannalta parasta mahdollista. (...) Ei missään nimessä pidä vähätellä omaa osaamista tai panosta moniammatillisessa yhteistyössä, vaikka ei olisikaan ehkä just sen trauman asiantuntija. Voi olla jossain muualla osa-alueella sen asiakkaan elämässä, tuoda paljon hyvää osaamista ja tietoa siihen. ”

Tanja: ” Jos puhtaasti trauman perusteella työskennellään, niin kyl mä koen, että yleensä yhteistyö toimii.. Aina paremmin ja paremmin.. Kyllä tää kaikki tämmönen systeeminen ote ja verkostotyöskentely mitä on paljon nostettu esille, niin kyllä se on mun mielestä alkanu paremmin toimimaan. (...) Myös se, että mun mielestä terveydenhuolto on ryhtyny enemmän ja enemmän kattomaan sosiaalityötä tärkeänä yhteistyökumppanina. Että vähemmän törmää enää semmoseen vanhakantaseen vaikka psykiatrisella, että he ajattelee, että heillä on se ainoa asiantuntijuus, että sosiaalityöntekijä tehköön ne huostaanotot vaan (nauraa). ”

Yllä olevissa katkelmissa moniammatillisen yhteistyön sujuvuus ja vaikuttaminen osana tätä yhteistyötä nähtiin pääosin sujuvana. Toisaalta eriäviäkin kokemuksia nostettiin esiin. Esimerkiksi Siiri toi esiin tilanteen, jossa trauman mahdollisuutta ei haluttu moniammatillisessa palaverissa edes pohtia.

Siiri: ” Jokin aika sitte oli sellanen tapahtuma, tiedän että poliisilla on tutkinta kesken siinä, että on ollut tällästä systemaattista lapsen pahoinpitelyä, ja sitten psykalla oli lapsen psykologiset tutkimukset ja kun olin kuuntelemassa tutkimustuloksia, niin yritin kysellä, että voiko nää nyt liittyä, onko nää kaikki oppimisvaikeuksia tai häiriöitä, et voisko täs olla trauma. Niin ei, ei sellasta kuulemma, että ei ole viitteitä siihen. ”

(Nauraa). Toki nyt ajattelen tavallaan vaan maalaisjärjellä tätä, tai et heillä on se osaaminen siellä, mutta toin sen nyt siinä esiin, niin aika sanattomaksi veti. Että OK, jos te nyt näin sanotte, niin sitten varmaan näin.”

Moniammatillista yhteistyötä toivottiin muutamissa vastauksissa enemmän, jotta vaikuttamisen mahdollisuudet parantuisivat. Esimerkiksi Siiri toi esiin toiveen saada tarvittaessa psykiatrialta konsultaatiota tai työpari tilanteisiin, joissa ollaan haastavien mielenterveyden kysymysten kanssa tekemisissä. Yhteistyötä eri ammattiryhmien ja työyhteisöjen välillä mahdollistavien työolosuhteiden on todettu tukevan työntekijän toimijuutta (Paloniemi ym. 2017). Tältä osin vastauksista piirtyi esiin kehittämisen tarpeita sosiaalityön ja muiden toimijoiden välisen yhteistyön osalta.

Kuten aiemmin tutkielmassa on todettu, ammatillinen toimijuus on tiettyyn aikaan ja tilanteeseen kiinnittyvää. Tässä toisessa tulosluvussa olen tarkastellut, millaisena sosiaalityöntekijöiden ammatillinen toimijuus näyttäytyy tässä ajassa ja asiakkaan trauman kontekstissa. Luvussa on tarkasteltu niin oman osaamisen vahvistamista ammatillisen toimijuuden edellytyksenä, vaativien tilanteiden vaikutusta toimijuuteen, kuin työntekijöiden työssä vaikuttamisen mahdollisuuksia ja työn uudistamisen tarpeita. Tuloksista on näkynyt myös toimijuuden kiinnittyminen yksilöllisiin ja sosiaalisiin voimavaroihin, sekä sen suhteellinen puoli työyhteisöjen ja kollektiivisen toiminnan kysymyksinä. (Pyhältö ym 2014; Vähäsantanen & Eteläpelto 2015; Eteläpelto ym. 2014.) Sosiaalityöntekijöiden ammatillinen toimijuus ajassa ja paikassa kiinnittyy myös siihen, mitä esimerkiksi Metteri (2012) on todennut yhteiskunnan ja sosiaalityön toimintaympäristön muuttumisesta. Hän on todennut sosiaalityön toimintakäytäntöjen muutostarpeen asiakkaiden tilanteiden ja ongelmien muuttumisen myötä. Muutostyön avaimena Metteri näkee ongelmien ja niiden taustojen analysoimisen. (Metteri 2012, 225.) Traumoja huomioivat toimintakäytännöt voivat olla yksi tarpeellinen muutos, ja mielestäni se piirtyy esiin tästä tulosluvusta. Ammatillinen toimijuus kiinnittyy myös kokemuksiin työn mielekkyydestä (Paloniemi ym. 2017, 69), ja tuloksien perusteella uskallan väittää, että traumoja huomioiva työskentelyote edistäisi sosiaalityöntekijöiden työn mielekkyyttä.

7 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä luvussa nivon yhteen tutkimuksen keskeiset tulokset ja vastaan tutkimuskysymyksiin. Pohdin, millaista tietoa tutkimus tuotti käsiteltävästä ilmiöstä ja millaista yhteiskunnallista merkitystä tällä tiedolla on. Lisäksi tarkastelen tulosten hyödynnettävyyttä ja arvioin omaa tutkimuksen tekemisen ja oppimisen prosessiani. Lopuksi pohdin mahdollisia jatkotutkimuksen tarpeita.

7.1 Tutkimustulosten yhteenveto ja tarkastelu

Olen esittänyt tutkimuksessa kaksi kysymystä, jotka kiinnittyvät siihen, miten sosiaalityöntekijät jäsentävät asiakkaan traumaa ja sen vaikutusta asiakastyöhön, sekä siihen, miten trauman kohtaaminen asiakastyössä vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen. Olen selvittänyt vastausta näihin kysymyksiin haastattelemalla yhtätoista sosiaalityöntekijää ja analysoimalla heidän kertomaansa aineistolähtöisen ja teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkastelin miten sosiaalityöntekijät jäsentävät asiakkaan traumaa ja sen vaikutusta asiakastyöhön. Tähän kysymykseen hain vastausta aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Tulokset on esitelty ensimmäisessä tulosluvussa *Trauman ilmiöt asiakastyössä ja traumaan liittyvä työskentely*. Haastattemieni sosiaalityöntekijöiden näkemys oli, että traumaa kohdataan sosiaalityössä paljon, mikä vastaa aiempien tutkimusten tuloksia (kts. Bride 2007; Brown ym. 2012). Haastatteluissa trauma piirtyi esiin asiakkaan tai tämän läheisen, yleensä vanhemman, kokemana traumaattisena tapahtumana tai pitkäaikaisena altistumisena traumaattiselle ympäristölle. Haastateltavat näkivät tärkeänä trauman ja traumatisoitumisen oireiden tunnistamisen ja traumatietoisuuden lisäämisen sosiaali- ja terveyspalveluissa, mikä on yhteneväistä traumainformoidun työskentelyn pääperiaatteiden kanssa (Hopper ym. 2009).

Ylisukupolvinen traumatisoituminen tunnistettiin haastatteluissa hyvin, ja sukupolvelta toiselle siirtyvän traumatisoitumisen ehkäiseminen ja kierteen katkaiseminen nähtiin tärkeänä sosiaalityölle kuuluvana kysymyksenä. Lasten traumatisoitumisen ehkäiseminen nähtiin etenkin lastensuojelun tehtävänä, jolle ei toistaiseksi pystytä tehdä tarpeeksi nykyisten resurssien ja traumatiedon puitteissa. Tämä on osittain eriävä tulos, jos tarkastellaan esimerkiksi Nousiaisen ja kumppaneiden (2016) näkemystä siitä, että ylisukupolvisuuden ilmiötä tunnistetaan ammattilaisten keskuudessa jossain

määrin. Toisaalta tulokset ovat yhtenevät siltä osin, että ylisukupolvisuuteen puuttuminen ja sen ehkäiseminen nähdään hankalana. (Nousiainen ym. 2016, 11.)

Resurssien puute nähtiin haasteena trauman kysymysten huomioimiselle asiakastyössä. Liian suuret asiakasmäärät, liian vähäinen aika yksittäiselle asiakkaalle sekä liian harvat tapaamiset asiakkaan kanssa estivät haastateltujen mukaan asiakkaaseen ja tämän taustoihin tutustumista ja luottamuksellisen suhteen rakentamista. Ilman näitä mahdollisuuksia traumaattisten kokemusten puheeksi ottaminen ja niiden nykytilanteeseen heijastuvien vaikutusten näkyväksi tekeminen nähtiin vaikeaksi. Tämä tulos on linjassa aiempien tutkimusten kanssa, joissa työntekijäkohtainen liian suuri asiakasmäärä ja aikapaine lisäävät työn vaatavuutta ja kuormittavuutta (Salo & Rantonen 2016). Tämä liittyy myös ammatillisen toimijuuden mahdollisuuksiin, joita käsittelen hieman myöhemmin tekstissä.

Traumatisoitumisesta kertovia, tai siitä mahdollisesti johtuvia seurauksia ja vaikutuksia tunnistettiin asiakkaissa laajasti. Päihteiden ongelmakäytön, väkivallan sekä toimintakyvyn ja elämönhallinnan haasteiden kysymykset nousivat haastatteluissa esiin. Asiakkaiden kerrottiin kohdanneen väkivaltaa ja kaltoinkohtelua traumatisoivien seurauksin, etenkin lapsuudessa. Trauman seuraukset näkyivät haastateltujen mukaan toimintakyvyn laskuna, ihmissuhdevaikeuksina, pelkotiloina, erilaisina mielenterveydellisinä haasteina kuten masennuksena ja ahdistuksena, päihteiden käyttönä ja joissain tapauksissa myös väkivaltana tai kaltoinkohteluna toisia kohtaan. Nämä ovat traumatutkimuksessa yleisesti tunnettuja traumatisoitumisen mahdollisia seurauksia, kuten esimerkiksi Knight (2015) sekä Courtois & Gold (2009) ovat tuoneet esiin.

Vastauksissa painottui pyrkimykset ymmärtää asiakkaiden haastavia tilanteita ja huomioida toimintakyvyn haasteita – ylläpitää asiakassuhdetta ja pitää asiakas palveluissa rakentamalla luottamusta ja antamalla asiakkaalle mahdollisuuksia tulla kuulluksi. Nämä pyrkimykset kiinnittyivät vastauksissa myös sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen sen kaikissa kolmessa ulottuvuudessa.

Toisessa tutkimuskysymyksessä tarkastelin miten trauman kohtaaminen asiakastyössä vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen. Hain tähän vastausta teoriaohjaavan sisällönanalyysin voimin. Tulokset on esitelty toisessa tulosluvussa *Sosiaalityöntekijän ammatillinen toimijuus trauman kohtaamisessa*. Hyödynsin tarkastelussa Vähäsantasen ym. (2017a) tutkimusta, jossa ammatillisen toimijuuden nähdään käsittävän kolme ulottuvuutta, jotka ovat *työkäytäntöjen kehittäminen, ammatillisen identiteetin neuvottelu sekä vaikuttaminen työssä*.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät näkivät työkäytäntöjen kehittämisen olevan avainasemassa trauman kohtaamiseen liittyen. Työkäytäntöjen alakategoriat työssä oppiminen, sosiaalityön käytäntökeskeisyys ja traumaymmärryksen yhteys työhyvinvointiin hahmottavat sitä, miten haastateltavat jäsensivät työkäytäntöjen kehittämisen tarpeita trauman kohtaamiseen liittyen. Vastauksissa kyseenalaistettiin sosiaalityön käytäntökeskeisyyttä ja viranomaispainotteisuutta, joka ei jätä tilaa asiakkaan rauhalliselle kohtaamiselle ja psykososiaalisen tuen tarjoamiselle. Työssä ja työyhteisössä oppiminen, omien työskentelytapojen kehittäminen ja tietynlainen muutostoiveikkuus hahmottuivat traumatiedon ja – ymmärryksen kerryttämisen ja käyttöön ottamisen muotoina. Toisaalta ammatillista toimijuutta rajoittavina tekijöinä nähtiin aikapula ja puutteet palvelujärjestelmässä, jotka kiinnittyvät aiemmin käsittelemiini resurssien kysymyksiin. Aikapulan ja palvelujärjestelmän puutteiden on todettu myös aiemmassa tutkimuksessa (Tapola-Haapala 2011) estävän omaa ammatillista kehittymistä, moniammatillisuutta sekä yhteiskunnallista vaikuttamista. Myös Yliruka ja kumppanit (2020) ovat todenneet suuren asiakasmäärän estävän osaamisen ja ammatillisen kehittämisen pyrkimyksiä.

Traumaymmärryksen merkitys työhyvinvointia edistävänä tekijänä nousi haastatteluissa vahvasti esiin. Tieto ja ymmärrys traumasta nähtiin olennaisena tukemaan asiakkaiden problemaattisten tilanteiden hahmottamista, minkä nähtiin heijastuvan työn hyvin tekemiseen sekä omaan työssä jaksamiseen. Traumaymmärryksen nähtiin antavan ajattelumalli, tai työkalu, jonka avulla vaikeasti määriteltävät ja moniulotteiset ongelma-alueet voitiin ottaa uudenlaiseen tarkasteluun. Lisäksi sijaistraumatisoitumisen tunnistaminen, psyykkinen tuki työssä, sekä trauman kysymysten käsitteleminen työnohjauksessa nähtiin traumaymmärrykseen kiinnittyvinä työhyvinvoinnin kysymyksinä. Traumatutkimuksessa sijaistraumatisoitumisen riski traumaa työssään kohtaavien kohdalla on tunnistettu laajasti, minkä ovat todenneet esimerkiksi Courtois & Gold (2009) sekä Laajasalo & Manninen (2020).

Ammatillisen identiteetin neuvottelun alakategoriat *oma kiinnostus ja arvojen mukaan toiminen*, sekä *sosiaalityön asema traumaan nähden* valottavat haastateltujen näkemyksiä siitä, miten ammatillista identiteettiä jäsennettiin vastauksissa niin yhtä sosiaalityöntekijää, kuin sosiaalityöntekijöitä joukkona koskien. Itseä kiinnostavaan ilmiöön perehtymisen mahdollisuus ja omien ammatillisten arvojen mukaan toimiminen kietoutuivat vastauksissa yhteen. Tämä näkyi tavassa, jolla trauman ilmiöön perehtyminen kuvattiin omaa sosiaalityöntekijän identiteettiä kehittävänä asiana. Yksi haastateltava kuvasi ”heränneensä” lisäkoulutuksen kautta huomaamaan, miten paljon traumaa sosiaalityössä ilmenee, ja miten merkittävää on pyrkiä lisäämään tietoa traumasta sosiaalityön kentällä. Sosiaalityön asema traumaan nähden oli haastatteluissa teema, jota koskevat vastaukset

sisälsivät nähdäkseni eniten hajontaa haastateltavien kesken. Osa koki, että sosiaalityöllä ei ole tällä hetkellä asemaa traumaan nähden, kun taas osa näki sosiaalityön aseman neuvottelevana tai tietoa yhteen keräävänä, ja osa näki sosiaalityön aseman merkittävänä esimerkiksi tilanteissa, joissa sosiaalipalvelut ovat asiakkaan ensimmäinen kontakti haastavassa elämäntilanteessa. Haastateltavat pohtivat paljon terapeuttien ja sosiaalityöntekijöiden toimenkuvien eroa sekä terapeutista työtettä osana sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen sisältää mahdollisuuden puhua ja tulla kuunnelluksi, mikä voi tukea omien kokemusten ja tunteiden jäsentämistä, kuten tutkimushaastatteluun osallistuminenkin (Birch & Miller 2000.). Kumpikaan ei ole välttämättä terapeutista luonteeltaan, mutta voi luoda tilan pohdinnoille ja havainnoille. Sosiaalityön asemaa traumaan nähden olisi hyvä tutkia tästä näkökulmasta enemmänkin.

Vaikuttaminen työssä nähtiin mahdollisena etenkin yksilötasolla. Haastateltavat kokivat voivansa vaikuttaa siihen, miten työnsä tekevät, miten kohtaavat asiakkaan ja miten tekevät puolesta puhumista tai asiakkaan asian ajamista sopivan avun ja tuen löytämiseksi. Lisäksi itsenäinen perehtyminen traumaan ja sen vaikutuksiin nähtiin vaikuttamisen keinona yksilötasolla. Myös työyhteisössä koettiin voivan vaikuttaa pitämällä trauman ilmiötä esillä, pohtimalla aihetta yhdessä ja tavoittelemalla yhteistä näkemystä, jaettua ymmärrystä asiasta. Toisaalta tuotiin myös esiin, että kunnallisessa työssä on vain vähän mahdollisuuksia päästä työnantajan kustantamiin lisäkoulutuksiin, joissa trauma on keskiössä. Verkostotyöskentelyä koskevista vastauksista osa vastaajista koki, että heidän näkemystään kysytään ja arvostetaan moniammatillisessa yhteistyössä, kun taas osa koki, että omia pohdintoja trauman kysymyksistä ei oteta vastaan. Vastauksia yhdisti se, että asian rohkea esille ottaminen ja keskustelun ylläpitäminen työyhteisöissä ja verkostoyhteistyössä, sekä sosiaalityön tutkimuksen tekeminen ja julkiseen keskusteluun osallistuminen trauman kontekstissa voivat edistää palvelurakenteiden muokkaamista traumaa huomioivaan suuntaan.

Pyrkimys vahvaan ammatilliseen toimijuuteen näyttäytyy aineiston valossa sekä asiakkaiden aseman parantamiseen, että omaan osaamiseen ja työssä jaksamiseen kiinnittyvänä. Traumatiedon ja -ymmärryksen kerryttäminen piiryy esiin haluna ymmärtää asiakkaiden monimutkaisia tilanteita, jotta asiakkaita osattaisiin tukea ja ohjata tarvittavan avun piiriin paremmin. Tämä on linjassa ammatillisen toimijuuden tutkimusten kanssa, sillä oman osaamisen vahvistaminen nähdään ammatillisen toimijuuden edellytyksenä (Eteläpelto ym. 2014). Sosiaalityöntekijöiden ammatillinen toimijuus kiinnittyy näin myös ammattieettisiin arvoihin ja niiden mukaan toimimiseen, mitkä ovat osa ammatillisen identiteetin neuvotteluita (Vähäsantanen ym. 2017b). Aineistossa on nähtävissä sosiaalityöntekijöiden pyrkimys aktiiviseen toimijuuteen asiakkaiden trauman huomioimisessa ja asian esillä pitämisessä niin asiakastyössä, omassa työyhteisössä kuin verkostotyöskentelyssä.

Aineiston perusteella passiivinen asenne, tai heikko toimijuus, jossa trauma ilmiönä rajattaisiin toisiin palveluihin kuuluvaksi, ei ole sosiaalityössä vallitseva.

Haluan tarkastella lyhyesti myös sitä, mitä tuloksissa ei tullut esiin. Aiemmasta tutkimuksesta poiketen sukupuoli ei piirtynyt esiin merkittävänä trauman kontekstissa. Sukupuolta ei nostettu haastatteluissa juuri ollenkaan esiin, joten tämän aineiston valossa trauma ei ole sukupuoleen kiinnittyvä ilmiö. Yleisesti on nähty, että miehet kohtaavat traumaa naisia todennäköisemmin ja useammin, paitsi kun kyseessä on seksuaalinen väkivalta. Traumaperäistä stressihäiriötä taas on havaittu enemmän naisilla, kuin miehillä. (Frans ym. 2005; APA 2013.) Muunsukupuolisten tai transsukupuolisten osalta vastaavaa tilastotietoa ei ole saatavilla, mutta toisaalta sukupuolen ja seksuaalisuuden vuoksi marginalisoidut ihmiset kokevat paljon syrjintää ja muita traumatisoivia asioita (McCormick ym. 2018), mikä antaa syyn arvioida, että traumaattisia kokemuksia ja traumaperäistä stressihäiriötä koetaan paljon myös sukupuolibinääriin ulkopuolella. Sukupuolen ”näkyttömyys” voi palautua aineistossa myös suomen kieleen, joka on tietyiltä osin sukupuoleton. Sukupuolien välisiä eroja on historiallisesti pyritty myös häivyttämään suomalaisessa yhteiskunnallisessa puheessa, koska tämän nähtiin pitkään tarkoittavan sukupuolten tasa-arvoista kohtelua. Yhtä kaikki olen hieman yllätynyt, että sukupuoli ei piirtynyt aineistossa esiin. Toisaalta se voi myös kertoa siitä, että trauman nähtiin olevan kaikkia sukupuolia yhtä lailla koskeva asia.

7.2 Tulosten merkitys

Tutkimukseni tulokset auttavat hahmottamaan sosiaalityössä kohdattavaa traumaa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Aineistoni perusteella sosiaalityön asiakkaiden joukossa esiintyvä trauma näyttäytyy asiana, jota kohdataan laajasti sosiaalityön eri osa-alueilla. Asian tola on todettu myös aiemmissa tutkimuksissa (Bride 2007; Levenson 2017). Syyni perehtyä juuri tähän aiheeseen kiinnittyvät osittain siihen, että Suomessa tehtävän sosiaalityön kontekstissa asiaa ei ole toistaiseksi tutkittu paljoa. Haastattelemanani yksitoista sosiaalityöntekijää tuntuvat jakavan ajatuksen siitä, että traumatietoa ja ymmärrystä traumatisoitumisesta tarvitaan sosiaalityön kentällä – mielellään jo opintojen aikana. Vaikka tutkimustulosten yleistettävyyys on pieni, haastatteluaineisto antaa toiveikkaan kuvan siitä, että traumaa tunnistetaan sosiaalityössä. Trauman ja sen oireiden tunnistaminen on traumainformoidun, eli trauman mahdollisuuden huomioivan työotteen edellytys.

(Mersky 2019; Brown 2012.) Aineistoni valossa näyttää siltä, että ymmärrys psyykkisestä traumasta ja sen vaikutuksista auttaa ymmärtämään joitakin haastavia tilanteita asiakastyössä paremmin sekä lisää sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamista. Lisätieto traumasta auttaa myös havaitsemaan sijaistraumatisoitumisen mekanismeja ja tarkastelemaan omia voimavaroja, sekä mahdollisesti vaatimaan laadukasta työnohjausta. Nämä havainnot ovat linjassa aiemman tutkimuksen kanssa, sillä esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden uupuminen, pitkät sairauslomamat ja halu vaihtaa vähemmän kuormittavaan työhön ovat keskusteluja, joita alaan liittyen on käyty Pohjoismaissa jo vuosia. Suomessa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on kunnallisella puolella suhteellisen suurta, vuositasolla noin viisitoista prosenttia, eikä tulijoita ole yhtä paljon. Etenkin työntekijöiden vaihtuvuus lastensuojelussa näyttäytyy haasteena, mikä heijastuu sekä muihin työntekijöihin, että asiakkaisiin. (Tham 2007; SVT 2015; Yliruka ym. 2020.)

Vaikka haastattelemiini sosiaalityöntekijät työskentelevät monilla eri sosiaalityön osa-alueilla, eri puolilla Suomea ja eri sektoreilla, mikä parantaa tulosten yleistettävyyttä, painottuu otoksessa kuitenkin joko omaa perehtyneisyyttä tai lisäkoulutusta traumasta omaava joukko, mikä ei ole edustava otos kaikista sosiaalityöntekijöistä Suomessa. Näin ollen tuloksia ei voida yleistää laajasti sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä tai osaamista kuvaaviksi. Jos haastateltavissa painottuisivat sosiaalityöntekijät, jotka eivät ole omaa-aloitteisesti, lisäkoulutuksen tai työssä erikoistumisen myötä saaneet tietoa ja ymmärrystä traumasta, vastaukset ja tulokset voisivat olla toisenlaiset. Toisaalta näen, että tutkielmani lisää ymmärrystä sosiaalityön kentän monipuolisista osaamisvaatimuksista sekä sosiaalityöntekijöiden toiveista saada lisää tietoa ja koulutusta traumaan liittyen. Nämä toiveet kohdistuvat niin työnantajiin, kuin yliopistoihin. Tutkielmani koskee suomalaista sosiaalityön kenttää, eikä ole välttämättä toistettavissa muissa maissa. Sosiaalityöntekijöiden koulutuksen laajuus ja sisällöt vaihtelevat eri maiden kesken, joten vastaukset ja tulokset olisivat todennäköisesti erilaiset jo siitä johtuen. Lisäksi on mainitsemisen arvoista, että Suomi on väkivaltainen maa, jossa perhe- ja parisuhdeväkivaltaa tapahtuu paljon (Ronkainen 2008; Husso ym. 2015), mikä heijastuu esimerkiksi lastensuojelussa kohdattaviin asioihin. Tämä saattaa osaltaan vaikuttaa siihen, että traumatisoituminen näkyy sosiaalityössä laajasti. Toisenlaisessa kulttuurissa tilanne voi olla toisenlainen.

Aineiston valossa vanhemman taholta koettu väkivalta ja kaltoinkohtelu näyttäytyvät suurimpana traumatisoitumisen syynä sosiaalityön asiakkaissa. Lasten traumatisoitumisen ehkäiseminen, tai lisätraumatisoitumisen ehkäiseminen, ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä kysymyksiä, joihin tulisi kiinnittää aiempaa enemmän huomiota niin sosiaali- ja terveystaloudissa, kuin niiden

ulkopuolellakin. Traumatisoitumisen seuraukset näkyvät yksilötasolla esimerkiksi toimintakyvyn ja itsetunnon laskuna, luottamuksen ja tulevaisuuden uskon rikkoutumisena, mielenterveyden haasteina ja päihteiden ongelmakäyttönä, sekä päihdehoitoon asettumisen haasteina. Seuraukset voivat heijastua vanhemmuuteen, parisuhteeseen ja ystävyys-suhteisiin, tai kokonaiseen yhteisöön. Vastaavia näkemyksiä seurauksista on esittänyt Suomessa esimerkiksi Karttunen (2019). Edellä kuvatut trauman vaikutukset saattavat tulla vieritetyiksi myös seuraavalle sukupolvelle, jolloin niistä tulee ylisukupolvisia ongelmia. Trauman hoitaminen on pitkä prosessi eikä asianmukaiseen hoitosuhteeseen pääseminen näytä helpolta. Jos ajatellaan asiaa kylmästi yhteiskunnalle koituvan laskun muodossa, summa voi muodostua mittavaksi. Näen trauman ilmiöstä keskustelemisen ja asian esillä pitämisen yhteiskunnallisesti merkityksellisenä edellä mainituista seikoista. Tärkeää on tiedostaa myös, että tutkimustulosten perusteella ei väitetä, että kaikilla sosiaalityön asiakkailta olisi traumaattinen tausta tai monimutkaisia, ylisukupolvisia haasteita.

Tutkimukseni on mittakaavaan asetettuna pienimuotoinen osallistuminen keskusteluun sosiaalityössä kohdattavasta traumasta, josta olisi tarpeellista saada laajempaa, yleistettävämpää ja yksityiskohtaisempaa tietoa, kuin mihin tällä tutkimuksella on valmiuksia. Tutkimukseni keskittyy sosiaalityöntekijöiden näkemyksiin, ja jatkossa olisi tarpeellista saada myös asiakkaiden näkemyksiä.

7.3 Tutkimusprosessin tarkastelu

Tutkielmani on kvalitatiivinen ja käytän siinä aineistolähtöistä sisällönanalyysiä sekä teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Aineisto on itse keräämäni, ja koostuu yhdentoista sosiaalityöntekijän haastattelusta. Koen haastatteluaineiston käytännössä katsoen ainoaksi mahdolliseksi aineiston keräämisen muodoksi, koska käsittelemästäni aiheesta ei ole olemassa suomalaista aineistoa. Haastattelujen toteutus, eli yksilöhaastattelut puhelimitse, valikoituivat koronapandemian seurauksena. Toisaalta sosiaalityöntekijöitä on helpompaa saada ajankäytöllisistä syistä puhelimitse kiinni, kuin sopimalla tapaaminen. Lisäksi puhelinhaastattelu mahdollisti osallistumisen tutkimukseen eri puolilta Suomea ilman erityistä vaivannäköä. Tässä mielessä puhelinhaastattelu mahdollisti monipuolisemman haastateltavien joukon osallistumisen. Aloittelevana tutkimuksen tekijänä koen, että ryhmähaastattelu olisi ollut monimutkaisemmin hahmotettavissa vastausten tallentamisen ja analysoinnin kannalta.

Jälkeenpäin arvioiden keräsin aineistoa melko paljon, sekä haastateltavien määrän että haastattelujen laajuuden suhteen. Olin hyvin innokas kuulemaan mahdollisimman monen sosiaalityöntekijän näkemyksiä, ja heitä ilmoittautui suurehko määrä nopeassa ajassa. Haastattelut sujuivat ensikertalaisiksi mielestäni hyvin. Jälkeenpäin tosin pohdin, että olisin voinut täsmentää joitakin kysymyksiä joissakin haastatteluissa, sekä kommentoida toisinaan enemmän. Osa haastateltavista kertoi siinä määrin raskaista tapahtumista, että olisin halunnut voida tuoda ilmein ja elein ilmi tunteita, joita kertomukset minussa herättivät, mikä ei puhelimitse tietenkään onnistunut. Pohdin myös, että olisinko panostanut välikommentteihini tai myötätunnon ilmaisemiseen enemmän, jos haastateltavat eivät olisi olleet sosiaalialan ammattilaisia. Uskon, että tämä vaikutti valintoihini. Koen myös, että haastateltavien tapa kertoa asioista perustui osittain siihen, että myös haastattelija on sosiaalityöntekijä, vaikkakin vielä opiskelija. Vastaukset olisivat voineet olla toisenlaisia muun alan opiskelijan kohdalla.

Haastattelulomake oli melko toimiva, mutta tuloslukua koostaessani huomasin, että kysymys traumainformoidun työtteen tuntemisesta ei ollut kokonaisuuden kannalta merkittävä, eikä tuottanut oikeastaan vastauksia tutkimuskysymyksiini. Kysymys vastasi jälkeen päin arvioiden lähinnä henkilökohtaiseen tiedonhaluuni siitä, tunnetaanko traumainformoidun työtteen käsitettä Suomessa. Haastattelukysymyksiä oli melko paljon, mutta toisaalta testihaastatteluni myötä vaikutti siltä, että haastattelun kesto olisi noin tunti. Osa haastatteluista kesti lyhyemmän, osa pidemmän aikaa. Olin yllätynyt siitä, kuinka paljon litteroitua tekstiä voi muodostua yhdestä tunnin haastattelusta, ja kuinka hidasta litteroiminen on.

Haastatteluaineistoa kertyi hieman liiallinen määrä maisterintutkielman laajuuteen ja tavoitteisiin nähden, mikä heijastui tulosluvun koostamisen haasteina. Omat sisällön analysoimisen ja tulosten kiteyttämisen taitoni eivät olleet aivan tehtävän vaativuuden tasolla. Toisaalta haastatteluaineisto on kattava maisterintutkielman aineistoksi, ja sen perusteella voi tehdä joitakin kevyitä yleistyksiä koskien etenkin niitä sosiaalityöntekijöitä, joilla on perehtyneisyyttä traumaan ilmiönä. On selvää, että haastatteluihin ilmoittautuvat sosiaalityöntekijät, jotka kokivat aiheen sosiaalityössä merkittävänä näyttäytyvänä, ja jotka halusivat tuoda ilmi ajatuksiaan trauman ilmiöstä ja sen näkymisestä sosiaalityössä. Haastattelukutsuun ei vastannut sosiaalityöntekijöitä, jotka eivät olisi kiinnittäneet traumaan huomiota sosiaalityössä tai näkisi sitä sosiaalityöhön merkittäväällä tavalla kiinnittyväksi asiaksi. Kuten olen jo aiemmin tuonut esiin, haastateltavissa painottui joko omaan kiinnostukseen, lisäkoulutukseen, työtehtävissä erikoistumiseen tai näiden yhdistelmiin pohjautuvaa tietoisuutta traumasta.

Haastateltavien luotettavuudesta kertoo mielestäni se, että haastatteluissa tuotiin esiin niin osaamista kuin osaamattomuutta trauman suhteen. Omaa toimintaa pohdittiin kriittisesti, ja tuotiin esimerkiksi esiin, miten opinnoista kentälle siirtyessä ei ole osattu huomioida traumaa ollenkaan asiakastyössä. Monissa haastatteluissa tuotiin esiin samoja teemoja ja havaintoja, jotka vahvistivat toisiaan, mutta myös yksilöllisempiä pohdintoja. Analyysissäni ja tekemissäni tulkinnoissa olen pyrkinyt pysymään uskollisena aineistolle ja haastateltaville. Tätä olen toteuttanut esimerkiksi hyvin säntillisellä ja monipuolisella lähilukemisella. Toisaalta tämä pyrkimys uskollisuuteen on heijastunut myös ylempänä mainitsemaani tulosluvun laajuuteen – on ollut vaikeaa jättää mitään pois. Koen johtopäätösteni vastaavan tutkimuskysymyksiini ja aineistolle uskollisena pysymisen pyrkimyksilleni. Olen lisäksi pyrkinyt keskusteluttamaan aineistoa aiemmin tehdyn tutkimuksen kanssa, mikä tuo tutkielmalle uskottavuutta ja merkityksellisyyttä (Saldaña 2011).

Oppimisprosessina maisterintutkielma on ollut mittava ja sisältänyt suuren määrän työtä suunnittelun, taustoittamisen, haastattelemisen, aineistoon tutustumisen, värikoodaamisen, isompien teemojen hahmottamisen, analysoinnin, tulkitsemisen, pohdinnan ja auki kirjoittamisen muodossa. Varsinaista kirjoittamista maisterintutkielma sisältää loppujen lopuksi hyvin vähän, sillä suurin osa työstä on tutkimuskirjallisuuteen ja aineistoon tutustumista, aiheen rajaamista, eri näkökulmien pohtimista, oman pohdinnan pohtimista ja epäluuloisuutta omia tutkijan taitoja ja tutkielman kokoamisen kykyjä kohtaan. Toisaalta vaikeat itselle esitettävät kysymykset ovat Masonin (2002) mukaan tutkimusetiikan ytimessä, joten eettisen pohdinnan kannalta kaikki tämä on ollut hyödyllistä puntarointia. Tutkielmaa tehdessäni olen oppinut paljon traumasta ja traumatisoitumisesta, sosiaalityöstä ja omista erikoistumisen toiveistani. Trauma oli tutkielmaa aloittaessani äärimmäisen mielenkiintoinen ilmiö ja on sitä edelleen. Tutkielman valmiiksi saattaminen ei tarkoita, että aiheeseen perehtymiseni päättyisi tähän.

7.4 Jatkotutkimusaiheet

Tutkielman tekemisen aikana olen miettinyt useita mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Trauma ja traumatisoituminen ovat erittäin laaja aihe, jota voi lähestyä hyvin monelta suunnalta. Yksi itseäni erityisesti kiinnostava ajatus on sosiaali- ja terveysalalla käytettävän ilkeän ongelman käsitteen tarkasteleminen trauman ilmiön kanssa. Voisiko tutkielmani aineistossa esiintyneitä epämääräiseksi pahoinvoinniksi nimettyjä, ja tarkempaa määrittelyä paenneita traumatisoitumisen oireita tarkastella ilkeän ongelman viitekehysessä ja auttaisivatko ne toistensa hahmottamisessa?

Suomessa koettua rasismia ja syrjintää olisi mielestäni tärkeää pohtia sen traumatisoivan luonteen kautta niin, että tutkimus tuottaisi tietoa nimenomaan Suomessa vallitsevasta tilanteesta ja sen vaikutuksista yksilöihin ja yhteisöihin esimerkiksi rodullistettujen ja sukupuolen tai seksuaalisuuden osalta marginalisoitujen osalta. Myös kulttuuriin kiinnittyvien trauman ilmenemismuotojen mahdollisten erojen tarkastelua olisi hyvä tehdä – jotta traumaa voidaan tunnistaa ja huomioida vielä laajemmin.

Huomioni kiinnittyi tutkielman tekemisen aikana myös siihen, että haastatteluissa ei mainittu itsemurhaa eikä yliannostukseen tai alkoholimyrkytykseen menehtymistä, jotka omien havaintojeni mukaan ovat tilanteita, joita sosiaalityössä toisinaan kohdataan. Itseäni on sijaisuuksia tehdessäni mietityttänyt esimerkiksi se, millaista traumatisoitumista jo valmiiksi vaikeasti päihderiippuvainen kokee menettäessään kumppaninsa edellä mainitulla tavalla, ja turvautuessaan mahdollisesti entistä vahvemmin päihteisiin tapahtuman jälkeen.

Sosiaalityöntekijöiden ammatillista toimijuutta ja sen vahvistamista koskevaa tutkimusta olisi mielestäni hyvä tehdä yleisesti enemmän. Tutkielmassani piirtyi esiin myös traumatiedon ja traumaymmärryksen työhyvinvointia edistävä vaikutus, mikä voisi tarkemmin tutkittuna antaa kauan kaivattuja lisäideoita siihen, miten sosiaalityöntekijät saataisiin voimaan työssä paremmin, etenkin lastensuojelussa. Viimeisenä jatkotutkimuksen ideana tuon vielä huomion siitä, että sosiaalityö kiinnittyy vahvasti verbaaliseen viestintään. Tämä ei kuitenkaan ole kaikille asiakkaille miellyttävä kommunikaation muoto, mikä voi olla este muun muassa traumataustan esille ottamisessa.

Lähteet

- Abdullah, S. (2015). Multicultural social work and national trauma: Lessons from South Africa. *International Social Work*, 58(1), 43–54. <https://doi.org/10.1177/0020872812461019>
- Alston, M., Hazeleger, T. & Hargreaves, D. (2016). Social work in post disaster sites. In J. McKinnon & M. Alston (toim.), *Ecological Social Work: Towards Sustainability* (s. 158–174). Palgrave Macmillan.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Viides painos. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Archer, M. S. (2003). *Structure, agency and the internal conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Atari-Khan, R., Covington, A. H., Gerstein, L. H., Herz, H. al, Varner, B. R., Brasfield, C., Shurigar, B., Hinnenkamp, S. F., Devia, M., Barrera, S., & Deogracias-Schleich, A. (2021). Concepts of Resilience Among Trauma-Exposed Syrian Refugees. *The Counseling Psychologist*, 49(2), 233–268. <https://doi.org/10.1177/0011000020970522>
- BASW (2017). *BASW CEO warns of 'generational trauma' following release of worrying Government data*. Julkaistu 14.11.2017. [Noudettu osoitteesta https://www.basw.co.uk/media/news/2017/nov/basw-ceo-warns-generational-trauma-following-release-worrying-government-data](https://www.basw.co.uk/media/news/2017/nov/basw-ceo-warns-generational-trauma-following-release-worrying-government-data)
- Bolin, A., & Sorbring, E. (2021). Economic Support, Migration and Agency: The Experiences of Young People in Newly Arrived Families from Syria. *YOUNG*, 29(2), 157–174. <https://doi.org/10.1177/1103308820966432>
- Brewin, C. R., Andrews, B. & Valentine, J. D. (2000). Meta-Analysis of Risk Factors for Posttraumatic Stress Disorder in Trauma-Exposed Adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 748-766. doi:10.1037/0022-006X.68.5.748
- Bride, B. E. (2007). Prevalence of Secondary Traumatic Stress among Social Workers. *Social Work*, 52(1), 63-70. <https://doi.org/10.1093/sw/52.1.63>
- Brown, S. M., Baker, C. N., & Wilcox, P. (2012). Risking connection trauma training: A pathway toward trauma-informed care in child congregate care settings. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy* 4(5), 507-515. DOI: 10.1037/a0025269
- Coulshed, V., Orme, J. (1998). *Social work practice: An introduction*. Basingstoke: Macmillan.
- Dodsworth, J. (2012). Pathways through sex work: Childhood experiences and adult identities. *British Journal of Social Work*, 42(3), 519–36.
- Dominelli, L. (2004). *Social work: Theory and practice for a changing profession*. Polity.

- Edwards, R. & Holland, J. (2020). Reviewing challenges and the future for qualitative interviewing. *International journal of social research methodology*, 23 (5), 581–592. <https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1766767>
- Emirbayer, M. & Mische, A. (1998). What is agency? *American Journal of Sociology*, 103(4), 962–1023. New York: Springer.
- Enroos, R. & Mäntysaari, M. (2017). Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta. Teoksessa Enroos, R., Mäntysaari, M. & Ranta-Tyrkkö, S. (toim.), *Mielekäs tutkimus: Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin*. Tampere University Press. (7-38)
- Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. (2011a). Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa. *Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja*. Kansanvalistusseura.
- Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. (2011b). Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa A. Eteläpelto, T. Heiskanen & K. Collin (toim.), *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*, (9–30). Kansanvalistusseura: Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Eteläpelto, A., Vähäsantanen, K., Hökkä, P. & Paloniemi, S. (2013). What is agency? Conceptualizing professional agency at work (45–65). *Educational Research Review*, Volume 10.
- Eteläpelto, A., Vähäsantanen, K., Hökkä, P., & Paloniemi, S. (2014). Miten käsitteellistää ammatillista toimijuutta työssä. *Aikuiskasvatus*, 34 (3), 202–214. doi:10.33336/aik.94100
- Eteläpelto, A., Vähäsantanen, K. & Hökkä, P. (2015) How do novice teachers in Finland perceive their professional agency?, *Teachers and Teaching*, 21 (6), 660-680, DOI: 10.1080/13540602.2015.1044327
- Eteläpelto, A., Vähäsantanen, K., Hökkä, P. & Paloniemi, S. (2017) Tutkimus- ja kehittämishankkeen tausta ja lähtökohdat. Teoksessa Vähäsantanen, K., Hökkä, P., Paloniemi, S. & Eteläpelto, A. (toim.), *Ammatillinen toimijuus: Rakenne, mittari ja tuki* (5–13). Jyväskylän yliopisto.
- Fassin, D. & Rechtman, R. (2009). *The empire of trauma: An inquiry into the condition of victimhood*. Princeton University Press.
- Frans, O., Rimmö, P.-A., Åberg, L. & Fredrikson, M. (2005). Trauma exposure and post-traumatic stress disorder in the general population. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 2005: 111: 291–299.
- Fylling, I. & Melboe, L. (2019). Culturalisation, Homogenisation, Assimilation? Intersectional Perspectives on the Life Experiences of Sami People with Disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 89–99. DOI: <https://doi.org/10.16993/sjdr.575>
- Giddens, A., Andersson, P. & Heiskanen, I. (1984). *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysi*. Helsinki: Otava.
- Gordon, T. (2005). Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa A. Meurman-Solin & I. Pyysiäinen (toim.), *Ihmistieteet tänään* (s. 114–130). Helsinki: Gaudeamus.

- Harding, R. & Hamilton, P. (2009). Working Girls: Abuse or Choice in Street-Level Sex Work? A Study of Homeless Women in Nottingham. *British Journal of Social Work*, 39 (6), 1118- 1137.
- Harris, M., & Fallot, R. D. (2001). Envisioning a trauma-informed service system: A vital paradigm shift. *New Directions for Mental Health Services*, 2001(89), 3-22.
doi:10.1002/yd.23320018903
- Heikkilä, M., Kaakinen, J. & Korpelainen, N. (2003). *Kansallinen sosiaalialan kehittämissuunnitelma: Selvityshenkilöiden loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Helenius, J., Salonen-Hakomäki, S-M., Vilkkä, H., Saaranen-Kauppinen, A. & J. Eskola. (2015). Teorian ja empirian vuoropuhelu tutkimuksessa: reflektioita ja ratkaisuja. Teoksessa Aaltonen, S. & Högbacka, R. (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirissä tutkimuksessa* (s. 191–217). Tampere: Tampere University Press.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2015). *Tilastoraportti 16/2015*. Helsinki. Noudettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126388/Tr16_15_kokonaisraportti.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus. Helsinki University Press.
- Hodas, G. (2006). *Responding to childhood trauma: The promise and practice of trauma informed care*. Pennsylvania Office of Mental Health and Substance Abuse Services: Harrisburg, PA.
- Hopper, E., Bassuk E. & Olivet J. (2009). Shelter from the storm: Trauma-informed care in homelessness service settings. *The Open Health Services and Policy Journal*, 2, 131-151.
- Horwitz, M.J. (2006) Work-Related Trauma Effects in Child Protection Social Workers, *Journal of Social Service Research*, 32 (3), 1-18, DOI: 10.1300/J079v32n03_01
- Hurtig, J., & Leppänen, M. (2012). *Maijan tarina: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö yksilön ja yhteisön traumana*. Kirjapaja.
- Hussey, L. (2011). Is welfare pro-life? Assistance programs, abortion, and the moderating role of states. *Social Service Review*, 85(1), 75–107.
- Husso, M., Virkki, T., Holma, J., Notko, M. & Laitila, A. (2014). Väkivallan kohtaamisen käytännöt ja kehittämissuunnitelmien sudenkuopat. Teoksessa Haverinen, R., Kuronen, M. & Pösö, T. (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (261–279). Vastapaino.
- Husso, M., Mänttari-van der Kuip, M., Mäntysaari, M., Kotiranta, T. 2015). *Väkivaltatyö Itä-Suomessa: Väistö-hankkeen arviointi*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ikonen, H-M., (2017). Puhelinhaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P., Ruusuvoori, J., Aho, A. L. & Granfelt, R. (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 230–242). Tampere: Vastapaino.

- Ilmonen, K. (1994). Anthony Giddensin rakenteistumisteoria ja sen kritiikki. Teoksessa R. Heiskala (toim.), *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia* (s. 316–347). Helsinki: Gaudeamus.
- Jaakola, A-M., Mäntysaari, M., Pehkonen, A., Pösö, T., Romakkaniemi, M., Satka, M., & Lähteinen, S. L. (2019). *Sosiaalityöntekijän ammattitaidon arviointi asiakasturvallisuuden näkökulmasta*. Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet. Noudettu osoitteesta <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=5bb67149-62e6-43d4-a513-9cb1c8936aa1>
- Jackson, A. Y. & Mazzei, L. A. (2013). Plugging One Text Into Another: Thinking With Theory in Qualitative Research. *Qualitative inquiry*, 19(4), 261–271. <https://doi.org/10.1177/1077800412471510>
- Jäppinen, M. (2015). *Väkivaltatyön käytännöt, sukupuoli ja toimijuus: Etnografinen tutkimus lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyöstä Venäjällä*. Helsingin yliopisto.
- Jokinen & Juhila (2008). Johdanto. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. (toim.), *Sosiaalityö aikuisten parissa* (7–11). Vastapaino.
- Joseph, S. & Murphy, D. (2014). Trauma: A unifying concept for social work. *British Journal of Social Work*, 44(5), 1094-1109. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs207>
- Juhila, K. (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Vastapaino.
- Juvonen, T. (2013). Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Teoksessa A. Niskala & M. Laitinen (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä* (327–356). Vastapaino.
- Juvonen, T. (2015) *Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 165.
- Kallinen, K., Pirskanen, H. & Rautio, S. (2015). *Sensitiivinen tutkimuksessa: Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet*. United Press Global.
- Karttunen, T. (2019). *Naiserityistä päihdehoitoa: Etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä*. Jyväskylän yliopisto.
- Karttunen, T. (2020). Social framework for understanding women’s substance abuse, treatment and vulnerability. In Kuronen, M., Virokannas, E. & Salovaara, U. (toim.), *Women, vulnerabilities and welfare service systems*. (108-121). Routledge Advances in Social Work. Routledge. DOI: 10.4324/9780429276910-9
- Kataja, K., Ristikari, T., Paananen, R., Heino, T. & Gissler, M. (2014). Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 1, 38–54.
- Keskinen, S. (2005). *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat: Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Tampere University Press.

- Knight, C. (2019). Trauma Informed Practice and Care: Implications for Field Instruction. *Clinical Social Work Journal* 47, 79–89. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1007/s10615-018-0661-x>
- Koskinen, M. (2014). Mikroaggressiot ja selviytymisstrategiat aikuisten kansainvälisesti adoptoitujen kokemuksista. Teoksessa Koskinen, M., Sarkkinen, S-M. & Svala, M. (toim.) *Kansainvälinen adoptio Suomessa*. Tutkimusnäkökulmia adoptioon (85–116.) Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kotiranta T. & Virkki T. (2011). Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa T. Kotiranta, P. Niemi & R. Haaki (toim.), *Sosiaalisen toiminnan perusta* (113–132). Helsinki: Gaudeamus.
- Kruger, L. J., Rodgers, R. F., Long, S. J. & Lowy, A. S. (2019). Individual interviews or focus groups? Interview format and women's self-disclosure. *International journal of social research methodology*, 22(3), 245–255. <https://doi.org/10.1080/13645579.2018.1518857>
- Kullas, T. & Laaksonen, A. (2018). *Opas nuorten maahanmuuttajien kanssa toimiville – Maahanmuuttajien traumat ja niiden hoito*. Opinnäytetyö, sosionomi. Turun ammattikorkeakoulu.
- Kuula, A. & Tiitinen, S. (2010). Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusu vuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 376–387). Vastapaino.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11 (1), 3–12.
- Levenson, J. (2014). Incorporating trauma-informed care into evidence-based sex offender treatment. *The journal of sexual aggression*, 20(1), 9-22. <https://doi.org/10.1080/13552600.2013.861523>
- Levenson, J. (2017). Trauma-informed social work practice. *Social work*, 62 (2), 105–113.
- Lindgren, B., Lundman, B. & Graneheim, U. H. (2020). Abstraction and interpretation during the qualitative content analysis process. *International journal of nursing studies*, 108 (1-6). .doi:10.1016/j.ijnurstu.2020.103632
- Martin, M., Kemppainen, T., Niskala, A. & Pohjola, A. (2018). *Sosiaalityöntekijöiden ja sosionomien osaaminen Lapissa: Osaamiskartoituksen tuloksia*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Maschi, T., Dennis, K.S., Gibson, S., MacMillan, T., Sternberg, S. & Hom, M. (2011) Trauma and Stress Among Older Adults in the Criminal Justice System: A Review of the Literature with Implications for Social Work. *Journal of Gerontological Social Work*, 54 (4), 390–424, DOI: 10.1080/01634372.2011.552099
- Mason, J. (2002). *Qualitative researching* (2nd ed.). SAGE Publications.
- McKenzie-Mohr, S., Coates, J., & McLeod, H. (2012). Responding to the needs of youth who are homeless: Calling for politicized trauma-informed intervention. *Children and Youth Services Review*, 34 (1), 136–143. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.09.008>.

- Mersky, J.P., Topitzes J. & Britz, L. (2019). Promoting Evidence-Based, Trauma-Informed Social Work Practice. *Journal of Social Work Education*, 55(4), 645-657, DOI: 10.1080/10437797.2019.1627261
- Metteri, A. (2012). *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Tampere: Tampere University Press.
- Michailakis, D. & Schirmer, W. (2014). Social work and social problems: A contribution from systems theory and constructionism. *International Journal of Social Welfare*, 23(4), 431-442. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12091>
- Miettinen, J. (2019). *Selviytymistarinoita lapsuuden traumaattisesta tapahtumasta*. (Maisterintutkielma, Itä-Suomen yliopisto).
- Mikkonen, E., Laitinen, M., Gupta, A., Nikupeteri, A., & Hurtig, J. (2020). Cross-national insights into social workers' multi-dimensional moral agency when working with child abuse and neglect. *Qualitative Social Work*, 0(0), 1–9. <https://doi.org/10.1177/1473325020902820>
- Morris, K. (2008). *Social work and multi-agency working - Making a difference*. Bristol University Press.
- Mullaly, B. (1997). *Structural social work: Ideology, theory, and practice* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Mullaly, B. (2017). Foreword. Teoksessa Thompson, N. (toim.), *Social problems and social justice* (s. xiii-xvii). Palgrave Macmillan: London.
- Munford, R., & Sanders, J. (2015). Young people's search for agency: Making sense of their experiences and taking control. *Qualitative Social Work*, 14(5), 616–633. <https://doi.org/10.1177/1473325014565149>
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 22(3), 227–244.
- National Health Service (2017). *Transforming Psychological trauma: A Knowledge and Skills Framework for the Scottish Workforce*. NHS Education for Scotland 2017. Haettu osoitteesta <https://www.nes.scot.nhs.uk/media/3971582/nationaltraumatrainingframework.pdf>
- Nikupeteri, A. & Laitinen, M. (2017). Lasten sensitiivisten kokemusten tutkimisen metodologiset valinnat - Esimerkkinä vanhempien välisen eron jälkeisen vainon tutkimusprosessi. *Kasvatus & Aika: kasvatuksen historiallis-yhteiskunnallinen julkaisu*, 11 (1), 6–23.
- Niskala, A. & Laitinen, M. (2013). *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino.
- Nousiainen, K. (2016) Oma ovi yhteisössä: Pitkäaikaisasunnottomien asumispolut ja asumiseen liittyvät valinnat. Teoksessa Juhila, K. & Kröger, T. (toim.). *Siirtymät ja valinnat asumispoluilla (163–191)*. Jyväskylän yliopisto.

- Paloniemi, S., Vähäsantanen, K., Hökkä, P. & Eteläpelto, A. (2017). Ammatillinen toimijuus työelämän tutkimuksessa ja kehittämisessä. Teoksessa Vähäsantanen, K., Hökkä, P., Paloniemi, S. & Eteläpelto, A. (toim.), *Ammatillinen toimijuus: Rakenne, mittari ja tuki* (65–70). Jyväskylän yliopisto.
- Pantić, N., Galey, S., Florian, L. et al. (2021). Making sense of teacher agency for change with social and epistemic network analysis. *Journal of Educational Change* 33 (1). <https://doi.org/10.1007/s10833-021-09413-7>
- Pietilä, I. (2010). Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi: Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvoori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 212–241). Vastapaino.
- Pohjola, A. (2007) Merkintöjä sosiaalityön asiantuntijuudesta. Teoksessa Vesterinen, K. (toim.), *Kiitos kysymyksestä* (s. 6–18). Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Poikela, R. (2010) *Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa. Kohteen rakentumisen moniääninen menetelmä*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2010:5, Helsingin yliopisto. Haettu osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23462/asiakass.PDF?s_equence=2.
- Pyhältö, K., Pietarinen, J. & Soini, T. (2014). Comprehensive school teachers' professional agency in large-scale educational change. *Journal of Educational Change*. 15(3). <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-013-9215-8>
- Ramazanoğlu, C. & Holland, J. (2002). *Feminist methodology: Challenges and choices*. Sage.
- Raunio, K. (2004). *Olennainen sosiaalityössä*. Gaudeamus.
- Renko, E. (2018). *Pyhä toimijuus: Miten sosiaalityön asiakkaat ja ammattilaiset asennoituvat alkoholinkäytön puheeksiottoon ja käyttöön liittyvään neuvontaan?* Helsingin yliopisto.
- Ronkainen, S. (2008) Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(4), 388–401.
- Rosellini, A. J., Liu, H., Petukhova, M. V., Sampson, N. A., Aguilar-Gaxiola, S., Alonso, J., . . . Kessler, R. C. (2018). Recovery from DSM-IV post-traumatic stress disorder in the WHO world mental health surveys. *Psychological Medicine*, 48(3), 437-450. doi:<http://dx.doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.1017/S0033291717001817>
- Saari, S. (2005). *A bolt from the blue: Coping with disasters and acute traumas* (1st American pbk. ed.). Jessica Kingsley Publishers.
- Saarinen, A., Blomberg, H. & Kroll, C. (2012). Liikaa vaadittu? Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 77 (4), 403-418.
- Saldaña, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research*. New York: Oxford University Press.

- Salo, P. & Rantonen, O. toim. (2016). Sosiaalityöntekijöiden hyvinvointi. *Sosiaalityön kuormittavuus, voimavaratekijät ja sosiaalityöntekijöiden mielenterveys*. Työterveyslaitos. Helsinki: Juvenes Print.
- Salo, U-M. (2015). Simalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Aaltonen, S. & Högbacka, R. (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s. 166–190). Tampere: Tampere University Press.
- Salovaara, U. (2020). Incarcerated women, welfare services and the process of re-entering society in Finland. In Kuronen, M., Virokannas, E. & Salovaara, U. (toim.), *Women, vulnerabilities and welfare service systems* (84-95). Routledge Advances in Social Work. Abingdon, Oxon: Routledge, 84-95. DOI: 10.4324/9780429276910-9
- Sarvela, K. & Auvinen, E. (toim.). (2020). *Yhteinen kieli – traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen*. Basam Books.
- Satka, M. & Moilanen, J. (2004). Lasten mukaan ottamisen ja poissulkemisen paikat – suomalaisten sukupolvisuhteiden siirtymät ja lasten asema. Teoksessa Helne, T., Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.), *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!* (s. 125–148). Jyväskylä: SoPhi.
- Schore, A.N. (2002). Advances in Neuropsychoanalysis, Attachment Theory, and Trauma Research: Implications for Self Psychology, *Psychoanalytic Inquiry*, 22 (3), 433-484, DOI: 10.1080/07351692209348996
- Seppänen, M., Karisto, A., Kröger, T., Jyrkämä, J. & Koskela, H. (2007). *Vanhuus ja sosiaalityö: Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. PS-kustannus.
- Shaw, Ian. (2008). Ethics and the Practice of Qualitative Research. *Qualitative Social Work* 7(4), 400-414.
- Silvasti, T. (2015). Sisällönanalyysi. Teoksessa I. Massa (toim.), *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen* (s. 33–48). Helsinki: Gaudeamus.
- Sirviö, H., Romakkaniemi, M., Lindh, J. & Laitinen, M. (2015). Sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 23(3), 247–264.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020). *Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:28.
- Suokas-Cunliffe, A. (2006). Lapsuuden kompleksisen traumatisoitumisen seuraukset aikuisuudessa. *Lääketiede* 21 (6), 9–14.
- Suomen virallinen tilasto (2015). *Kuntien terveys- ja sosiaalipalvelujen henkilöstö*. Verkkojulkaisu. Haettu osoitteesta <https://www.julkari.fi/handle/10024/126388>
- Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V. (2007). Johdanto. Teoksessa Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V. (toim.), *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin* (s. 7–12). Tampere University Press.

- Tapola-Haapala, M. (2011). *Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina: Tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa*. Helsingin yliopisto.
- Tarshis, S., Baird, S.L. (2019). Addressing the Indirect Trauma of Social Work Students in Intimate Partner Violence (IPV) Field Placements: A Framework for Supervision. *Clinical Social Work Journal* 47, 90–102. <https://doi.org/10.1007/s10615-018-0678-1>
- Terveyden edistämisen keskus, Krug, E. G. & Salomaa, E. (2005). *Väkivalta ja terveys maailmassa: WHO:n raportti*. Lääkärin sosiaalinen vastuu: Terveyden edistämisen keskus.
- Tham, P. (2007). Why Are They Leaving? Factors Affecting Intention to Leave among Social Workers in Child Welfare. *The British Journal of Social Work*, 37(7), 1225-1246. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl054>
- Thompson, N. (2017). *Social problems and social justice*. Palgrave Macmillan: London.
- Tiitinen, L. & Kauppi, A. (2014). Viisi vaientamisen tapaa: Sosiaalialan työntekijöiden julkiseen viestintään kohdistuvat sananvapauden rajoittamisen ja vaientamisen käytännöt. *Oikeus*, 43(2), 125-146.
- Toom, A., Pyhältö, K. & O'Connell Rust, F. (2015) Teachers' professional agency in contradictory times, *Teachers and Teaching*, 21:6, 615–623, DOI: 10.1080/13540602.2015.1044334
- Törrönen, H. (2009). *Vaiettu naiseus: Ajatuksia naisen väkivallan tunnistamisesta, nimeämisestä ja hoitamisesta*. Ensi- ja turvakotien liitto.
- Traumainformoitu sote ja ope (2021). Traumainformoitu sote ja ope- Facebook- sivusto. Haettu osoitteesta <https://www.facebook.com/traumainformoitu> [viitattu 22.5.2021].
- Traumaperäinen stressihäiriö (2020). *Käypä hoito -suositus*. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. [viitattu 24.3.2021]. Saatavilla osoitteessa: www.kaypahoito.fi
- Vähäsantanen, K. & Eteläpelto, A. (2015). Professional agency, identity, and emotions while leaving one's work organization. *Professions and Professionalism*, 5 (3). doi:10.7577/pp.1394
- Vähäsantanen, K. (2014). Ammatillinen toimijuus työelämän muutosvirrassa. *Aikuiskasvatus*, 34 (2), 129–133. doi:10.33336/aik.94088
- Vähäsantanen, K., Eteläpelto, A., Paloniemi, S. & Hökkä, P. (2017c). Toimijuus ja oppiminen ohjelmistoammattilaisten työssä. Teoksessa Vähäsantanen, K., Hökkä, P., Paloniemi, S. & Eteläpelto, A. (toim.), *Ammatillinen toimijuus: Rakenne, mittari ja tuki* (49–64). Jyväskylän yliopisto.
- Vähäsantanen, K., Hökkä, P., Paloniemi, S. & Eteläpelto, A. (toim.) (2017a). *Ammatillinen toimijuus: Rakenne, mittari ja tuki*. Jyväskylän yliopisto.
- Vähäsantanen, K., Paloniemi, S., Räikkönen, E. & Hökkä, P. (2017b). Ammatillisen toimijuuden moniulotteinen rakenne ja mittarikehittely. Teoksessa Vähäsantanen, K., Hökkä, P.,

Paloniemi, S. & Eteläpelto, A. (toim.), *Ammatillinen toimijuus: Rakenne, mittari ja tuki* (14–33). Jyväskylän yliopisto.

Vihottula, Heli. (2015). ”En suostu yksinkertaisesti häviämään ihmisten silmistä”- Kertomuksia traumaattisesta kokemuksesta selviytymisestä. Tampere: University Press.

Virkki, T., Husso, M., Notko, M., Laitila, A., Holma, J. & Mäntysaari, M. (2011). Lähisuhdeväkivallan kehystäminen erikoissairaanhoidossa: Puuttumisen ja muutoksen mahdollisuudet. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 48(4), 280–298.

Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. (Second edition.). Guilford Press.

Yliruka, L., Petrelius, P., Alho, S., Jaakola, A-M., Lunabba, H., Remes, S., Keränen S., Teiro, S., Terämä, A-M. (2020). *Osaaminen lastensuojelun sosiaalityössä: Esitys asiantuntijuutta tukevasta urapolkumallista*. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius & Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Liitteet

Liite 1

Haastattelupyyntö
4.6.2020

Hyvä sosiaalityöntekijä

Teen Jyväskylän yliopistossa sosiaalityön maisterintutkielmaa, jossa tutkin trauman kohtaamista ja traumaan liittyvää työskentelyä sosiaalityössä. Tutkin sitä, miten sosiaalityöntekijät kohtaavat asiakkaan trauman ja miten he kuvaavat traumaan liittyvää työskentelyä. Lisäksi tutkin millaisia ammatillista toimijuutta edistäviä tai estäviä tekijöitä trauman kanssa työskentelyyn liittyy.

Aiheeni nousee mielenkiinnostani koskien traumaattisten kokemusten vaikutuksia ihmisen toimintakykyyn sekä kiinnostuksestani traumainformoituun sosiaalityöhön.

Etsin haastateltavaksi sosiaalityöntekijöitä, jotka eivät työskentele kriisityöksi määrittyvissä toimipaikoissa, kuten sosiaalipäivystyksessä tai turvakodissa.

Haastattelu sisältää sekä avoimia kysymyksiä, että väittämiä. Toivon kysymyksiin kokemuksiisi ja näkemyksiisi perustuvia vastauksia. Aikaa haastatteluun kuluu 30–60 minuuttia vastausten laajuudesta riippuen. Haastattelut toteutetaan kesän ja syksyn 2020 aikana puhelimitse.

Haastattelut ja niistä kerätty aineisto ovat luottamuksellisia. Haastattelut nauhoitetaan äänitallenteina. Äänitallenteita käytetään vain tätä tutkimusta varten ja ne hävitetään asianmukaisesti tutkimuksen jälkeen. Äänitallenteet ja haastateltavan tunnistetiedot säilytetään erillään toisistaan. Haastateltavat esiintyvät tutkimuksessa nimettöminä.

Haastateltavilta kerätään kirjallinen suostumus haastatteluun ja tutkimukseen osallistumisesta. Suostumuksen voi halutessaan perua. Käsittelen saamaani aineistoa luottamuksellisesti, tutkimuseettisesti ja tietosuojakysymykset huomioiden.

Tarvittaessa annan mielelläni lisätietoja haastattelusta ja tutkimuksestani.
Kiitos vaivannäöstäsi!

Tutkielmani ohjaaja Jyväskylän yliopistossa on yliopistonlehtori Johanna Kiili,
johanna.j.kiili@jyu.fi ja p. +358408054472.

Ystävällisesti,
Kiira Kolehmainen
kiira.m.kolehmainen@student.jyu.fi

Liite 2

Haastattelurunko maisterintutkielman aineiston keruuta varten

Haastattelu nauhoitetaan.

Seuraavat kysymykset on tarkoitettu Trauman kohtaaminen ja ammatillinen toimijuus sosiaalityössä- maisterintutkielman aineiston keruuseen. Tutkielman tekijä ja haastattelija on Kiira Kolehmainen. Haastatteluilla kerätään tietoa sosiaalityöntekijöiden ajatuksista ja kokemuksista koskien trauman kohtaamista ja traumaan liittyvää ammatillista toimijuutta osana sosiaalityötä.

Oletko lukenut tietosuojailmoituksen? Onko sinulla kysyttävää siitä?

Olet saanut suostumuslomakkeen tutkimukseen osallistuaksesi ja allekirjoittanut sen?

Vastaa aluksi taustatietoja koskeviin kysymyksiin

Työskenteletkö: julkisella/yksityisellä/järjestöllä

Missä päin Suomea työskentelet: Etelä-Suomi/ Itä-Suomi/ Länsi-Suomi/ Keski-Suomi/ Pohjois-Suomi

Kunta, jossa työskentelet, on: pieni (alle 50 000 asukasta), keskisuuri (50 000–100 000 asukasta), suuri (yli 100 000 asukasta)

Mikä on sosiaalityöntekijän työkokemuksesi vuosissa?

Työskentelen:

lastensuojelun tarpeen arvioinnissa

lastensuojelun avohuollossa

lastensuojelun sijoituksen sosiaalityössä

lastensuojelun jälkihuollossa

lastensuojelussa (ei ositettu prosessin mukaan)

perhesosiaalityössä

perheneuvolassa

perheoikeudellisissa palveluissa

aikuissosiaalityössä, jossa työskennellään myös alaikäisten kanssa

vammaispalveluissa (sisältää myös kehitysvammahuollon)

maahanmuuttajapalveluissa

sosiaalipäivystyksessä
perusterveydenhuollon sosiaalityössä
erikoissairaanhoidon sosiaalityössä
koulun sosiaalityössä
yhdennetyssä sosiaalityössä (ei ositettu palvelutehtävän mukaan)
järjestössä
muussa tehtävässä, missä

Kysymykset on jaettu neljään pääteemaan; trauman määrittely, osaaminen ja koulutus, sosiaalityön asiantuntijuus sekä organisaatiokulttuuri ja työkäytännöt.

Trauman määrittely

1. Kuvaile käsityksiäsi traumaattisesta kokemuksesta tai seikoista, jotka vaikuttavat siihen, että jokin tapahtuma tai kokemus määrittyy traumaattiseksi. Voit kertoa jonkin esimerkin.
2. Millaisin muin termein trauma tai traumaattinen asia mahdollisesti tulee kutsutuksi työympäristössäsi?
3. Minkä perusteella tapahtuma tai henkilöhistoria määrittyy työssäsi useimmiten traumaattiseksi:
Viranomaispäätökset, kirjaukset, asiakastapaaminen tai muu asiakastyöskentely, verkostopalaveri, asiakkaan läheisverkoston tuottama tieto, keskustelu kollegan kanssa, muu mikä?
4. Millaisia traumaattisiksi määrittyviä kokemuksia sosiaalityön asiakkailta näkemyksesi mukaan useimmiten on?

Oma osaaminen ja koulutus traumaan liittyen

1. Arvioi ja kuvaile omaa osaamistasi trauman kohtaamiseen liittyen.

Apukysymykset: Millaisena koet asiakkaan traumaattisen taustan esille ottamisen keskustelussa hänen kanssaan? Mitä ajattelet asiakkaan traumaattisen taustan huomioimisesta asiakastyössä?

2. Pohditko työssäsi asiakkaan traumaattisten kokemusten vaikutusta hänen nykyiseen tilanteeseensa, käyttäytymiseensä tai asenteisiinsa, pystyvyyteensä?
3. Vaikuttaako tieto asiakkaan traumaattisesta kokemuksesta tapaasi tehdä työtä tai tavata asiakas?
4. Koetko saaneeni riittävästi koulutusta traumaan ja sen kohtaamiseen liittyen?
5. Ovatko traumainformoidut tai traumoja huomioivat sosiaali- ja terveysalan työskentelytavat tai ideat sinulle entuudestaan tuttuja? Kerro, mitä ajatuksia termit herättävät.
6. Millaisten asioiden koet edistävän oman osaamisesi vahvistamista traumaan liittyen?
7. Millaisten asioiden koet estävän oman osaamisesi vahvistamista traumaan liittyen?

Sosiaalityön asiantuntijuus

1. Arvioi ja kuvaile trauman tai traumaattisten elämäntapahtumien kysymysten sijoittumista osaksi sosiaalityötä. Mikä on sosiaalityön asema traumaan nähden?
2. Millaisia kokemuksia sinulla on muiden ammattiryhmien kanssa työskentelystä asiakkaan traumataustaan liittyen?
3. Millaisiksi koet vaikuttamisen mahdollisuutesi koskien sitä, millaiseksi sosiaalityöntekijän asema ja tehtävät muotoutuvat moniammatillisessa yhteistyössä traumaan liittyen?

Organisaatiokulttuuri ja työkäytännöt

1. Millaista ammatillista keskustelua työyhteisössäsi käydään traumaan liittyen? Millaisissa yhteyksissä?
2. Onko työyhteisössäsi ymmärrystä trauman vaikutuksista asiakkaiden nykytilanteisiin?
3. Millä tavoin huomioit työympäristösi nykyisten työkäytäntöjen ja resurssien puitteissa asiakkaan traumataustaa? Ovatko nämä tavat haluamasi kaltaisia?
4. Miten sosiaalipalveluita tai sosiaalityön asiakastyön menetelmiä pitäisi mielestäsi kehittää trauman kohtaamisen osalta?

–

Onko jokin aiheeseen liittyvä asia, jonka haluaisit vielä nostaa esille?

Liite 3

TIETOSUOJAILMOITUS TUTKIMUKSESTA TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVALLE

01.08.2020

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, eikä tutkittavan ole pakko toimittaa mitään tietoja, tutkimukseen osallistumisen voi keskeyttää.

Tutkimuksen nimi, luonne ja kesto

Trauman kohtaaminen ja ammatillinen toimijuus sosiaalityössä on kertaluonteinen tutkimus, jonka tulokset valmistuvat arviolta joulukuussa 2020.

Mihin henkilötietojen käsittely perustuu

EU:n yleinen tietosuoja-asetus, artikla 6, kohta 1

Tutkittavan suostumus

Tutkimuksesta vastaavat tahot

Tutkimuksen tekijä

Kiira Kolehmainen

kiira.m.kolehmainen@student.jyu.fi

+358*****

Tutkimuksen ohjaaja

Johanna Kiili

Jyväskylän yliopisto

Humanistis- yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

johanna.j.kiili@jyu.fi

+358408054472

Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten sosiaalityöntekijät kohtaavat asiakkaan trauman ja miten he kuvaavat traumaan liittyvää työskentelyä. Lisäksi tavoitteena on selvittää millaisia ammatillista toimijuutta edistäviä tai estäviä tekijöitä trauman kanssa työskentelyyn liittyy.

Tutkimukseen osallistuu 10–20 sosiaalityöntekijää. Tutkimukseen voivat osallistua kaikki sosiaalityöntekijän pätevyyden omaavat henkilöt, joilla on sosiaalityön työkokemusta.

Tutkimushaastattelussa kerättäviä henkilötietoja ovat äänitetty haastattelu sekä haastateltavan sähköpostiosoite tai puhelinnumero. Haastattelua ennen allekirjoitettavaan suostumukseen tieteellistä tutkimusta varten tarvitaan lisäksi allekirjoitus ja nimen selvennys. Lisäksi kerätään epäsuoria tunnistetietoja, joita ovat esimerkiksi maakunta ja koulutus.

Haastattelussa kerättävät henkilötiedot ovat äänitallenteina, haastattelulitterointeina, allekirjoitetun suostumuksen muodossa sekä epäsuorista tunnistetiedoista kerättävinä yhteenvetoina.

Tutkimuksessa ei kerätä erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvia tietoja, kuten poliittista mielipidettä tai etnistä alkuperää.

Tutkimuksen toteuttaminen käytännössä

Tutkimuksen aineistonkeruu tapahtuu syksyllä 2020.

Tutkimukseen sisältyy yksi haastattelu.

Haastattelun kesto on noin 30–60 minuuttia.

Tutkimuksen mahdolliset hyödyt ja haitat tutkittaville

Tutkimus tuottaa tietoa traumasta ilmiönä sosiaalityön kontekstissa. Tutkimuksen avulla tuodaan traumaa näkyväksi ja pyritään ymmärtämään paremmin sosiaalityön ammatillisen toimijuuden ulottuvuuksia trauman kohtaamisessa.

Henkilötietojen suojaaminen

Tutkimuksessa kerättyjä tietoja ja tutkimustuloksia käsitellään luottamuksellisesti tietosuojalainsäädännön edellyttämällä tavalla. Tietojasi ei voida tunnistaa tutkimukseen liittyvistä tutkimustuloksista, selvityksistä tai julkaisuista.

Tutkimustuloksissa ja muissa asiakirjoissa sinuun viitataan vain tunnistekoodilla.

Tutkimuksessa kerättyjä tietoja säilytetään Jyväskylän yliopiston U-aseamalla ja tutkimuksen tekijän henkilökohtaisella salasanalla suojatulla tietokoneella, joihin ulkopuolisilla ei ole pääsyä. Tietoja tarkastelee vain tutkimuksen tekijä, jolla on vaitiolovelvollisuus tutkimukseen liittyen.

Tutkimusaineistoa säilytetään Jyväskylän yliopisto tutkimusaineiston käsittelyä koskevien tietoturvakäytänteiden mukaisesti.

Tutkimustulokset

Tutkimuksesta valmistuu opinnäytetyö.

Tutkittavan oikeudet ja niistä poikkeaminen

Tutkittavalla on oikeus peruuttaa antamansa suostumus, kun henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen. Jos tutkittava peruuttaa suostumuksensa, hänen tietojaan ei käytetä enää tutkimuksessa.

Tutkittavalla on oikeus tehdä valitus Tietosuojavaltuutetun toimistoon, mikäli tutkittava katsoo, että häntä koskevien henkilötietojen käsittelyssä on rikottu voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä. (lue lisää: <http://www.tietosuoja.fi>).

Tutkimuksessa ei poiketa muista tietosuojalainsäädännön mukaisista tutkittavan oikeuksista.

Henkilötietojen säilyttäminen ja arkistointi

Tutkimuksen yhteydessä kerättäviä henkilötietoja ja henkilötietorekisteriä säilytetään anonymisoituna, kunnes tutkimus päättyy. Tietoja säilytetään tutkimuksen päättymiseen asti Jyväskylän yliopiston U- asemalla sekä tutkimuksen tekijän henkilökohtaisella, salasanasuojatulla tietokoneella. Tietoja ei arkistoida.

Rekisteröidyn oikeuksien toteuttaminen

Jos sinulla on kysyttävää rekisteröidyn oikeuksista voit olla yhteydessä tutkimuksen tekijään.

Liite 4

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

SUOSTUMUS TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

Minua on pyydetty osallistumaan tutkimukseen **Trauman kohtaaminen ja ammatillinen toimijuus sosiaalityössä.**

Olen perehtynyt tutkimusta koskevaan tiedotteeseen (tietosuojailmoitus) ja saanut riittävästi tietoa tutkimuksesta ja sen toteuttamisesta. Tutkimuksen sisältö on kerrottu minulle myös suullisesti (jos kyseessä haastattelu) ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiini. Selvitykset antoi Kiira Kolehmainen. Minulla on ollut riittävästi aikaa harkita tutkimukseen osallistumista.

Ymmärrän, että tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Minulla on oikeus, milloin tahansa tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta keskeyttää tutkimukseen osallistuminen tai peruuttaa suostumukseni tutkimukseen. Tutkimuksen keskeyttämisestä tai suostumuksen peruuttamisesta ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia.

Olen tutustunut tietosuojailmoituksessa kerrottuihin rekisteröidyn oikeuksiin ja rajoituksiin.

Allekirjoittamalla suostumuslomakkeen hyväksyn tietojeni käytön tietosuojailmoituksessa kuvattuun tutkimukseen.

Kyllä

Allekirjoituksellani vahvistan, että osallistun tutkimukseen ja suostun vapaaehtoisesti tutkittavaksi sekä annan luvan edellä kerrottuihin asioihin.

Allekirjoitus

Päiväys

Nimen selvennys

Suostumus vastaanotettu

Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus

Päiväys

Nimen selvennys

Alkuperäinen allekirjoitettu asiakirja jää tutkimuksen vastuullisen johtajan arkistoon ja kopio annetaan tutkittavalle. Suostumusta säilytetään tietoturvalisesti niin kauan kuin aineisto on tunnistellisessa muodossa. Jos aineisto anonymisoidaan tai hävitetään suostumusta ei tarvitse enää säilyttää.